

श्रीमद्विजयानन्दसूरीश्वरेभ्यो नमः
श्रीविजयलब्धिसूरीश्वरजैनग्रन्थमालायाश्चतुर्थो मणिः

तत्त्वन्यायविभाकरः

मद्वर्त्मनकाऽऽचार्यश्रीमद्विजयकमलसूरीश्वर
पट्टालङ्कारजैनस्तनव्याख्यानप्राचक्षपति
श्रीमद्विजयलब्धिसूरीश्वरैः
प्रिचित ॥

आचार्यश्रीविजयगम्भीरसूरिसरोषदिष्ट
मद्रामश्रीजैनमहामाहाय्येन
जमनादामात्मजचन्दुलालेन प्रकाशितः

म० १९९५ मूल्य आणकाष्टकम् प्रतय ५००

प्राप्तिस्थानम्

शा च दुष्काल उमनादाम

उणी (वनादाम स्त)

लघिधूरीश्वरजैनग्रन्थमाला ।

१	चैनत्रतविधि समह	०-८-०
२	हीरप्रोत्तराणि	०-१२ ०
३	श्रीपालचरित्रम्	—०—०
४	तत्त्वन्यायविभाकर	०-८-०
५	पचमूत्रम्	(प्रेस)
६	आरभमिद्धि	(")

मुद्रक

शा गुलारचद गल्लुमाइ

धी मनोदय श्री प्रेस-भावनगर

प्र स्ता व ना

सुविन्तमेवैतद्विषयनाश्चिन्तलोचनाना पञ्चापातगन्धविधुराणा
सहस्राना लब्धवर्णाप्रेमगणा यदभ्यर्हणार्होर्हच्छासन स्थाद्वादगत्त-
प्रभाभासुर दार्शनिकान्वेषणाध्वनि त्रियत्सामञ्जस्यमुपयातीति ।
एकान्नपिशाचिकावेषाजिष्टा हि त्थानान्तरीया नत्पि नैकमपि
वस्तु याधानध्येन निर्णेतु पारयन्तो परस्परविरोधिनिम्मात्राकप्र-
पञ्चेन केवल यामरान सरत्तदयान पातयन्ति निर्दृष्टिसुग्रन-
गरगमनमार्गोत्सुललितात् । प्रत्यक्षेण पश्यन्तोऽपि अनुमानेनानु-
मिन्यन्तोऽपि शब्देन ध्रुव्यमाना अपि भङ्गयन्तरेण स्वय जल्प-
न्तोऽपि वस्तुतत्त्वमनेकान्त निस्तत्त्वकुतर्कवामनाप्रासितमानमा
भूता प्रतिप्रोषिताम्भन्तोऽपि न चेतयन्त इति किं नूत कर्मवैचित्र्य
मौराज्यमेतेषाम् ॥

अनेकान्तवादोऽय कश्चिन्पि नयश्चिदपि विरोधलेणेनाप्य
नानान्त सौलभ्येन पण्यतत्त्वप्ररोधनपट्टिष्टस्मर्यत्तेनर्त न कथ-
श्चिन्पि प्रतिपाद्यमानो भवितुमर्हतीति नैत्रात्र कस्यापि शङ्कातद्ध ।
एतद्वात्प्रधानेन जैनागमेन रत्नत्रयमेव परमनिर्वृत्तिसाधनाय
प्रभवतीति प्रतिपादितम् । तत्त्र तद्धारत्न ज्ञानरत्न त्रियारत्नमिति
रत्नत्रयम् । एतद्ध ज्ञानक्रियाभ्या मोक्ष प्रतिपादितो भवति ।
तत्र रत्नत्रयत्रिपया अनेके ग्रन्था प्राचीनाचार्यसदृशा सुवि
शाठा धरीवृत्ति । पर केचिन्निगृह्यत्वाद्बालाना दुग्धगाहा केचन
तत्त्वानामेव प्रतिपादका अन्ये ज्ञानानामेवापरे तु चारित्रस्थैः ।
अतो नैतेभ्योऽनायामेव जालाना ग्रहण घटत इति मन्वानैर्दया-

लुभि कविशुलकिरीटन्यायानयाचस्पतीति गरीय पद्मीविभूषि
 तेनेनासु भाषासु नानाग्रन्थप्रणेतृभिर्विचक्षणप्रवरैर्भेद्यननताता
 पप्रणोदिभिर्नैनजगद्वन्दितचरणारविन्दै प्रातस्मरणीयैराचार्यवर्यै
 भीमद्विजयमलमूरीश्वरपट्टालङ्कारैर्निजयलब्धिसूरीश्वरै प्राचीन-
 पन्थानमवलम्ब्य मरहृतया प्रबोध्य व्यरचि ।

अत्र च भागत्रयमस्ति सम्यग्ब्रह्मातिरूपण सम्यक्सवित्रि
 रूपण सम्यग्चरणनिरूपणमिति । प्रथमे तद्व्याना नाना द्वितीये
 मतिश्रुतावधिमत पर्यवक्ष्येऽलज्ञानरूपाणा प्रमाणाना तृतीये चरण
 करणयोस्सुगमनया निरूपण कृतमस्ति । वैशिष्ट्यज्ञाप्रेदमेव यत्तद्व्या-
 दीना कचिद्विज्ञानरूपेण कचिफलानुमेयतया कचित्स्वरूपवर्णन
 रूपण कचिद्योपलभतया प्रदर्शितानि स्वरूपाणि यतो यालाना
 तर्कशैत्यमप्युदीयादिति । तथा सम्यग्ब्रह्मासन्निधरणानि मोक्ष
 मार्गा , सूत्रैवेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियेत्यादिवाक्यैरनेके व्याया
 सून्यन्ते । तदेतत्सर्वं एभिरेव मन्त्राद्विमुक्त्याय मन्त्रदाया स्रोपन
 टीकाया प्रदर्श्यते । अतो विचारकुशले सोविन्तस्त्वेतन्न न्यूना
 धिक्त्व नोत्प्रेक्ष्यम् ॥

तद्वद्य प्रबोध्य विदुषा परितोषाय पुरतस्समुपस्थाप्यते ।
 हेत्यनमुद्राप्रमाणजा अशुद्धीर्विशोध्य गुणदोषविवेचनकुशलैर्मी-
 मासकैरनुमहद्व्यास्य विलोकनीय इत्याशास्ते—

इडरनगर
 पौषकृष्णपक्षम्याम्
 १०-१-३९

मुनिनिब्रमनिजय ।

॥ ॐ नमो वीतरागाय ॥

श्रीमद्विजयलब्धिसूरीश्वरविरचित'

तत्त्वन्यायविभाकरः ॥

भक्त्युद्रेकनमत्सुराधिपशिरःकोटीररत्नप्रभा-
व्रातस्मेरपदाम्बुज निरुपमज्ञानप्रभाभासुरम् ।
रागद्वेषतृणालिपावरुनिभं चाणीसु'ग्राम्भोनिधिं,
श्रीमद्वीरजिनेश्वर प्रतिदिन वन्दे जगद्वल्लभम् ॥

प्रजाचै'भवसमदिष्णुकथकप्रौढोक्तिविद्रागण-
प्ररूप जीवगणोपजीवरुदयादृष्टिप्ररूपोज्ज्वलम् ।
नत्वा श्रीकमलारूपसूरिमसकृद्भ्यात्वा च जैनागम,
तत्त्वन्यायविभाकर सुललितं ग्रन्थ प्रकुर्य मुदा ॥

सम्यक्श्रद्धासविचरणानि मुक्त्युपायाः । तत्त्वे-
ष्वारूढा सम्यक्श्रद्धा । तत्र तत्त्वानि जीवाजीव
पुण्यपापाश्रवसवरनिर्जराव'गमोक्षा नय । जीवा
अनन्ताः ॥

धर्माधर्माकाशकालपुद्गला पञ्चाजीयाः । जीवेन
महैतान्येव पदं द्रव्याणि । दर्शनान्तराभिमतप-
दार्थानामत्रैवान्तर्भावः । पुण्यादितत्त्वानामप्यय-
मेव न्यायः ॥

तत्र पुण्यपापाश्रवणानां पुद्गलपरिणामत्वात्
पुद्गलेषु, सत्तरनिर्जरामोक्षाणां जीवपरिणामत्वाज्जी-
वेत्यन्तर्भावः । कालविहाय पञ्चास्तिकाया भवन्ति ।
गुणपर्यायसामान्यविशेषादयं पदस्यैव सङ्गच्छन्ते ॥

पुण्यस्य तु सातोच्चैर्गोत्रमनुष्यद्विकसुरद्विकप-
श्चेन्द्रियजातिपञ्चदेहादिमत्रितनूपाद्वादिमसहननस-
स्थानप्रशस्तवर्णचतुष्काशुक्लपुपराधातोच्छ्रयामात-
पोद्योतशुभमगतिनिर्माणमदशकसुरनरतिर्यगा-
शुस्तीर्थकरनामकर्मरूपेण द्विचत्वारिंशद्भेदाः ॥

ज्ञानान्तरायदशकदर्शनावरणीयनयकनीचैगा-
द्यासातमिव्यात्वस्यावरदशकनिरयत्रिकरूपायपञ्च-
विंशतितिर्यग्द्विकैरुद्विचिचतुर्जातिकुम्भगत्युपधाता
प्रशस्तवर्णचतुष्काप्रथमसहननसस्थानभेदात् द्वय-
शीतिविधः पापः ॥

आश्रवस्तु इन्द्रियपञ्चकूपायचतुष्काव्रतपञ्चक
योगत्रिकनिर्यापञ्चविंशतिभेदाद्द्विचत्वारिंशद्विधः ।

पञ्चसमितित्रिगुप्तिद्वाविंशतिपरिपदशयति-

धर्मद्वादश भावनापञ्चारित्रभेदात्सवरस्सप्तपञ्चाश-
द्विधः ॥

धात्याभ्यन्तरपद्विरूपतपोभेदेन द्वादशप्रकारा
निर्जराः ॥ प्रकृतिस्थितिरमप्रदेशभेदाच्चतुर्विधो
यन्त्रः । मोक्षस्तु सत्पदप्ररूपणाद्व्यव्यप्रमाणक्षेत्रस्प-
र्शनाकालान्तरभागभावात्पञ्चद्विर्नवविधः ॥

तत्र चेतनालक्षणो जीवः । स द्विविधः । समा-
र्यससारिभेदात् । अत्र चेतनत्वेन जीव एकविधः,
असत्स्वावरभेदेन द्विविधः । पुम्नीनपुमरुभेदेन त्रि-
विधः । नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवभेदेन चतुर्विधः ।
इन्द्रियभेदेन पञ्चविधः । पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पति-
असभेदेन षड्विध इत्येव विस्तरतन्त्रिषष्ठ्यधिक-
पञ्चशतविधोऽपि भवतीति विज्ञेयः ॥

सकृमां ससारी । देहमात्रपरिमाणः, स च सू-
क्ष्मैकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियासजिसजिषेत्रेन्द्रियभे-
देन सप्तविधोऽपि प्रत्येक पर्याप्तापर्याप्तभेदनश्चतु-
र्दशविधः ॥

आहारशरीरेन्द्रियोच्छ्वासभाषामनोरूपविष-
यभेदात् पर्याप्तपोढा । शरीरादिपञ्चयोग्यदलिक-

द्रव्यादानक्रियापरिममाप्तिराहारपर्याप्ति । गृहीत-
शरीरवर्गणायोग्यपुद्गलानां शरीराद्गोपाद्गतया रचन-
क्रियासमाप्तिश्शरीरपर्याप्तिः । त्वगादीन्द्रियनिर्य-
तनक्रियापरिसमाप्तिरिन्द्रियपर्याप्तिः । श्वासोच्छ्वा-
सयोग्यद्रव्यादानोत्सर्गशक्तिविरचनक्रियासमाप्ति-
श्वासोच्छ्वासपर्याप्तिः । भाषायोग्यद्रव्यपरिग्रह-
सर्जनशक्तिनिर्माणक्रियापरिममाप्तिर्भाषापर्याप्तिः ।
मनस्त्वयोग्यद्रव्याहरणविसर्जनशक्तिजननक्रियाप-
रिममाप्तिर्मनः पर्याप्तिः । आत्मनः पौद्गलिकक्रिया-
विशेषपरिममाप्तिः पर्याप्तिः ॥

स्वस्वयोग्यपर्याप्तिपूर्णत्वभाजः पर्याप्ताः । स्व-
स्वपर्याप्तिपूर्णताधिकृता अपर्याप्ताः ॥

तत्रैकेन्द्रियस्याद्याश्चतस्रः । द्वित्रिचतुरिन्द्रिया-
सजिपञ्चेन्द्रियाणां पञ्च । सजिपञ्चेन्द्रियाणां षट्प-
र्याप्तयः ॥

सूक्ष्माश्च निगोदादिवर्तिनः । वादरा स्थूल-
पृथिवीकायिकादयः । द्वीन्द्रिया विम्यादयः । त्री-
न्द्रिया पिपीलिकादयः । चतुरिन्द्रिया भ्रमरादयः ।
असजिपञ्चेन्द्रिया मनोहीना अगर्भजा मीनादयः ।
सजिपञ्चेन्द्रिया देवमनुजादयः । एत एव प्राणिनः ॥

तत्र प्राणा द्रव्यभावेन द्विविधा । द्रव्यप्राणा

पञ्चेन्द्रियभनोवाक्कायधलोच्छ्वासायूपि दश । अन-
न्तज्ञानदर्शनचारित्रवीर्यात्मकाश्चत्वारो भावप्राणाः॥
स्पर्शकायोच्छ्वासायूप्येकेन्द्रियाणाम् । रसवाग्भ्यां
सह प्रयोक्ता द्वीन्द्रियाणाम् । घ्राणेन सहैते त्रीन्द्रि-
याणाम् । चक्षुषा सहैत एव चतुरिन्द्रियाणाम् ।
श्रोत्रेण सहामी असज्जिनाम् । मनसा सहैते सज्जि-
पञ्चेन्द्रियाणाम् । अनन्तज्ञानदर्शनचारित्रवीर्याणि
चत्वारि सिद्धानां भावप्राणाः ॥

निर्धूताशेषकर्मा अससारी । स एव सिद्धो जिना-
जिनतीर्थातीर्थादिभेदभिन्नश्चरमशरीरत्रिभागोनाका-
शप्रदेशावगाही च ॥

इति जीवनिरूपणम्

चेतनाशून्य द्रव्यमजीवः । गत्यसाधारणहेतु-
र्द्रव्य धर्मः । तत्र प्रमाण जीवपुद्गलानां गतिर्याद्य-
निमित्तापेक्षा गतित्वात् जलस्थमत्स्यादिगतिवदि-
त्यनुमानम् । असंख्येयप्रदेशात्मको लोकाकाश-
व्यापी च ॥

स्थित्यसाधारणहेतुर्द्रव्यमधर्मः । प्रमाणश्चात्र
जीवपुद्गलानां स्थितिर्याद्यनिमित्तापेक्षा स्थितित्वात्त-
रुच्छायास्थपान्थवदित्यनुमानम् । असंख्येयप्रदेशा-
त्मको लोकाकाशव्यापी च ॥

अवगाहनागुणमाकाशम् । मानन्तु द्रव्याणां
युगपदवगाहस्माधारणवागनिमित्तापेक्षो युगपदव-
गाहत्यादेकसरोऽतिमत्स्यादीनामवगाहप्रदित्यनुमा-
नम् । लोकांलोकभेदेन तद्विधम् । चतुर्दशरज्जु
प्रमाणं पञ्चास्त्रिकायात्मको लोकस्तद्व्याप्योऽसग्ये-
धप्रदेशात्मको लोकाकाशः । तद्विन्नोऽलोकाकाशोऽ-
नन्तप्रदेशात्मकः ॥

धर्मादयस्त्रयोऽपि स्कन्धदेशप्रदेशभेदेन त्रि-
विधाः । पूर्णं द्रव्यं स्कन्धः । माध्यमिकांपात्रिकभागा-
देशाः । केवलप्रज्ञापरिकल्पितसूक्ष्मतमो भाग-
प्रदेशः ॥

वर्तनालक्षणं कालः । स च वर्तमानरूप एव
एव । सोऽपि निश्चय-यवहाराभ्यां द्विविधः । धर्म-
नादिपर्यायस्वरूपो नैश्चयिकः । ज्योतिश्चक्रभ्रमण-
जन्यस्ममयायलिगादिलक्षणः कालो न्यायवहारिकः ।
वस्तुनस्तु कालोऽयं न द्रव्यात्मकः । किन्तु सर्व-
द्रव्येषु वर्तनादिपर्यायाणां सर्वदा सङ्गातादुपचारेण
कालो द्रव्यत्वेनोच्यते ॥

वर्तनादिपर्यायाश्च वर्तनाविद्यापरिणामपरत्वा-
परत्वरूपेण चतुर्विधाः । तत्र सादिमान्तसात्यन-
न्तानादिमान्तानात्यनन्तभेदभिन्नेषु चतुःप्रकारेण-

केनापि केनचित्प्रकारेण द्रव्याणां वर्तनं वर्तनेत्युच्यते । इयं वर्तना प्रतिसमय परिवर्तनात्मिका, नातो विवक्षितैरुवर्तना द्विसमय यावदपि स्थितिं कुरुते, अतो या वर्तनायाः परावृत्तिस्सा पर्यायत्वेनाभिधीयते । भूतकाले भूता भविष्यति भविष्यन्त्यो वर्तमानकाले च भवन्त्यो या या द्रव्याणां चेष्टा स, क्रियापर्यायः । प्रयोगपरिणामविस्त्रसापरिणामाभ्यां जायमाना नवीनतया प्राचीनत्वलक्षणा या परिणतिस्स परिणामः । यदाश्रयतो द्रव्येषु प्रवापरभावित्वव्यपदेशः स परत्वापरत्वपर्यायः ॥

रूपवन्त पुद्गलाः । एते रसगन्धस्पर्शचन्तोऽपि । लोकाकाशव्यापिनः । ते च स्कन्धदेशप्रदेशपरमाणुभेदेन चतुर्विधाः । कृत्स्नतया परिकल्पितपरमाणुसमूहः स्कन्धः । प्रदेशादवर्चीनस्कन्धभागादेशाः । केवलप्रज्ञागम्यस्कन्धानुवृत्तिसूक्ष्मतमभागः प्रदेशः । स एव पृथग्भूतश्चेत्परमाणुरिति व्यवह्रियते । अयं परमाणुस्सर्वान्तिमकारण द्रव्यानां रम्यः कार्यलिङ्गकश्च । शब्दान्धकारोद्योतप्रभाच्छायातपादिपरिणामवान् । परमाणूनां परिणामविशेषाण्येव पृथिवीजलतेजोवायुशरीराणि ॥

तच्चतुर्दिग्भागोपलक्षितशरीरावयवपरिमाणसादृश्य-
प्रयोजक कर्म समचतुरस्रसस्थानम्, इदमादिम-
सस्थानम् । तीर्थकरा सर्वे सुराश्चैनत्सस्थानभाजः ॥

शरीरवृत्त्याह्लादजनकवर्णोत्पत्तिहेतुभूत कर्म
प्रशस्तवर्णनामकर्म । शरीरवृत्त्याह्लादजनकगन्धो
त्पत्तिनिदान कर्म प्रशस्तगन्धनाम । शरीरेन्द्राह्लाद-
जनकरसोत्पत्तिकारण कर्म प्रशस्तरसनाम । शरी-
रवृत्त्याह्लादजनकस्पर्शोत्पादनिदान कर्म प्रशस्तस्पर्-
शनाम । इमानि प्रशस्तवर्णचतुष्कशब्दवाच्यानि ।
तत्र शुद्धरक्तपीतनीलकृष्णा पञ्च वर्णा, आग्न्यान्त्रय
प्रशस्ता । अन्त्यौ द्वायप्रशस्तौ । सुरभ्यसुरभिभेदेन
गन्धो द्विविधः । आद्यश्शस्त, अन्त्योऽशस्त । रस-
रूपायाऽऽम्लमधुरतिक्तकटुरूपेण पञ्चविधः । आग्न्या
न्त्रयश्शुभा अन्त्यावशुभौ । स्पर्शाऽपि मृदुलघु
स्निग्धोष्णकटिनगुरुरूक्षशीतभेदादष्टविधः । आ-
ग्न्याश्चत्वारः प्रशस्ता, अन्त्यास्त्वप्रशस्ता ॥

शरीरस्यागुरुलघुपरिणामप्रयोजक कर्म अगुरु-
लघुनाम । सर्वेषा जीवानामेनत् । परब्रह्मप्रज्ञाप्रह-
ननादिप्रयोजक कर्म परागमनाम । उच्छ्वासनि-
श्वासप्राप्तिप्रयोजक कर्म उच्छ्वासनाम । स्वरूपतोऽ-
नुष्णानां शरीराणामुष्णत्वप्रयोजक कर्म आत

पनाम । तच्च भानुमण्डलगतभूकाधिकानाम् ।
 गात्राणामनुष्णप्रकाशप्रयोजक कर्म उद्योतनाम ।
 तच्च यतिदेवोत्तरवैक्रियचन्द्रग्रहत्तारारत्नादीनाम् ।
 प्रशस्तगमनहेतुः कर्म शुभग्रगतिनाम । जातिलि-
 ङ्गाङ्गप्रत्यङ्गानां प्रतिनियतस्थानसंस्थापनाप्रयोजक
 कर्म निर्माणनाम । उष्णाद्यभितप्तानां स्थानान्तर-
 गमनहेतुभूत कर्म व्रसनाम । चक्षुर्वेद्यशरीरप्रापकं
 कर्म वादरनाम । स्वयोग्यपर्याप्तिनिर्वर्तनशक्तिमपा-
 दक कर्म पर्याप्तनाम । प्रतिजीव प्रणिशरीरजनक
 कर्म प्रत्येकनाम । शरीरावयवादीनां स्थिरत्वप्रयो-
 जक कर्म स्थिरनाम । उत्तरकायनिष्ठशुभत्वप्रयो-
 जक कर्म शुभनाम । अनुपकारिण्यपि लोकप्रियता-
 पादक कर्म सौभाग्यनाम । कर्णप्रियस्वरवत्वप्रयो-
 जक कर्म सुस्वरनाम । वचनप्रामाण्याभ्युत्थानादिप्रा-
 पक कर्माऽऽदेयनाम । यशःकीर्त्युदयप्रयोजक कर्म
 यशःकीर्तिनाम । एकदिग्गमनात्मिका कीर्तिः सर्व-
 दिग्गमनात्मकं यशः, दानपुण्यजन्या कीर्तिः, शौर्य-
 जन्य यश इति वा ॥ इमानि व्रसदशकानि ॥

देवभवनिवासकारणायुःप्रापक कर्म देवायुः ।
 मनुजभवनिवासनिदानायुःप्रापक कर्म मनुष्यायुः ।
 तिर्यग्भवनिवासहेत्वायुःप्राप्तिजनकं कर्म तिर्यगायुः ।

अष्टमहाप्रानिहार्यायतिशयप्रादुर्भवननिमित्तं कर्म
तीर्थंरुरनाम ॥

पुण्यमिदं कार्यकारणभेदेन द्विविधम् । एतानि
कर्माणि कार्यरूपाणि जीवानुभवप्रकाराणि । एतेषां
हेतवस्तु सुपात्रेभ्योऽन्ननिरवग्रसतिवासोजलस-
स्नारकादीनां प्रदानम् । मनसोऽशुभसंकल्प । वा-
क्पापयोऽशुभव्यापारः । जिनेश्वरप्रभृतीनां नमनादयः
इति षड् ॥

इति पुण्यतरयम्

दुःखोत्पत्तिप्रयोजकं कर्म पापम् । पौद्गलिकम-
तत् । इदमेव द्रव्यपापमुच्यते । द्रव्यपापनामककर्मा-
न्वितिकारणात्माशुभाध्यवसायो भावपापम् ॥

इन्द्रियानिन्द्रियजन्याभिलाषनिरपेक्षबोधाऽऽव-
रणकारणं कर्म मतिज्ञानावरणम् । मतिज्ञानसा-
पेक्षशब्दसंस्पृष्टार्थग्रहणाऽऽवरणकारणं कर्म श्रुत-
ज्ञानाऽऽवरणम् । इन्द्रियानिन्द्रियनिरपेक्षमूर्तद्रव्य-
विषयप्रत्यक्षज्ञानाऽऽवरणनिदानं कर्मावधिज्ञानाऽऽव-
रणम् । इन्द्रियानिन्द्रियनिरपेक्षमज्ञिपञ्चेन्द्रियम-
नोगतभाज्यापकात्मप्रत्यक्षज्ञानाऽऽवरणसाधनं कर्म
मनःपर्ययाऽऽवरणम् । मनइन्द्रियनिरपेक्षलोकालो

रुचिर्त्तिसकलद्रव्यपर्यायप्रदर्शकप्रत्यक्षज्ञानाऽऽवरण-
साधनकर्म केवलज्ञानाऽऽवरणम् । इति ज्ञानावरणीय
पञ्चकम् ॥

सामग्रीममवधानासमवधाने सति दानमाम-
र्ष्याभावप्रयोजकं कर्म दानान्तरायः । सम्यग्याचि-
तेऽपि दातृसकाशादलाभप्रयोजक कर्म लाभान्त-
रायः । अनुपहृताद्गस्यापि ससामग्रीरुस्यापि भो-
गासामर्थ्यहेतु कर्म भोगान्तरायः । एकशो भोग्य
भोगो यथा कुसुमादयः । अनुपहृताद्गस्यापि स-
सामग्रीरुस्याप्युपभोगासामर्थ्यहेतु कर्मोपभोगा-
न्तरायः । अनेकशो भोग्यमुपभोगो यथा वनिता-
दयः । पीनाद्गस्यापि कार्यकाले सामर्थ्यविरहप्रयो-
जक कर्म वीर्यान्तरायः । इत्यन्तरायपञ्चकम् ॥

चक्षुषा सामान्यावगाहिरोधप्रतिरोधक कर्म
चक्षुर्दर्शनावरणम् । तद्भिन्नेन्द्रियेण मनसा च सामा-
न्यावगाहिवोधप्रतिरोधकं कर्म अचक्षुर्दर्शनावरणम् ।
मूर्तद्रव्यविषयकप्रत्यक्षरूपसामान्यार्थग्रहणावरण-
हेतुः कर्म अवधिदर्शनावरणम् । समस्तलोकालोक-
वर्त्तिमूर्तामूर्तद्रव्यविषयकगुणमूतविशेषकसामान्य-
रूपप्रत्यक्षप्रतिरोधक कर्म केवलदर्शनावरणम् ।
इति दर्शनावरणचतुष्कम्, दर्शनलब्धिप्रतिवधकम् ॥

चैतन्याविस्पष्टतापादक सुखप्रबोधयोग्यावस्था
जनक कर्म निद्रा । चैतन्यस्याविस्पष्टतापादक
दुःखप्रबोध्यावस्थाहेतुः कर्म निद्रानिद्रा । उपविष्ट
स्योत्थितस्य वा चैतन्याविस्पष्टतापादक कर्म प्रचला ।
यत्र ममाणस्य चैतन्याविस्पष्टतापादक कर्म प्रचला
प्रचला । जागृदवस्थाभ्यवसितार्थमाधनविषयस्यापा
यप्रयोजक कर्म स्त्यानर्द्धिः । इति दर्शनलब्ध्या-
धारक निद्रापञ्चकम् ॥

नीचकुलजन्मनिदान निरस्कारोत्पादक कर्म
नीचैर्गात्रम् । दुःखविशेषोपलब्धिकारण कर्म अमा-
तावेदनीयम् । तस्याऽश्रद्धाप्रतिषेधक कर्म मिथ्यात्व
मोहनीयम् ॥

प्रानिर्गत्येऽपि स्थानान्तरगमनाभावप्रयोजक
कर्म स्थाय्यनाम । सूक्ष्मपृथिव्यादिक्रायेष्टपत्तिनिदा
न कर्म सूक्ष्मनाम । यथा सर्वलोकवर्तिना निगोदादी
नाम् । एकेन्द्रियादीनां यथास्व श्वासोच्छ्वासादिपर्या
प्त्यपरिपूर्णताप्रयोजक कर्मापर्याप्तनाम । यथा
लब्धपर्याप्तनाम् । अनन्तजीवानामेकशरीरवत्प्रनि-
दान कर्म साधारणनाम । यथा कन्दादौ । प्रयोगशून्य-
काले भ्रजिह्वादीनां रुम्पनहेतुः कर्म अस्थिरनाम ।
नाभ्यधोवयवाशुभत्वप्रयोजक कर्माशुभनाम । स्व-

स्य दृष्टमात्रेण परेषामुद्वेगजनकं कर्म दुर्भगनाम् ।
अमनोहरस्वरवत्ताप्रयोजकं कर्म दुस्स्वरनाम् । यथा
खरोष्ट्रादीनाम् । उचितवस्तुत्वेऽप्यग्राह्यत्वादि
प्रयोजकं कर्म अनादेयनाम् । ज्ञानविज्ञानादियुतत्वेऽ-
पि यथा 'कीर्त्य'भावप्रयोजकं कर्मायशःकीर्तिनाम् ।
इति स्थावरदशकम् ॥

नारकत्रयपर्यायपरिणतिप्रयोजकं कर्म नरक-
गतिः । आयुःपूर्णता यावन्नरकस्थितिहेतुः कर्म
नरकायुः । यलान्नरकनयनानुगुणं कर्म नरकानुपूर्वी ।
इति निरयत्रिकम् ॥

अनन्तानुबन्धिनश्चानतससारमूलनिदानमिच्छा-
त्वहेतुका अनन्तभवानुबन्धस्वभावा आजन्मभा-
विनो नरकगतिप्रदायिनः सम्यक्त्वप्राप्तिनः ॥
एवमभूतं प्रीत्यभावोत्पादककर्मानन्तानुबन्धिकोऽर्थः ।
तादृशं नम्रताविरहप्रयोजकं कर्म अनन्तानुबन्धि-
मानः । ईदृक् सरलताऽभावप्रयोजकं कर्म अनन्तानु-
बन्धिमाया । ईदृशं द्रव्यादिमूर्च्छाहेतुः कर्म अन-
न्तानुबन्धिलोभः ॥

प्रत्यारयानापरणभृता वर्षावधिभाविनस्त्रिर्य-
गतिदायिनो देशविरतिघातिनश्चाप्रन्याख्यानाः ।

एतद्विशिष्टा पूर्वोक्तस्वरूपा क्रोधादयोऽप्रत्यारयान
क्रोधादयः ॥

सर्वधिरत्यावरणकारिणो मासचतुष्टयभाविनो
मनुजगतिप्रदायिनस्साधुधर्मप्रातिन प्रत्यारयाना ।
ईदृशा क्रोधादय एव प्रत्यारयानक्रोधादय ॥

ईदृशज्वलनकारिण पक्षावधयो देवगतिप्रदा
यथाग्यातचारिघ्रातिन सज्जलना । ईदृशाश्च
क्रोधादय एव सज्जलनक्रोधादयः ॥

हास्योत्पादक कर्म हास्यमोहनीयम् । पदार्थवि-
षयकप्रीत्यसाधारणकारण कर्म रतिमोहनीयम् ।
पदार्थविषयकोद्वेगकारण कर्म अरतिमोहनीयम् ।
अभीष्टप्रियोगादिदुःखहेतु कर्म शोकमोहनीयम् ।
भयोत्पादामाधारण कारण कर्म भयमोहनीयम् ।
धीमत्सपदा शूलोरुनजानज्वलीकप्रयोजक कर्म जु-
गुप्सामोहनीयम् ॥

स्त्रीमात्रस भोगविषयकाभिलाषोत्पादक कर्म
पुरुषेयद । पुरुषमात्रस भोगविषयकाभिलाषोत्पादक
कर्म स्त्रीवेद । पुंस्त्रीस भोगविषयकाभिलाषोत्पादक
कर्म नपुंसकवेद । इति कथायपञ्चविंशति ॥

तिर्यग्परायपरिणतिप्रयोजक कर्म तिर्यग्ग-

तिः । तिर्यग्गतौ यलान्नयनहेतुक कर्म तिर्यगानुपूर्वी ।
इति तिर्यग्द्विकम् ॥

एकेन्द्रियव्यवहारहेतुः कर्मैकेन्द्रियजातिः । अस्यां
स्पर्शेन्द्रियमेव । द्वीन्द्रियव्यवहारकारण कर्म द्वीन्द्रि-
यजातिः । स्पर्शरसने । त्रीन्द्रियव्यवहारसाधन कर्म
त्रीन्द्रियजातिः । स्पर्शरसनघ्राणानि । चतुरिन्द्रि-
यव्यवहारनिदान कर्म चतुरिन्द्रियजातिः । स्पर्श-
रसघ्राणचक्षुषि ॥

अप्रशस्नगमनप्रयोजक कर्म कुम्बगति । यथा
खरोष्ट्रादीनाम् । स्वाद्यवैरेव स्वपीडाजनननिदानं
कर्मापघातनाम् । शरीरनिष्ठाप्रशस्तवर्णप्रयोजकं
कर्माप्रशस्तवर्णनाम् । यथा काकादीनाम् । शरीर-
निष्ठाप्रशस्तगन्धप्रयोजक कर्माप्रशस्तगन्धनाम् ।
यथा लघुनादीनाम् । शरीरवृत्त्यप्रशस्तरसप्रयोजकं
कर्माप्रशस्तरसनाम् । यथा निम्नादीनाम् । शरी-
रवृत्त्यप्रशस्तस्पर्शप्रयोजक कर्माप्रशस्तस्पर्शनाम् ।
यथा बबुलादीनाम् । इत्यप्रशस्तवर्णचतुष्कम् ॥

उभयतो मर्कटबन्धाऽऽकलितास्थिसचयवृत्तिपट्ट-
बन्धमहशास्थिप्रयोजक कर्म ऋषभनाराचम् । उभ-
यतो मर्कटबन्धमात्रसवलितास्थिसन्धिनिदान कर्म
नाराचम् । एकतो मर्कटबन्धविशिष्टास्थिसन्धिनिदान

कर्मार्यनाराचम् । केवलकीलिकामहेशास्थिवद्धास्थि-
निचयप्रयोजक कर्म कीलिका । परस्परपृथक्स्थिति-
कानामस्थना शिथिलसंश्लेषनिदान कर्म सेवार्तम् ।
इति महाननपञ्चकम् ॥

नाभेरूर्ध्वं विस्तृतिग्राह्यसलक्षणनिदान कर्म
न्यग्रोधपरिमण्डलम् । नाभ्यधोभागमात्रस्य प्रमा-
णलक्षणत्रयप्रयोजक कर्म सादि । सलक्षणपाण्या-
दिमत्त्वे सति निर्लक्षणत्रय प्रभृतिमत्प्रयोजक
कर्म कुब्जम् । एतद्वैपरीत्यहेतु कर्म यामनम् । सर्वा-
त्रयघातुभूतनिदान कर्म हुण्टम् ॥ इति पञ्चसंस्था-
नानि ॥ एते पापानुभवप्रकारा ॥

पापबन्धहेतवस्तु प्राणातिपातमृपावादादत्ता-
दानमैथुनपरिग्रहाप्रशस्नप्रबोधमानमायालो मरागद्वे-
पक्लेशाभ्याग्यानपिशुनतारत्यरतिपरपरिवादमाया-
मृपावादमित्यान्युक्त्यानि ॥

इति पापनक्षत्रम्

शुभाशुभकर्मग्रहणहेतुराश्रवः । पौढलिकोऽयम् ।
आत्मप्रदेशेषु कर्मप्रापिका क्रिया द्रव्याश्रवः । कर्मो-
पार्जननिदानाध्यवसाय भावाश्रवः ॥

स्पर्शविषयकरागद्वेषजन्याश्रवः स्पर्शेन्द्रियाश्रवः ।
रसविषयकरागद्वेषजन्याश्रवः रसनेन्द्रियाश्रवः ।

गन्धविषयकरागद्वेषजन्याश्रवः घ्राणेन्द्रियाश्रवः ।
रूपविषयकरागद्वेषजन्याश्रवः चक्षुरिन्द्रियाश्रवः ।
शब्दविषयकरागद्वेषजन्याश्रवः श्रोत्रेन्द्रियाश्रवः ।
इतीन्द्रियपञ्चकाश्रवः ॥

प्रीत्यभासप्रयुक्ताश्रवः कोशश्रवः । अनम्रताज-
न्याश्रवो मानाश्रवः । कापट्यप्रयुक्ताश्रवो मायाश्रवः ।
सतोपशून्यताप्रयुक्ताश्रवो लोभाश्रवः । इति कपाय-
चतुष्काश्रवः ॥

प्रमादिकर्तृकप्राणवियोगजन्याश्रवो हिंसा-
श्रवः । अयथावद्वस्तुप्रवृत्तिजन्याश्रवोऽमत्याश्रवः ।
स्यान्धवितीर्णपदार्थस्यायत्तीकरणजन्याश्रवः स्नेया-
श्रवः । मति वेदोदये औदारिकत्रैकियशरीरसंयोगा-
दिजन्याश्रवोऽब्रह्माश्रवः । द्रव्यादिविषयामिका-
ह्वाजन्याश्रवः परिग्रहाश्रवः । इत्यत्रतपञ्चकाश्रवः ॥

शरीरचेष्टाजन्याश्रवः कायाश्रवः । वाक्क्रिया-
जनिताश्रवो वागाश्रवः । मनश्चेष्टाजन्याश्रवो मन-
आश्रवः । इति योगत्रिकाश्रवः ॥

अनुपरतानुपयुक्तभेदभिन्ना कायजन्यचेष्टा का-
यिकी । संयोजननिर्वर्तनभेदभिन्ना नरकादिप्राप्ति-
हेतुर्विपशस्त्रादिद्रव्यजनिता चेष्टा अधिकरणिकी ।

जीवाजीवविषयकद्वेषजनकक्रिया प्रादोषिकी । स्व
 परमन्तापहेतु क्रिया पारितापनिकी । स्वपरप्राण-
 वियोगप्रयोजिका क्रिया प्राणातिपातिकी । जीवा
 जीवभेदभिन्ना जीवाजीवघातात्मिका चेष्टाऽऽरम्भ-
 की । जीवाजीवविषयिणी मृच्छानिर्धृता क्रिया पारि-
 श्रमिकी । मोक्षसाधनेषु मायाप्रधाना प्रवृत्तिर्मायाप्र-
 त्ययिकी । अभिगृहीतानभिगृहीतभेदभिन्ना अपथा-
 र्थस्तुश्रद्धानहेतुका मिथ्या मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी ।
 जीवाजीवविषयिणी विरत्यभाषानुकूला मिथ्याऽप्र-
 त्याग्यापनिकी । प्रमादिनो जीवाजीवविषयकदर्शना-
 दरात्मिका मिथ्या दृष्टिकी । मदोपस्य जीवाजीववि-
 षयक स्पर्शन सृष्टिकी । प्रमादात् प्राक्स्वीकृतपा-
 पोपादानकारणजन्यक्रिया प्राप्तीत्यिकी । कारुण्यरी-
 रयीभत्सादिरसप्रयोजकृणा प्रेक्षकाणा च सानुरागि-
 णा नाट्यादिजन्या मिथ्या सामन्तोऽपनिपातिकी ।
 यन्त्रादिकरणरुजलनि सारणधनुरादिकरणरुशरादि-
 मोचनान्यतररूपा मिथ्या न शक्तिः । सेवकयोग्य-
 कर्मणा प्रोधादिना स्वेनैव करण स्वात्मिकी । अहं-
 दाजोद्धरणेन जीवादिपदार्थप्ररूपणा यद्वा जीवाजी-
 वान्यतरविषयकसावद्याज्ञाप्रयोजिका मिथ्या आज्ञाप-
 निकी । पराऽऽवरिताप्रकाशनीयसावद्यप्रकाशकरण
 विदारणिकी । जनवेक्षितासमार्जितप्रदेशे शरी-

रोपकरणनिक्षेपः अनाभोगप्रत्ययिकी । जिनोदित-
कर्तव्यविधिषु प्रमादादनादरकरणमनवकाक्षप्रत्य-
यिकी । आर्त्तरौद्रध्यानानुकूला तीर्थकृद्विगर्हितभाष-
णात्मिका प्रमादगमनात्मिका च क्रिया प्रायोगिकी ।
इन्द्रियस्य देशोपघातकारिसर्वोपघातकार्यन्यतर-
रूपा क्रिया सामुदायिकी । पररागोदयहेतुः क्रिया
प्रेमप्रत्ययिकी । क्रोधमानोदयहेतुः क्रिया द्वेषप्रत्य-
यिकी । अप्रमत्तसयतस्य वीतरागच्छब्दस्थस्य केव-
लिनो वा मोपयोग गमनादिक कुर्वतो या सूक्ष्म-
क्रिया सेर्यापधिकी । इति क्रियापञ्चविंशतिः ॥

समाप्तमाधयतत्यम्

समित्पादिभिः कर्मनिरोधः सवरः । सोऽयमा-
त्मपरिणामो निवृत्तिरूपः । कर्मपुद्गलाऽऽदानविच्छेदो
द्रव्यसवरः । भवहेतुक्रियात्यागस्तन्निरोधे विशुद्धा-
ध्यवसायो वा भावसवरः ॥

स पुनर्द्विविधो देशसर्वभेदात् । देशसवरस्त्रयो-
दशगुणस्थान यावद्भवति । सर्वसवरस्त्वन्तिमगुण-
स्थान एव निग्विलाश्रवाणा निरुद्धत्वात् । इतरत्र
तु न तथा ॥

तत्र मिथ्यात्वसास्वादनमिश्राविरतदेशविरत-
प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणानिवृत्तिकरणसूक्ष्मसंपरायोप-

शान्तमोक्षक्षीणमोक्षमयोग्ययोगि भेदाच्चतुर्दशविधा
नि गुणस्थानानि ॥

ज्ञानदर्शनचारित्र्यात्मकानां जीवगुणानां यथा-
योग शुद्धशुद्धिप्रकर्षाप्रकर्षकृता स्वरूपभेदा गुण
स्थानानानि ॥

मिथ्यात्वगुणस्थानश्च न्यक्तान्यक्तभेदेन द्विवि-
धम् । कुदेयकुगुरुकुधर्मन्यतमस्मिन् देवगुरुधर्मशुद्धि-
व्यक्तमिथ्यात्वम् । इदञ्च सज्जिपञ्चेन्द्रियाणामेव ॥

अन्यक्तो मोक्षोऽन्यक्तमिथ्यात्वम् । इदमनादि ।
व्यक्तमिथ्यात्वमाप्नुरेव मिथ्यात्वगुणस्थान भवे-
दिति केचित् । अस्य स्थिति र्भग्यजीवमाश्रित्यानादि-
सान्ता । सादिसान्ता च पतिन भग्यस्य । अभव्य
माश्रित्यानाद्यनन्ता ॥

उपशमसम्यक्त्वपत्तिनस्यानशान्तमिथ्यात्वस्य
मर्त्यं यदपरित्यक्तमस्यक्त्वतयाऽस्थान तत्सा-
स्थादनगुणस्थानम् । समयादिपटावलि काकाल्पर्य-
न्तमिदम् ॥

अनादिकालानुवृत्तमिथ्यात्वप्रथमरूपायचतुःको-
पशमनजन्य सम्यक्त्वमुपशमसम्यक्त्वम् । तद्विवि-
धम् । अन्तरकरणजन्य स्वश्रेणिजन्य चेति । उपशम-
सम्यक्त्व करणत्रयापेक्षम् ॥

करणत्रयन्तु यथाप्रवृत्त्यपूर्वानिवृत्तिरूपम् । आयुर्वर्जसप्तकर्मणः स्थितिं पन्थोपमामंख्यातभाग-
हीनैरुकोटीकोटिपरिमाणा विधायाभिन्नपूर्वानीभू-
तरागद्वेपात्मकग्रन्थिसमीपगमनानुकूलाध्यवसायो
यथाप्रवृत्तिकरणम् । उनीभूतरागद्वेपग्रन्थिभेदनप्र-
योजकापूर्वाध्यवसायोऽपूर्वकरणम् । मिथ्यात्वस्थि-
तेरन्तर्मुहूर्त्तमुदयक्षणादुपर्यतिक्रम्योपरितर्नीं विष्क-
म्भयित्वान्तर्मुहूर्त्तपरिमाणं तत्प्रदेशवेद्यदलिकाभा-
वप्रयोजकाध्यवसायोऽनिवृत्तिकरणम् । तादृशतत्प्र-
देशवेद्यदलिकाभावोऽन्तरकरणम् । श्रेणिनो मि-
थ्यात्वमोहनीयानन्तानुबन्धिचतु रूपायात्पञ्चमन-
तःश्रेणिजन्योपशमसम्यक्त्वमभवति । उभयविप्र-
सम्यक्त्वात्पततः सास्यादनगुणस्थानमभवति ॥

मिश्रमोहनीयकर्मोदयादन्तर्मुहूर्त्तस्थितिकोऽहं
दुदिततत्त्वेषु द्वेपाभावो मिश्रगुणस्थानम् । यथान्ना-
परिचिन्नालिकेरद्वीपनिवामिमनुजस्यान्ने । अत्र
जीवो नायुर्वध्नाति न वा म्रियते । अपि तु सम्य-
क्त्वं मिथ्यात्ववाञ्छययाति ॥

सम्यक्त्वे सत्यप्रत्यारयानावरणरूपायोदयेन
साधनयोगात्सर्वथाऽविरमणमविरतसम्यग्दृष्टिगुण-
स्थानम् । उत्कृष्टतो मनुजभवाधिकपट्टपट्टिमागरो-
पमस्थितिकमिदम् । सम्यक्त्वञ्च भव्यसज्जिपञ्चेन्द्रि-

याणा निसर्गादुपदेशाद्वा भवति । उत्कृष्टतोऽपार्ध-
पुद्गलपरावर्तससारावशिष्टानामेतद्भवेत् । जघन्यत-
स्तद्भवमुक्तिगामिनोऽपि ॥

प्रत्याग्यानकपायोदयात्सर्वसावगस्थैरुदेशाद्वि-
रतस्य जघन्यमध्यमोत्कृष्टान्यतमवद्विरतिधर्मावा-
प्तिदेशरिरतगुगस्थानम् । उत्कर्षतो देशोनपूर्वकोटि
यावत्स्थितिरुमिदम् ॥

सज्जलनकपायमात्रोदयप्रयुक्तप्रमादसेचन प्रम-
त्तमयतगुणस्थानम् । प्रमादाश्च मदिरारूपायत्रिपय-
निद्रात्रिकथानामान पञ्च । देशरिरत्यपेक्षयात्र गुणा-
ना विशुद्धिप्रकर्षोऽविशुद्ध्यपकर्षश्च, अप्रमत्तसयता-
पेक्षया तु विशुद्ध्यपकर्षोऽविशुद्धिप्रकर्षश्च । गतदन्त-
मुत्सृज्यमानमिति केचित् । पूर्वकोटि यावदित्यन्ये ।

सज्जलनरूपायनोरूपायाणा मन्द्रोदयत, प्रमा-
दा नात्रोऽप्रमत्तसयतगुणस्थानम् । नोकपाया तस्या-
दय पद वेदत्रयञ्च ॥ भन्नर्मुत्सृज्यस्थितिरुमिदम् ॥

स्थितिधानरसज्ञानगुणश्रेणिगुणसक्रमापूर्वस्थि-
तिवन्धात्मकानामर्थाना विशुद्धिप्रकर्षादपूर्वतया नि-
र्वर्तनमपूर्वकरणगुणस्थानम् । प्रचुरमानाया ज्ञानावर-
णीयादिकर्मसि गतेरपवर्तनाभिप्राकरणेन तनूकरण
स्थितिज्ञान । प्रचुररसस्य तेनैव करणेन तनूकरण

रसघातः । तेनैव करणेनावतारितस्य दलिकस्य प्रति-
क्षणमसंख्येयगुणवृद्ध्या विरचन गुणश्रेणिः । उध्यमा-
नशुभप्रकृतिष्वुध्यमानाशुभप्रकृतिदलिकस्य वि-
शुद्धितो नयन गुणसंक्रमः । विशुद्धिप्रकर्षेण गुण्याः
कर्मसिक्तेर्लघुतया बन्धनमपूर्वस्थितिरन्ध्रः । अन्त-
र्मुहूर्त्तकालमेतत् । अत्रस्थो जीवः क्षपक उपशम-
कश्चेति द्विविधः ॥

अन्योन्याध्यवसायस्थानव्यावृत्त्यभावविशिष्ट-
सूक्ष्मसपरायापेक्षस्थूलकपायोदयउत्स्थानमनिवृत्ति-
करणगुणस्थानम् । अन्तर्मुहूर्त्तकालमेतत् । अत्रस्थोऽ-
पि द्विविधः क्षपक उपशमकश्चेति । क्षपकश्रेणिस्थो
क्षपकः । अयं दर्शनावरणीयप्रकृतित्रिक नामप्रकृति-
त्रयोदशक मोहनीयप्रकृतिविंशतिश्चात्र क्षपयति ।
उपशमश्रेणिस्थ उपशमकः । मोहनीयप्रकृतिविंश-
तिमेवोपशमयत्ययम् ॥

मोहनीयविंशतिप्रकृतीनां शमनात् क्षयाद्वा
सूक्ष्मतया लोभमात्रावस्थानम्यान सूक्ष्मसपरायगु-
णस्थानम् । अन्तर्मुहूर्त्तमानमेतत् ॥

उपशमश्रेण्या सर्वरूपायाणामुदयायोग्यतया
व्यवस्थापनस्थानमुपशान्तमोहगुणस्थानम् । अत्रा-
ष्टाविंशतिमोहनीयप्रकृतीनामुपशमो भवति । उप-

शान्तमोहस्तृत्कपेणान्तर्मुहूर्त्तकालमत्र तिष्ठति । तत ऊर्ध्वं नियमादसौ प्रतिपतति । चतुर्वारं भवत्या-
संसारमेवा श्रेणिः ॥

क्षपकश्रेण्या कृपायनिस्सत्तापादक म्यान क्षीण-
मोहगुणस्थानम् । क्षपकश्रेणिश्चाभयमेकधारमेव
भवति । ततदनन्तरमेव मकरलघ्वैकालिकप्रस्तुत्यभाव
भासककेवलज्ञानावाप्तिः । आन्तर्मुहूर्त्तिकमिदम् ॥

योगप्रयत्न केवलज्ञानोत्पादक म्यान सयोगि-
गुणस्थानम् । इदञ्चोत्कृष्टतो देशेनपूर्वकोटिप्रमाणम् ।
जघन्यनोऽन्तर्मुहूर्त्तम् ॥

योगप्रतिरोविर्गलैर्ज्ञाकरणप्रयोजक म्यानमयो
निगुणस्थानम् । आदिमहस्यपञ्चस्वरोच्चारणाधिकरण
कालमात्रमानमतत् ॥

इति चतुर्दशगुणस्थानानि

उपयोगशक्तिः प्रवृत्तिः समितिः । सेर्याभाप्य
णाऽऽदाननिक्षेपान्मग्नमदनपत्रम् । स्वपरवाधापरि-
हाराय युगमात्रनिरीक्षणपुत्रक रत्नत्रयकलक गमन-
मार्गाः । रक्तशादिदोषरहितमिदमितान्त्रयासदिग्धा-
निद्रोहशून्य भाषण भाषा । सूत्रानुसारेणाद्यादिपदा
र्थान्वेषणमेव । उपरिप्रभृतीनां निरीक्षणप्रमार्जन
पूर्वकप्रवृत्त्यापनान्मकरिक्रियाऽऽदाननिक्षेपणा । जन्तु-

शून्यपरिशोभितभूमौ विधिना मन्त्रपुरीषादिपरित्य-
जनमुत्सर्गः ॥

योगस्य सन्मार्गगमनोन्मार्गगमननिवारणा-
भ्यामात्ममरक्षणं गुप्तिः । सा च कायग्राह्मनोरूपेण
त्रिधा । शयनाऽऽसननिक्षेपाऽऽदानचक्रमणेषु चेष्टा-
नियमः कायगुप्तिः । उपसर्गपरिपक्षभावाभावेऽपि
शरीरे नैरपेक्ष्य, योगनिरोद्धुस्मर्गं च चेष्टापरिहारोऽ-
पि कायगुप्तिः ॥

अर्थरङ्गविकारादिसंकेतदुकारादिप्रवृत्तिरहित
शाम्भ्रविरुद्धभाषणशून्य उचोनियमन चागुप्तिः ।
अनेन सर्वथा ग्राह्मनिरोद्धुस्मर्गभाषणश्च लभ्यते,
भाषासमितां सम्यग्भाषणमेव ॥

सावद्यमकल्पनिरोधो मनोगुप्तिः ॥

प्रतिबन्धकममयधाने सत्यपि समभावादविच-
लन परीपहः । स च क्षुत्पिपासाशीतोष्णदशावस्त्रार-
निवनिताचर्यानिषेधिकशय्याऽऽक्रान्तावययाचनाऽला-
भरोगतृणस्पर्शमलसत्कारप्रज्ञाऽज्ञानमम्यक्त्वविष-
यकत्वाद् द्वाविंशतिविधः ॥

सत्यामप्यतिशयितक्षुद्वेदनाया सविधिभक्ता-
द्यलाभेऽपि क्षु रोपसहनं क्षुत्परीपहः । सत्या पिपा-
१

सायामदुष्टजलाद्यलाभेऽपि तृदपरिसहन पिपासा-
परीपह । प्रचुरशीतवाधायामप्यत्यल्पैरेव चन्त्रा-
दिभिः शीतोपसहन शीतपरीपह । प्रभूतोष्णसत
प्तोऽपि जलाग्राहनाद्यसेवनमुष्णपरीपह । सम
आयतो दशमशकाशुपद्रवसहन दशपरीपह । गते
वेदनीयक्षयोपशमजन्या ॥

मदोषचन्त्रादिपरिहारेणाल्पमूत्यान्पवन्त्रादि-
भिर्वर्तनमग्न्यपरीपह । अप्रीतिप्रयोजकमयोगमम-
वधाने सत्यपि समतावलम्ब्यनमरनिपरीपह । काम-
बुद्ध्या श्रम्याग्रद्वप्रत्यङ्गादिजन्यचेष्टानामवलोकनचि-
न्तनाभ्या विरमग स्त्रीपरीपह । गते च चारित्र्यमो-
हनीयक्षयोपशमजन्या ॥

॥ कृत्र निवासममत्परिहारेण मनियम ग्रामा
दिभ्रमणजन्यक्लेशादिसहन चर्यापरीपह । वेदनीय-
क्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

स्त्रीपशुपण्डरार्जजन र शने निवामादनुकूलप्रति-
कूलोपसर्गम भवेऽप्यविचलितमनस्कत्वं निषद्यापरी-
पह । चारित्र्यमाहनीयभयोपशमजन्योऽयम् । प्रतिकू-
लसत्तारकयमनिसेवनेऽनुद्विग्नमनस्कत्वं शय्यापरी-
पह । अयश्च वेदनीयक्षयोपशमजन्य । निर्मूल समू-
ल वा स्वस्मिन् कृप्यत्मु जनेषु समतावलम्ब्यनमाक्रो-
शपरीपह , चारित्र्यमोहनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

परप्रयुक्तादनतर्जनादीनां कायविनश्वरत्ववि-
भावनया सहनं वधपरीपहः, वेदनीयक्षयोपशमज-
न्योऽयम् । स्वधर्मदेहपालनार्थं चक्रवर्तिनोऽपि साधो-
र्याचनालज्जापरिहारो याचनापरीपहः, चारित्रमोह-
हनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

याचितेऽपि वस्तुन्यप्राप्तौ विपादानवलम्बनम-
लाभपरीपहः, लाभान्तरायक्षयोपशमजन्योऽयम् ।
रोगोद्भवे सत्यपि सम्यक् सहनं रोगपरीपहः । जीर्ण-
शीर्णसस्तारकाधस्तनतीक्ष्णतृणानां कठोरस्पर्शजन्य-
क्लेशसहनं तृणस्पर्शपरीपहः । शरीरनिष्ठमलापनय-
नानभिलाषा मलपरीपहः । वेदनीयक्षयोपशमजन्या
एते । भक्तजनानुष्ठितातिसत्कारेऽपि गर्वपराङ्मु-
खत्य सत्कारपरीपहः, अयञ्च चारित्रमोहनीयक्षयो-
पशमजन्यः । बुद्धिकुशलत्वेऽपि मानापरिग्रहः प्रज्ञा-
परीपहः, ज्ञानावरणक्षयोपशमजन्यः । बुद्धिशून्य-
त्वेऽप्यग्निन्नत्वमज्ञानपरीपहः, ज्ञानावरणक्षयोपशम-
जन्यः । इतरदर्शनचमत्कारदर्शनेऽपि स्वदेवतासान्नि-
ध्याभावेऽपि जैनधर्मश्रद्धातोऽविचलनं सम्यक्त्व-
परीपहः, दर्शनमोहनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

मोक्षमार्गानुकूलयतिप्रयत्नो यतिधर्मः । स च
क्षान्तिमार्दवार्जवनिर्लोभतातपस्सयमसत्यशौचा—

सायामदुष्टजलाद्यलाभेऽपि तृट्परिसहन पिपासा-
परीपह । प्रचुरशीतवाधायामप्यत्यर्परेव वस्त्रा-
दिभि शीतोपसहन शीतपरीपह । ॥ भूतोष्णमत
सोऽपि जलावगाहनाद्यसेवनमुष्णपरीपहः । सम
भावनो दशमशकानुपद्रवसहन दशपरीपह । एते
वेदनीयक्षयोपशमजन्या ॥

सदोपवस्त्रादिपरिहारेणान्पभूत्याल्पवस्त्रादि-
भिर्वर्तनमघस्त्रपरीपह । अप्रीतिप्रयोजकमयोगमम-
वधाने सत्यपि समताउलम्बनमरनिपरीपह । काम-
बुद्ध्या स्थाण्डप्रत्यङ्गादिजन्यचेष्टानामवलोकनचि-
न्तनाभ्या विरमग स्त्रीपरीपह । एते च चारित्र्यमो-
हनीयक्षयोपशमजन्या ॥

एकत्र निवासममत्यपरिहारेण सनियम ग्रामा
दिभ्रमणजन्यक्लेशादिसहन चर्यापरीपह । वेदनीय-
क्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

स्त्रीपशुपण्डितवर्जिते ग्रामे नियामादनुकूलप्रति
कूलोपसर्गम भवेऽप्यविचलितमनस्कस्य निषद्यापरी-
पह । चारित्र्यमोहनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् । प्रतिकूल
सस्तारकउमनिसेवनेऽनुद्विग्नमनस्कस्य शय्यापरी-
पह । अयञ्च वेदनीयक्षयोपशमजन्य । निर्मूल समू-
ल वा स्वस्मिन् कुप्यन्मु जनेषु समतायभ्यनमाक्रो-
शपरीपह , चारित्र्यमोहनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

परप्रयुक्तताडनतर्जनादीना कायविनश्वरत्ववि-
भावनया सहन वधपरीपहः, वेदनीयक्षयोपशमज-
न्योऽयम् । स्वधर्मदेहपालनाय चक्रवर्तिनोऽपि साधो-
र्याचनालज्जापरिहारो याचनापरीपहः, चारित्रमोह-
हनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

याचितेऽपि वस्तुन्यप्राप्तौ विपादानवलम्बनम-
लाभपरीपहः, लाभान्तरायक्षयोपशमजन्योऽयम् ।
रोगोद्भवे सत्यपि सम्यक् सहनं रोगपरीपहः । जीर्ण-
शीर्णसस्तारकाधस्तनतीक्ष्णतृणाना कठोरस्पर्शजन्य-
क्लेशसहन तृणस्पर्शपरीपहः । शरीरनिष्ठमलापनय-
नानभिलाषा मलपरीपहः । वेदनीयक्षयोपशमजन्या
एते । भक्तजनानुष्ठितातिमत्कारेऽपि गर्वपराङ्मु-
खत्व सत्कारपरीपहः, अयश्च चारित्रमोहनीयक्षयो-
पशमजन्यः । बुद्धि क्लेशलत्वेऽपि मानापरिग्रहः प्रज्ञा-
परीपहः, ज्ञानावरणक्षयोपशमजन्यः । बुद्धिशून्य-
त्वेऽप्यखिन्नत्वमज्ञानपरीपहः, ज्ञानावरणक्षयोपशम-
जन्यः । इतरदर्शनचमत्कारदर्शनेऽपि स्वदेवतामान्नि-
ष्याभावेऽपि जैनधर्मश्रद्धातोऽविचलन सम्यक्त्व-
परीपहः, दर्शनमोहनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

मोक्षमार्गानुकूलयतिप्रयत्नो यतिधर्मः । स च
क्षान्तिमार्द्वार्जवनिर्लोभतातपस्सयमसत्यगौचा—

किञ्चन्यग्रहचर्यभेदादशविध । एतल्लक्षणान्यग्रे
वक्ष्यन्ते ॥

मोक्षप्रवृत्त्युत्तेजक चिन्तन भावना । अनित्याश-
रणसमारैकत्वान्यत्याशुचित्याश्रयसत्तरनिर्जरालोक
स्वभावबोधिर्दुर्लभ उर्मस्यारयानभेदाद्द्वादशधा सा।
एतल्लक्षणान्यग्रे वक्ष्यन्ते ॥

कर्माष्टकशून्यताप्रयोजकमनुष्ठान चारित्र्यम् ।
तच्च सामायिकरुच्छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिसूक्ष्म-
सपराययथाग्यातभेदेन पञ्चविधम् ॥

उदोपस्थापनादिचतुष्टयमिहा सर्वसाधनयोग
निरति सामायिकम् । तद् द्विविधम् । इत्यरकाल या-
वज्जीवकालञ्चेति । भाविन्यपदेशयोग्य स्वल्पकाल
चारित्र्यमित्यरकालम् । प्रथमान्तिमतीर्थकरतीर्थयोरे-
वैतन । भाविन्यपदशान्नराभावत् सामायिक
यावज्जीवकालम् । इदञ्च मध्यमद्वारिंशतीर्थकरती-
र्थान्नर्गतसाधना निदेशक्षेत्रवर्तिनाञ्च ॥

पूर्वपर्यायोच्छेद सन्त्युत्तरपर्यायारोपणयोग्य चा-
रित्र उदोपस्थापनीयम् । तच्च निरनिचारमानिचारभे-
देन द्विविधम् । शंक्षकादरर्धानप्रिशिष्टाभ्ययनविदो-
यदारोप्यते तन्निरनिचारम् । गण्डितमूलगुणस्य पु-
नर्नारोपण मानिचारम् । उभयमपि प्रथमान्तिम-
तीर्थकरतीर्थकाल एव ॥

नपोविशेषविशिष्ट परिशुद्धिमचारित्र परिहार-
विशुद्धिकम् । तदपि निर्विशमानक निर्विष्टकायिक-
श्चेति द्विविधम् । निर्विशमानकाः प्रक्रान्तचारित्रोप-
भोक्तारः, निर्विष्टकायिकाश्च समुपभुक्तप्रक्रान्तचा-
रित्रकायिकाः । एते चात्रान्तिमतीर्थकृतीर्वकाल ग्मः ॥

अत्यन्तकृष्णकपायचचारित्र सूक्ष्मसपराय' ।
अयं सल्लिख्यमानको विशुद्ध्यमानकश्चेति द्विप्रकार' ।
उपशमश्रेणीनः प्रपततः प्रथमः । द्वितीयस्तु श्रेणि-
मारोहतः ॥

निष्कपाय चारित्र यथाग्यातम् । इदमप्युपश-
मश्रेणिमुपयातस्य कपायाणामुपशमादनुदयाच्चा-
न्तर्मुहूर्त्तस्थितिकम् । क्षपकश्रेणिमग्निगनस्य तु
कपायाणां मर्यादा क्षयाज्जगन्मनोऽन्नर्मुहूर्त्तस्थिति-
कालीनमुत्कृष्टनश्च देशोनर्पकोदिप्रमाण बोध्यम् ।
आद्य प्रतिपाति, द्वितीयमप्रतिपाति ॥

तत्र द्वाराणि-प्रज्ञापनवेदरागकृत्पचारित्रप्रति-
सेवनाज्ञानतीर्थलिङ्गशरीरक्षेत्रकालगनिसयमसन्नि-
कर्षयोगोपयोगकपायलेडयापरिणामबन्धवेदनोदीर-
णोपसम्पन्नानसज्ञाहारमवाकर्षकालमानान्तरसमुद्-
यातक्षेत्रस्पर्शनाभावपरिणामात्पयहुत्वेभ्यः पद्त्रिं-
शद्विधानि ॥

तत्र प्रज्ञापनाद्वारे सामायिकसयत इत्वरिको
यावत्कथिकश्चेति द्विविधः । छेदोपस्थापनीयस्साति-
चारी निरतिचारी चेति द्विविधः । परिहारविशुद्धिको
निर्विशमानो निर्विष्टकायिकश्चेति द्विविधः । सूक्ष्म-
सपरायसयत उपशमश्रेणीतः प्रच्यवमानः उपश-
मक्षपकश्रेण्यन्यतरारूढश्चेति द्विविधः । यथारयातो
ऽपि छद्मस्थ केजली चेति द्विविध इति बोध्यम् ॥

वेदद्वारे सामायिको नवमगुणस्थानावधि वेदको
वेदत्रयवाक्षः । नवमान्ते तृपशमात् क्षयाद्वा वेदा
नामवेदकोऽपि भवेत् । एव छेदोपस्थापनीयोऽपि ।
परिहारिक पुरुषवेदो वा पुनपुसकवेदो वा स्यात् ।
सूक्ष्मसपरायो यथारयातश्चावेदक एवेति ॥

रागद्वारे-सामायिकादिचत्वारस्सयतास्सरागा
एव, यथारयातमयनस्तराग एवेति ।

कल्पद्वारे सामायिकसूक्ष्मसपराययथारयाताः
स्थितकल्पेऽस्थितकल्पे च छेदोपस्थापनीयः स्थितक-
ल्प एव भवेत् परिहारविशुद्धिकोऽपीदृश एव भवेत् ।
अस्थितकल्पो मध्यमार्तार्थकरतीर्थेषु विदेहे चेति ॥

अथवा सामायिको जिनकल्पस्थविरकल्पकल्पा
तीतेषु भवेत् । छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकौ न

कत्पातीते । सूक्ष्मसपराययधारयातौ तु कत्पा-
तीत एव स्याताम् ॥

चारित्र्यद्वारे-सामायिकः पुलाको चकुशः कपा-
यकुशीलो वा स्यात् । एव छेदोपस्थापनीयोऽपि ।
परिहारविशुद्धिरूक्ष्मसंपरायौ कपायकुशीलावच
यधारयातस्तु निर्ग्रन्थः स्नातको वेति ॥

प्रतिसेवनाद्वारे-सामायिकछेदोपस्थापनीयौ न
लोत्तरगुणप्रतिसेवकाप्रतिसेवकौ च भवतः । परि-
हारविशुद्धिकोऽप्रतिसेवकः । एव सूक्ष्मसपराययधा-
रयातापि विज्ञेयाविति ॥

ज्ञानद्वारे-सामायिकादिचतुर्णां द्वे वा त्रीणि वा
चत्वारि वा ज्ञानानि भवन्ति । यथाख्यातस्य एका-
दशद्वादशगुणस्थानयोश्चत्वारि ज्ञानानि, ऊर्ध्वगुण-
स्थानयोः केवलज्ञान भवतीति ॥

श्रुतद्वारे-सामायिकछेदोपस्थापनीययोर्जगन्म-
तोऽष्टां प्रवचनमातर उत्कर्षतस्तु यावच्चतुर्दशपूर्वं
श्रुत । परिहारविशुद्धस्य जगन्मतो नवमपूर्वस्य आचा-
रवस्तु, उत्कृष्टतस्त्वपूर्णदशपूर्वं यावत् । सूक्ष्मसांपरा-
यिकस्य तु सामायिकस्येव । यधारयातस्य निर्ग्रन्थस्य
सामायिकस्येव । स्नातकस्य श्रुत नास्तीति ॥

तीर्थद्वारे-तीर्थेऽप्यतीर्थेऽपि सामायिको भवेत् ।
अतीर्थं तु तीर्थंकर प्रत्येकमुद्धश्च स्यात् । छेदोपस्था-
पनीयपरिहारविशुद्धिकौ तीर्थ एव । सूक्ष्मसपराय
यथाख्याता सामायिक इवेति ॥

लिङ्गद्वारे-सामायिकछेदोपस्थापनीयसूक्ष्मसम्प-
राययथाख्याता' द्रव्यत स्वलिङ्गेऽन्यलिङ्गे गृहि
लिङ्गेऽपि । भावतस्तु स्वलिङ्ग एव भवेयुः । परिहार-
विशुद्धिकस्तु द्रव्यतो भावतश्च स्वलिङ्ग एवेति ॥

शरीरद्वारे सामायिकछेदोपस्थापनीययोराँदारि-
कतैजसकर्मणानि औदारिकतैजसकर्मणवैप्रियाणि
औदारिकवैप्रियाहारकतैजसकर्मणानि वा शरीराणि
भवन्ति । शेषाणान्तर्गौदारिकतैजसकर्मणानीति ॥

क्षेत्रद्वारे-जन्ममद्भावावाधित्थ सामायिकछेदो
परिगपनीयसूक्ष्मसपराययथाख्याता, कर्मभूम्या स
हरणापेक्षया अकर्मभूमौ भवेयुः । परिहारविशुद्धि-
कस्तु कर्मभूमावेव भवेत् । नास्य सहरण भवेदिति ॥

कालद्वारे-सामायिक' उत्सर्पिण्यामवसर्पिण्या
नोऽत्सर्पिण्यवसर्पिण्यामपि काले स्यात् । तत्र यद्यु
त्सर्पिण्या स्यात्तदा जन्मत' दुःपमादुःपमसुपमा
सुपमदुःपमारूपे आरकत्रये, मद्भावतस्तृतीयतु
यंघो, सहरणतो यत्र न्वापि स्यात् । यद्यवसर्पिण्या

तदा जन्मसद्भावाभ्यां तृतीयचतुर्थपञ्चमेषु प्रवृ-
त्तमविपरीतेऽप्यारकेषु, सहरणतस्मर्चासु स्यात् ।
यदि नोत्सर्पिण्यवसर्पिण्यां तदा महाविदेहे
दुःपमसुपमासहृड्यारके स्यात् । एवं त्रेदोपस्थाप-
नीयोऽपि, परन्तु जन्मसद्भावापेक्षया नोत्सर्पिण्य-
वसर्पिण्यां न स्यात् ।

परिहारविशुद्धिसयतः उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो-
काले स्यान्नतु नोत्सर्पिण्यवसर्पिणीकाले । उत्सर्पि-
ण्यवसर्पिण्यो यथायोग द्वितीयतृतीयचतुर्थपञ्च-
मारकेषु ॥

सूक्ष्मसपरायो जन्मसद्भावाभ्यां कालत्रये आर-
कमाश्रित्य तु सामायिकवत्स्यात् । यथाग्यानोऽप्येव
सहरणतस्तु सर्वेऽप्यारकेषु ॥ रूपरसाद्युत्कर्षप्रयोजक
काल उत्सर्पिणी । रूपरसादिहानिप्रयोजक कालोऽ-
वसर्पिणी । तत्रावसर्पिण्या सुपमसुपमासुपमासु-
पमदुःपमादुःपमसुपमादुःपमादुःपमदुःपमारूपाः
पटारका भवन्ति । उत्सर्पिण्या व्युत्क्रमतः पटार-
कास्त एव ॥

गतिद्वारे-सामायिकत्रेदोपस्थापनीयौ मृत्वा देव-
गतिं यायात् । तत्रापि वैमानिक एव । तत्रापि जग-
न्मनः, प्रथमदेवलोकमुत्कृष्टतत्त्वनुत्तरविमान या-
चत् । विराधकश्चेद्यः, कोऽपि भवनपतिः स्यात् ॥

परिहारविशुद्धिको वैमानिक एव म्यात् । तथापि
जघन्यत सौधर्मकल्प उत्कृष्टतः सहस्रारकल्पे स्यात् ।
सूक्ष्मसपराय अनुत्तरविमाने स्यात् ॥

यथाख्यातसयतो देवगतौ स्याद्येत तदानुत्तर-
विमान एव स्यात् अथवा मिद्विगतिं यायादिति ।

तत्र सुधर्मेशानसनत्कुमारमारेन्द्रब्रह्मलान्तक-
महाशुभ्रमहस्रारानतप्राणतारणाच्युतभेदेन द्वादश-
विधा देवलोकाः कल्पोपपद्येदेवानाम् । तदुपरि सुद-
र्शनसुप्रतिपद्मनोरममर्गभद्रविशालसुमनससौम-
नसप्रीतिकरादित्यभेदेन नवग्रन्थेयकाः । तदुपरि वि-
जयैजयन्तजयन्तापराजितसर्वांगसिद्धभेदेन पञ्चा-
नुत्तराः । उभये कल्पातीतानाम् ॥

चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारकाः पञ्च ज्योतिष्काः ।
पिशाचभूतयक्षराक्षसकिंनरकिम्पुष्पमहोरगगन्धर्वा
अष्टविधा न्यूनतराः । अमुरनागसुरर्णचिन्तुदमिद्वी-
पोदविदित्रपवनस्तनितकुमारभदन दशविधा भव-
नपतय ॥

सयमस्थानद्वारे-सामायिक उदोपस् शपनीयपरि-
हारविशुद्धिकसूक्ष्मसम्परायाणां प्रत्येक सयमस्था-
नान्यसख्यातानि । यथाख्यातस्य त्वकमेव सयम-
स्थानमिति ॥

सन्निकर्षद्वारे-सामायिकसंयतस्य चारित्रपर्याया
अनन्ताः । एव यथाख्यातपर्यन्तानां सर्वेषां बोध्याः ।
सामायिकस्सामायिकान्तराद्धीनः समानोऽधिकोऽपि
स्यात् । हीनाधिकत्वे च षट्स्यानपतितत्वं स्यात् ।
एव छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकापेक्षयापीत्य-
मेव भाव्यम् । सूक्ष्मसम्परायिकयथाख्यातापेक्षया
तु अनन्तगुणहीनचारित्रपर्यायवान्स्यात् ॥

छेदोपस्थापनीय आद्यत्रयचारित्र्यपेक्षया सामा-
यिकवत् स्यात् । अन्त्यद्वयापेक्षयापि तथैव । एव-
मेव परिहारविशुद्धिकोऽपि ॥

सूक्ष्मसम्पराय आद्यत्रयापेक्ष्यानन्तगुणाधिक
एव । सूक्ष्मसम्परायान्तरापेक्षया तुल्योऽनन्तगुणेन
हीनोऽपि स्यात् ॥ यथाख्यातापेक्ष्यानन्त-
गुणहीन ॥

यथाख्यातस्तु विजातीयसयतापेक्ष्यानन्तगुणे-
नाधिक एव । सजातीयापेक्षया तु तुल्य एवेति ॥

योगद्वारे-आद्यचत्वारस्सयताः योगत्रयवन्तः ।
यथाख्यातस्तु सयोगी अयोगी चेति ॥

उपयोगद्वारे-आद्याम्त्रयो यथाख्याताश्च साका-
रनिराकारोपयोगवन्तः स्यात् सूक्ष्मसम्परायस्तु
साकारोपयोग्येवेति ॥

रूपायद्वारे-सामायिकस्सकपाय एव । छेदोपस्था-
पनीयोप्येवम् । परन्तु श्रेणिगतयोस्तु प्रथम चत्वार
रूपाया , तत क्रोधादिषु क्रमेण प्रथमादीन् विहाय
त्रयो द्वायेको वा स्यात् । परिहारविशुद्धिरस्तु सरू-
पाय एव श्रेणिप्राप्त्यभावात् । सूक्ष्ममम्परायस्स
ज्वलनलोभरूपायवान् । यथाग्यातस्तरूपायीति ॥

लेड्याद्वारे सामायिकछेदोपस्थापनीयौ पद्विध-
लेड्यावन्तौ । परिहारविशुद्धिकण्डशुभलेड्याग्रय-
वान् । सूक्ष्ममम्परायण्डशुक्रमात्रलेड्यावान् । यथा
ग्यातस्तु परमशुक्रलेड्यावान् चतुर्दशगुणस्थाने तु
लेड्यारहित इति ॥

परिणामद्वारे-सामायिकछेदोपस्थापनीयपरिहा-
रविशुद्धिका वर्धमानहीयमानस्थिरपरिणामवन्त ।
सूक्ष्ममम्पराय, श्रेण्या वर्धमानो हीयमानश्च स्यात्
न स्थिरपरिणामवान् । नत्कालस्तु जघन्यतस्ममय
एक उत्कृष्टनोऽन्तर्मुहूर्त्तपरिमाण । एवमाद्याना
कालो ज्ञेय । यथाग्यातस्तु न हीयमानपरिणाम-
वान् । वर्धमानपरिमाणकालस्तु जघन्यत उत्कृष्टत
श्चान्तर्मुहूर्त्तमानमिति । स्थितिस्तु जघन्येनैक सम-
य । उत्कृष्टतन्त्रयोदशगुणस्थानस्य किञ्चिद्न-
पूर्वकोटिपयन्ता बोध्येति ॥

चन्धद्वारे-सामायिकादयस्त्रयः अष्टौ कर्मप्रकृतीः
आयुर्वर्जसप्तकर्मप्रकृतीर्वा यध्नन्ति । सूक्ष्मसम्परायो
मोहनीयायुर्वर्जपट्टकर्मप्रकृतीर्वध्नाति । यथाख्यात-
स्तु एकादशद्वादशत्रयोदशगुणस्थानेषु वेदनीयमेव
यध्नाति । चतुर्दशे तु चन्धरहित एवेति ॥

वेदनाद्वारे-सामायिकाद्याश्चत्वारोऽष्टौ कर्मप्रकृ-
तीरनु भवन्ति । यथाख्यातस्तु निर्गन्धावस्थाया मोह
वर्जसप्तकर्मप्रकृतीना वेदको मोहनीयस्योपशान्त-
त्वात् क्षीणत्वाद्वा । स्नानकावस्थाया घातिकर्मप्रकृ-
तिक्षयाद्यतसृणा वेदक इति ॥

उदीरणाद्वारे-सामायिकछेदोपस्थापनीयपरिहा-
रविशुद्धिका अष्टौ मत्त पट्टा कर्मप्रकृतीरुदीरयन्ति ।
सूक्ष्मसम्पराय आयुर्वेदनीयवर्जपट्टकर्मप्रकृतीरायुर्वे-
दनीयमोहनीयवर्जपञ्चकर्मप्रकृतीर्वादीरयति । यथा-
ख्यातस्तु द्वे वा पञ्च वा कर्मप्रकृतीरुदीरयति चतुर्द-
शगुणस्थाने त्वनुदीरक इति ॥

उपसम्पद्धानद्वारे-सामायिकस्तसामायिकत्व त्य
जन् छेदोपस्थापनीयत्व सूक्ष्मसम्परायत्व असयत-
त्व वा प्राप्नुयात् । छेदोपस्थापनीयउद्देदोपस्थापनीय-
त्व त्यजन् सामायिकत्व परिहारविशुद्धिकत्व सूक्ष्म-
सम्परायत्व असयतत्व वा प्राप्नुयात् । परिहारवि-

शुद्धिक परिहारविशुद्धिकत्वं त्यजन् पुनर्गच्छाद्या
 ध्रुवणाच्छेदोपस्थापनीयत्वं देवत्रोत्पत्तावसथतत्वं
 वा भजेत् । सूक्ष्मसम्परायस्तत्त्वं श्रेणीप्रतिपातेन
 त्यजन् पूर्वं सामायिकश्चेत्तत्त्वं छेदोपस्थापनीयश्चेत्त-
 त्त्वं श्रेणीममारोहणतो यथाग्यातत्वं वा यायात्
 यथाग्यातसथतस्तु तत्त्वं त्यजन् श्रेणीप्रतिपाततो
 सूक्ष्मसम्परायत्वं असथम वा प्रतिपद्यते, उपशान्त-
 मोहत्वे मरणादेवोत्पत्तिं, स्नातकत्वे तु निदिगतिं
 प्रतिपद्यत इति ॥

सजाद्वारे-सामायिकछेदोपस्थापनीयपरिहारवि-
 शुद्धिका सजोपयुक्ता नोसजोपयुक्ता भवन्ति,
 सजोपयुक्ता आहारादिप्रासक्ता, नोसजोपयुक्ता
 आहारादिप्रासक्तिरन्ति । सूक्ष्मसम्पराययथा-
 ग्यातां तु आहारादिकर्तृत्वेऽपि नोसजोपयुक्तौ
 स्यातामिति ॥

आहारद्वारे-सामायिकाश्चत्वार आहारका
 ण्व । यथाग्यातत्रयोदशगुणम्यान यात्रदाहारक,
 चतुर्दशगुणम्याने केवलिसमुद्ग्यानतृतीयचतुर्थपञ्चम-
 समयेऽत्रनाहारक इति ॥

भवद्वारे-सामायिको जगन्मय एक भवमुत्कृष्टन
 अष्टौ भवान् दृष्टीयान् । ण्य छेदोपस्थापनीयोऽपि ।

परिहारविशुद्धिको जघन्यत एकमुत्कृष्टतस्त्रीन् । एव
यथारग्यान् यावदिति ॥

आकर्षणद्वारे-सामायिक एकभवमाश्रित्य जघ-
न्यत एकवारमुत्कृष्टनवशतपृथक्त्ववार सामायिक-
सयतत्त्व प्राप्नोति । छेदोपस्थापनीयो जघन्यत ए-
कवारमुत्कृष्टनो विंशतिपृथक्त्ववार छेदोपस्थाप-
नीयस्य प्राप्नुयात् । परिहारविशुद्धिको जघन्यत
एकवारमुत्कृष्टनस्त्रिवार प्राप्नुयात् । सूक्ष्ममम्परायो
जघन्यत एकवारमुत्कृष्टनश्चतुरो वारान्- प्रतिपन्नते
यथारग्यातस्तु जघन्यत एकवारमुत्कृष्टतो द्विवार
यथारग्यातस्य प्राप्नुयादिति ॥

अनेकभवाश्रयेण सामायिकस्य जघन्यतो द्विवार
उत्कृष्टनस्सप्तपृथक्त्व आकर्षा भवन्ति । छेदोपस्था-
पनीयस्य जघन्यतो द्विवारमुत्कृष्टनो नवशतादूर्ध्वं
सप्तत्रयि आकर्षा भवन्ति । परिहारविशुद्धिकस्य
जघन्यतो द्विवारमुत्कृष्टनस्सप्ताकर्षाः, सूक्ष्ममम्परा-
यस्य जघन्यतो द्विवारमुत्कृष्टतो नवाकर्षाः यथा-
रग्यातस्य जघन्यतो द्विवारमुत्कृष्टनः पञ्चाकर्षा
भवन्तीति ॥

कालमानद्वारे-सामायिकस्य सयमकालमान ज-
घन्येनैकस्समयः । उत्कृष्टतो देशोननववर्षन्यूनपूर्व-

कोटिं यावत् । एवमेव छेदोपस्थापनीयस्य । परिहार-
विशुद्धिकस्य जघन्येनैकस्समयः । उत्कृष्टत एकोनत्रि-
शत् वर्षान्यूनकोटिं यावत् । सूक्ष्मसम्परायस्य जघन्ये-
नैकस्समयः । उत्कृष्टतोऽन्तर्मुहूर्त्तम् । यथाग्यातस्य
तु सामायिकस्येव स्यादिति ॥

अनेकजीवापेक्षया तु सामायिकास्मर्वदा भवेयुः ।
छेदोपस्थापनीया जघन्यतस्सार्धद्विशतवर्षपर्यन्तमु-
त्कृष्टत पञ्चाशद्विंशत्कोटिमागरोपम यावत्स्युः । परि-
हारविशुद्धिका जघन्येन किञ्चिद्द्विशतवर्षकालमु-
त्कृष्टत किञ्चिद्द्विपूर्वकोटिवर्षकालपर्यन्त स्युः ॥

अन्तरद्वारे-एकस्य समयमग्रहणानन्तरमन्यस्य
समयमग्रहणे जघन्यत एकस्समयः उत्कृष्टतस्मर्या-
तवर्षाण्यन्तरकालः । एव यथाग्यातपर्यन्त बोध्यः ॥

सामायिकैश्चान्य कालो नास्त्येव । छेदोपस्था-
पनीयैश्चान्य कालो जघन्येन त्रिपष्टिसहस्रवर्षाण्यु-
त्कृष्टतोऽष्टादशकोटिकोटिमागरोपमः । परिहारवि-
शुद्धिरहित कालो जघन्येन चतुरशीतिमहस्रवर्षा-
ण्युत्कृष्टतोऽष्टादशकोटिकोटिमागरोपमः । सूक्ष्मस-
म्परायरहित कालो जघन्येनैक समय उत्कृष्टत
एवमासा । यथाग्यातरहित कालो नास्त्येव ॥

समुद्घातद्वारे-सामायिकेऽदोपस्थापनीययो

वेदनाकपायमरणवैक्रियतैजसाहारकाप्पह समुद्-
घाताः भवन्ति । परिहारविशुद्धिकस्य वेदनाकपाय-
मरणात्मकास्त्रयः । सूक्ष्मसम्परायस्य न कोऽपि ।
यथारयातस्य तु केवलिसमुद्घात एव भवेदिति ॥

क्षेत्रद्वारे-सामायिकत्रेदोपस्थापनीयपरिहारवि-
शुद्धिकसूक्ष्मसम्पराया लोकास्यासंख्यात भागे स्युः ।
यथारयातस्तु असंख्यातभागे, असंख्यातभागेषु के-
वलिसमुद्घातापेक्षया सर्वलोकव्याप्तश्च स्यादिति ॥

स्पर्शनाद्वारे-सामायिकादयो यावत्सु भागेषु
लोकस्य स्युस्ते तावन्तो भागान् स्पृशेयुः । समीपत-
रवर्निपार्श्वभागस्पर्शनेन किञ्चिदधिकानपीति ॥

भावद्वारे-सामायिकाश्चत्वार क्षायोपशमिक-
भावे स्युः । यथारयातस्तु औपशमिके क्षायिके
च स्यादिति ॥

परिमाणद्वारे-सामायिकाः प्रतिपद्यमानापेक्षयै-
कस्मिन् काले कदाचिद्भवेयुः कदाचिच्च न । यदा
भवेयुस्तदा जगन्त्येनैको द्वौ त्रयो वा, उत्कृष्टतो द्वि-
सहस्रात् यावन्नवसहस्रम् । पूर्वप्रतिपद्यापेक्षया जग-
न्त्यत उत्कृष्टतश्च द्विसहस्रकोटीतो यावन्नवमहस्र
कोटि भवेयुः ॥

छेदोपस्थापनीयास्तु प्रतिपद्यमानापेक्षया कदा-

पि स्युः कदापि न । यदा स्युस्तदा जघन्येनैको द्वौ
त्रयो योत्कृष्टनो द्विशताष्टावन्नवशतम् । प्रतिपन्ना
पेक्षया तु कचिन्न स्युः कचिच्च जघन्येनोत्कृष्टतश्च
द्विशताष्टावन्नवशतकोटि स्युः ॥

परितारविशुद्धिका अप्येवमेव किन्तु प्रतिपन्ना
पेक्षया जघन्येनैको द्वौ त्रयः, उत्कृष्टतश्च द्विसप्त
शतं यायस्रवमस्र स्युः ॥

सूक्ष्मसम्परायश्च कचिन्न स्युः कचिच्च जघन्ये-
नैको द्वौ त्रयः । उत्कृष्टतश्च पक्षश्रेण्या अष्टोत्तर-
शत उपशमश्रेण्या चतुःपञ्चाशत्स्युः । प्रतिपन्ना
पेक्षया कचिन्न स्युः कचिच्च जघन्येनैको द्वौ त्रयः ।
उत्कृष्टनो द्विशताष्टवशतं यायत् स्युः ॥

यथाग्यातास्तु सूक्ष्मसम्परायवत् । प्रतिपन्नापे-
क्षया तु जघन्येनोत्कृष्टतश्च द्विकोटीतो यायन्नकोटि
भवेयुरिति ॥

अल्पबहुत्वद्वारे-पञ्चसु मयतेषु सर्वभ्योऽरूपा
सूक्ष्मसम्पराया । तेभ्यः परितारविशुद्धिका मर्यादा
तगुणा । तेभ्यो यथाग्याता मर्यादातगुणा तेभ्यो
ऽपि त्रेदोपस्थापनीयास्मर्यादातगुणा, तेभ्योऽपि च
सामायिकास्मर्यादातगुणा बोध्या इति ॥

इति पदत्रिंशद्द्वाराणि

॥ इति सवरत्नम् ॥

क्रमेण बद्धकर्मपुद्गलानां नपोविपाकान्यतरेण विध्वंसो निर्जरा । विध्यसोऽयं विपाकोदयेन प्रदेशोदयेन च द्विधा भवति । विपाकोदयश्च मिथ्यात्वादिहेतुककर्मपुद्गलानां जघन्योत्कृष्टस्वित्तितीव्रमन्दानुभायानां स्वभावेन करणविशेषेण बोदयावलिकाप्रविष्टानां रमोदयपूर्वकानुभवनम् । अनुदयप्राप्तकर्मप्रकृतिरुर्मदलितं उदयप्राप्तसमानकालीनसजातीयप्रकृतौ सकर्मग्यानुभवनं प्रदेशानुभवः ॥

सेयं सकामाकामभेदाभ्यां द्विधा । मम्यगृष्टिदेशगिरितमर्बगिरितानां माभिलाषं कर्मक्षयाय कृतप्रयत्नानां यः कर्मणा विध्यसः सा सकामा । मिथ्यादृष्टीनां गंहिरुसुग्राय कृतप्रयत्नानां तपस्यादिना कर्मणा विध्यमोऽकामा । आत्मप्रदेशेभ्यः कर्मणा निर्जरणं द्रव्यनिर्जरा । निर्जरानिमित्तशुभाध्यवसायो भावनिर्जरा ॥

शरीरवृत्तिरमादिधातुकर्मन्यतरसन्तपनं तपः । नत्र बाह्यतपासि अनशनोदरिकावृत्तिमक्षेपरसत्यागकायहेतुसलीनतारूपेण पङ्क्तिमानि ॥

इत्वर पात्रजीव वाऽऽहारपरित्यागोऽनशनम् । स्वाहारपरिमाणादत्पाहारपरिग्रहणमनोदरिका । नानाविधाभिग्रहधारणेन भिक्षावृत्ते प्रतिरोधन

यक सोद्वेगचिन्तनमार्तम् । पष्ठगुणस्थान यावदिदं
 भवति । हिंसाऽसत्यस्तेयसरक्षणान्यतमानुबन्धि-
 चिन्तन रौद्रम् । आपञ्चममेतत् । आज्ञापायवि-
 पाकमस्थानान्यतमविषयक पर्यालोचन धर्मध्या-
 नम् । अप्रमत्तत क्षीणमोह यावत् । आज्ञाश्रवि-
 पयक निर्मल प्रणिधान शुक्लम् । तच्च पृथक्त्वचित
 कैकत्वचितर्कसूक्ष्मक्रियन्युपरतक्रियभेदेन चतुर्वि-
 धम् । पूर्वविदा पूर्वश्रुतानुसारतोऽन्येषा तमन्तरेणार्थ
 व्यञ्जनयोगान्तरमश्रान्तिमहितमेकद्रव्य उत्पादा-
 दिपर्यायाणामनेकनयैरनुचिन्तन पृथक्त्वचितर्कम् ।
 इदं सविचारम् । पूर्वविदा पूर्वश्रुतानुसारेणान्येषा
 तद्विन्नश्रुतानुसारेणार्थव्यञ्जनसमान्तिरन्तिमैकद्रव्ये
 एकपर्यायविषयानुचिन्तनमेकत्वचितर्कम् । इदं-
 न्तप्रिचारम् । सूक्ष्मकायक्रियाप्रतिरुद्धसूक्ष्मवाग्म
 न क्रियस्य सूक्ष्मपरिस्पन्दात्मकक्रियाबद्ध्यान सूक्ष्म-
 क्रियम् । इदमप्रतिपाति, प्रतिपानाभावात् । निरु-
 द्धसूक्ष्मकायपरिस्पन्दात्मकक्रियस्य ध्यान व्युपर-
 तक्रियम् । इदमप्यप्रतिपाति । आद्ये द्वे एकादश-
 द्वादशगुणस्थानयोरन्त्ये द्वे कैवल्येन एव त्रयोद-
 शचतुर्दशगुणस्थानक्रमेण । जनेपणीयस्य ससक्तस्य
 याज्ञादे कायरूपायाणाञ्च परित्यजनमुत्सर्ग ॥

इति निररातव्यम्

आत्मप्रदेशैः शुभाशुभकर्मसम्बन्धो बन्ध । स च
मिथ्यात्वाविरतिक्रपाययोगैर्यथायोगः समुत्पद्यते ॥

तत्रायथार्थश्रद्धान मिथ्यात्वम् । तच्चाऽऽभिग्रहि-
कानाभिग्रहिकाऽऽभिनिवेशिकसाशयिकानाभोगि-
कभेदेन पञ्चविधम् ॥

कुदर्शने सदृशजन्य श्रद्धानमाभिग्रहिकम् ।
सर्वदर्शनविशेष्यकसमत्वप्रकाररूपप्रतिपत्तिप्रयोजक
श्रद्धानमनाभिग्रहिकम् । तत्त्ववेत्तृत्वेऽप्यतदर्थेषु न-
दर्शनाभिग्रह आभिनिवेशिकम् । अर्हत्तत्त्वधमिक-
सत्यत्रसशयजनक मिथ्यात्व साशयिकम् । दार्श-
निकोपयोगान्यजीवाना मिथ्यात्वमनाभोगिकम् ॥

हिसान्यवृत्तेभ्यः करणैर्योगैश्चाविरमणमविरतिः ।
तस्याश्च मनःपञ्चेन्द्रियाणा स्वस्वविषयेभ्यः पृथि-
व्यप्तेजोवायुअनस्पनिघ्नसरूपपद्विधजीवहिंसानश्चा-
प्रतिनिवर्तनरूपत्वात् द्वादशविधत्वम् ॥

कपायः पूर्वोदितपञ्चविंशतिविधः । वेदत्रयहा-
स्यपट्टात्मकनोरूपाय रूपायमहगामित्वात्कपाय-
पदवाच्यः ॥

योगो मनोवाक्याय व्यापारः । तत्र सत्यासत्यमि-
श्रव्यवहारविषयरूपमनोवाग्न्यापारा अष्टौ, तथौदा-

रिकौदारिकमिश्रवैक्रियवैक्रियमिश्राऽऽहारकाऽऽहार-
कमिश्रकर्मणशरीरजन्यव्यापारास्मतेति पञ्चदश
योगा ॥

रक्तद्विष्टात्मसम्बद्धानां कर्मणस्कन्धानां परि-
णामविशेषेण स्वस्वयोग्यकार्यन्यत्रस्थापनं प्रकृति-
बन्धः । प्रविभक्तानां कर्मस्कन्धानां विशिष्टमर्यादया
रिश्तिभालनियमनं रिश्तियन्धः । परिपारमुपयाता-
नां विशिष्टकर्मस्कन्धानां शुभाशुभविपाकानुभवन-
योग्यावस्था रसबन्धः । प्रकृत्यादित्रयनिरपेक्षं दलि-
कसत्त्वाप्राधान्येन कर्मपुद्गलानां ग्रहणं प्रदेशबन्धः ।

बन्धाश्चैते चत्वारः एकविंशत्यवसायविशेषेण
जायन्ते मन्त्रमोद्वर्तनादिकरणत्रिंशेपाश्च ॥

करणत्रिंशेपाश्च बन्धसत्रमोद्वर्तनापर्यवर्तनोदीर-
णोपशमनानि वृत्तिनिराधनाभेदादष्टत्रिंशाः ॥

तत्र यद्वात्मनो धैर्यपरिणामविशेषः करणम् ।
धैर्यश्चात्र योगरूपायरूपं त्रिवक्षितम् ॥

कर्मणामात्मप्रदेशं सहान्योन्यानुगमनप्रयोज-
कर्णपरिणामो बन्धनकरणम् । अत्र योगात्मकवी-
र्येण प्रकृतिप्रदेशयो रूपायैश्च स्थित्यनुभागधोर्वन्धो
जायते ॥

अन्यकर्मरूपतया व्यवस्थिताना प्रकृतिसिद्ध्यनु-
भागप्रदेशानामन्यकर्मरूपतया व्यवस्थापनहेतुर्वीर्य-
विशेषः सक्रमणम् ॥

कर्मसिद्ध्यनुभागयोः प्रभृतीकरणप्रयोजकवीर्य-
परिणतिरुद्धर्तना ॥

कर्मसिद्ध्यनुभागयोर्ह्रस्वीकरणप्रयोजकवीर्यवि-
शेषोऽपवर्तना ॥

अनुदितकर्मदलिकस्योदयावत्क्रियाप्रवेशनिदान-
मात्मवीर्यमुदीरणा ॥

कर्मणामुदयोदीरणानिधत्तिनिकाचनाकरणायो-
ग्यत्वेन व्यवस्थापनाहेतुर्वीर्यपरिणतिरुपशमना । उ-
दयश्च य गतिरिति चद्धाना कर्मपुद्गलानामथाध्याकाल-
क्षयात्सक्रमापवर्तनादिकरणविशेषाद्बोदयसमयप्रा-
प्तानामनुभवनम् ॥

कर्मणामुद्धर्तनापवर्तनान्यकरणायोग्यत्वेन व्यव-
स्थापनानुकूलवीर्यविशेषो निघत्ति ॥

करणसामान्यायोग्यत्वेनावश्यवेत्यतया व्यव-
स्थापनाप्रयोजकवीर्यविशेषो निकाचना ॥

तत्र मूलप्रकृतिबन्धश्च ज्ञानदर्शनावरणवेदनीय-
मोहनीयायुर्नामगोत्रान्तरायभेदेनाष्टविधः । एषाम-

घान्तरभेदाविंशत्युत्तरशतान्महा योध्याः । त्रिष्टुता
 श्रुते पुण्यपापतत्त्वयो । उदये च मम्यत्तयमोहनी
 यमिश्रमोहनीयमहिना द्वाविंशत्युत्तरशतभेदा भ-
 वन्ति । सत्तायान्त्रष्टपञ्चाशदुत्तरशतभेदा स्यु ।
 त्रिष्टुताध्वेने सर्वे कर्मग्रन्थे ॥

आत्मनो विशेषयोधायरणकारण कर्म ज्ञानावर-
 णम् । आत्मन सामान्ययोधायरणसाधन कर्म दर्श-
 नावरणम् । सुखदुःखानुभवप्रयोजक कर्म वेदनीयम् ।
 रागद्वेषादिजनक कर्म मोहनीयम् । गतिचतुष्टयसि-
 निप्रयोजक कर्म आयु । परकगत्यादिनानापर्याय-
 प्रयोजक कर्म नामकर्म । उद्यनीयजाति-यत्नागहेतु
 कर्म गोघ्नम् । आत्मनो वीर्यादिप्रतिषेधक कर्म
 अन्नरायकर्म ॥

ज्ञानदर्शनावरणवेदनीयान्नरायाणा विंशत्सा-
 गरोपमकोटीकोटिकाल यावत्, मोहनीयस्य सप्तति-
 मागरोपमकोटीकोटिकाल यावत्, विंशतिमागरो-
 पमकोटीकोटिकाल यावन्नामगोत्रयोः, आयुषश्च त्रय-
 स्त्रिंशत्सागरोपमकाल यावत्परास्थितिर्याध्या । एव
 मेव वेदनीयस्य द्वादशमुहूर्ता, नामगोत्रयोगष्टमु-
 हूर्ता, शेषाणाञ्चान्नुर्मुहूर्तमपरास्ति निरिनि ॥

कृत्स्नकर्मविमुक्त्याऽऽत्मनः स्वात्मन्यवस्थान
मोक्षः । तद्वान् मुक्तः । सोऽनुयोगद्वारैः सिद्धान्त-
प्रमिद्वैस्सत्पदप्ररूपणादिभिर्नवभिर्निरूपणादुपचा-
रेण नवविधः ॥

गत्यादिमार्गणाद्वारेषु सिद्धमत्ताया अनुमाने-
नागमेन वा निरूपण सत्पदप्ररूपणा ॥

तत्र गतीन्द्रियकाययोगवेदरूपायज्ञानमयमदर्श-
नलेश्या भव्यमभ्यक्तसङ्ग्याहाररूपाश्चतुर्दश स-
लभूता मार्गणाः । नरकनिर्यद्मनुष्यदेवभेदेन चतस्रो
गतिमार्गणाः । एरुद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियभेदेन पञ्चे-
न्द्रियमार्गणाः । पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रयभेदेन
पद्मायमार्गणाः । मनोवाक्कायास्तिश्रो योगमार्गणाः ।
पुत्रीनपुमरुभेदेन तिस्रो वेदमार्गणाः । क्रोधमान-
मायालोभरूपाश्चतस्र रूपायमार्गणाः । मतिश्रुता-
वधिमन पर्ययकेवलमत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानभे-
दादष्टौ ज्ञानमार्गणाः । मिथ्यादृष्टीना मतिश्रुताव-
धयः क्रमेण मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानान्युच्य-
न्ते । अत्र पञ्चविधत्वेऽपि ज्ञानानामन्वेपणाप्रस्तावे
आप्तत्रयविपरीतानामपि मत्यज्ञानादीना ज्ञानत्वेन
ग्रहणादष्टविस्त्व ज्ञानमार्गणाया योभ्यम् । मन-
पर्ययकेवलयोस्तु वैपरीत्याभाव एव । अग्रे सयमादि-
दृष्ट्येवमेव वैपरीत्येन मार्गणा विज्ञेयाः । मामाधिक-

छेदोपस्य रापनपरितारविशुद्धिसूक्ष्ममपराययथाग्या-
तदेशविरत्यप्रितिरूपास्मत्त चारित्रमार्गणा । च
धुरचधुरप्रधिकेवल्भेदेन चतस्रो दर्शनमार्गणाः ।
कृष्णनीलकापोनतेज पद्मशुक्लभेदेन पद्म लेंड्या-
मार्गणा ॥

अल्पफलाय फलिन आम्रल विनाशकरणाभ्य
वसाय कृष्णलेड्या । यथा फलग्रहणार्थं वृक्षच्छेदा
भ्यवसायः ॥

अल्पप्रयोजनाय तदशच्छेदनाभ्यवसायो नील
लेड्या । यथा फलाय शाखाच्छेदाभ्यवसायः ॥

अल्पफलार्थं तदशाशच्छेदनाभ्यवसाय कापो-
तलेड्या । यथा तदर्थं प्रतिशाखाच्छेदाभ्यवसायः ॥

अल्पफलार्थं अशाशापेक्षया न्यनाशच्छेदनाभ्य
वसाय नेजोलेड्या । यथा फलग्रहणाय स्तम्बच्छेदना
भ्यवसायः ॥

ईपत्तेशप्रदानेन फलग्रहणाभ्यवसाय पद्मले-
ड्या । यथा वृक्षात्फलमात्रप्रियोजनाभ्यवसायः ॥

इतरहेताकरणेन फलग्रहणाभ्यवसायशुक्लले-
ड्या । यथा सुपतितफलग्रहणाभ्यवसायः ॥

भव्याभन्यभेदेन द्विविधा भव्यमार्गणा ।
तत्र भव्य सिद्धिगमनयोग्य तद्विपरीतोऽभव्यः ॥

औपशमिकक्षायोपशमिकक्षायिकमिश्रसास्वा-
दनमिध्यारूपेण षट् सम्यक्त्वमार्गणाः । सजास-
जिभेदेन द्विधा सजिमार्गणाः । समनस्कास्मजिनो
मनोहीना असजिनः ॥

आहारकानाहारकभेदेन द्विविधाऽऽहारकमा-
र्गणाः । आहारकरणशीला आहारकास्तद्विज्ञा
अनाहारकाः ॥

तत्र नरगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रयमक्रायभव्यसजि-
यधारयानक्षायिकानाहारककेवलज्ञानकेवलदर्शनेषु
मोक्षो न शेषेषु ॥

सिद्धजीवसंख्यानिरूपणं द्रव्यप्रमाणम् । तच्च
सिद्धजीवानामनन्तत्वं बोध्यम् ॥

चतुर्दशरज्जुप्रमितस्य लोकस्य कियद्भागे सिद्ध-
स्थानमिति विचारः क्षेत्रद्वारम् । लोकस्यामख्येय
भागे सिद्धशिलोर्ध्वं सिद्धस्थानं, अमख्येयाकाशप्र-
देशपरिमाणं सिद्धानां क्षेत्रावगाहो ज्ञेयः ॥

सिद्धात्मनोऽवगाहनाकाशपरिमाणतस्पर्शना-
वगाहना कियतीति विचारस्पर्शनाप्ररूपणा । अव-
गाहनातस्तेषामधिका स्पर्शना भवति ॥

सिद्धावस्थानं कियत्कालमिति विचारः काल-

द्वारम् । व्यक्त्यपेक्षया साधनन्त' जातिमाश्रित्या-
नाश्रयन्त स्यात् ॥

परित्यक्तस्य पुन परिग्रहणावान्तरकालविचारोऽन्तरप्ररूपणा । सिद्धाना प्रतिपाताभावादन्तर-
भास्तीनि ध्येयम् ॥

समायात्मसत्त्वापेक्षया कियद्भागे सिद्धा इति
विचारो भागद्वारम् । अनन्तानन्तससारिजीवापे-
क्षया अनन्ता अपि सिद्धास्तदनन्तभागे भवन्ति ॥

जोषशमिक, आयिकक्षायोपशमिकौदयिकपारि-
णामिकभेदेन पञ्च भावाः । कर्मणामुपशमेनौपश-
मिक , क्षयेण आयिका, भयोपशमेन क्षायोपशमि-
क , उदयेनौदयिक , स्वभावात्स गनेन च पारिणा-
मिको जयः । ण्यु सिद्धा कर्मभावे वर्तन्त इति
विचारो भागद्वारम् । तेषा ज्ञानदर्शने क्षायिके,
जीवत्व च पारिणामिरुमिति भागद्वय स्यात् ॥

स्वमे वेदे सिद्धा जन्ता स्वमे च रह्य इति
विचारोऽप्यद्वैतद्वारम् । नपुमक स्तोत्रा स्त्रीपु-
षयो प्रमतस्सर्ग्येयगुणा विज्ञया ॥

सिद्धा अपि जिनाजिनती गती गृहिलिद्धान्य-
लिद्गम्यलिद्गम्वीलिद्गपुष्पलिद्गनपुष्करलिद्गप्रत्येकबुद्ध-

स्वयम्बुद्धबुद्धबोधितैकानेकसिद्धभेदेन पञ्चदश-
विधाः ॥

अनुभूततीर्थकरनामविपाकोदयजन्यसमृद्धयो
मुक्ता जिनसिद्धाः । यथा ऋषभादयः । अननुभूतती-
र्थकरनामविपाकोदयजन्यसमृद्धयो मुक्ता अजिन-
सिद्धाः । यथा पुण्डरीकगणधरादयः ॥

प्रवर्तिते तीर्थे मुक्तास्तीर्थसिद्धाः । यथा गणधा-
रिण । अर्वाक् तीर्थस्थापनाया एव मुक्ता अतीर्थ-
सिद्धाः यथा मन्देवा ॥

पूर्वं भवाऽऽसेवितमर्वविरतिमामर्ष्यजन्यकेवल-
ज्ञाना ज्ञानप्राप्त्यूर्ध्वं बहुलायुषोऽभावाद्ब्रह्मस्थाव-
स्थायामेवान्तर्मुहूर्ताभ्यन्तरे मुक्ता गृहिलिङ्गसिद्धाः ।
यथा भरतचक्रीत्युच्यते । भवान्तराऽऽसेवितसर्व-
विरतिजन्यकेवलज्ञाना अर्वायुष्कास्मन्तस्तापसा-
दिलिङ्गेनान्तर्मुहूर्तान्तरे मुक्ता अन्यलिङ्गसिद्धाः ।
यथा बल्कलचिरी । रत्नत्रयवन्तो रजोहरणादिलिङ्गेन
युक्ता मुक्तास्स्वलिङ्गसिद्धा यथा मायवः ॥

सम्यग्दर्शनादिमहिम्ना स्त्रीशरीरान्मुक्तास्त्र्य-
लिङ्गसिद्धाः । यथा चन्दनाप्रभृतयः । रत्नत्रयेण पुरु-
षशरीरान्मुक्ताः पुरुषलिङ्गसिद्धाः । यथा गौतमग-

णधरादयः । कृत्स्नकर्मक्षयात् नपुसकशरीरान्मुक्ता
नपुसकलिङ्गमिद्धा । यथा गाङ्गेयः ॥

एकनिमित्तमात्रदर्शनजन्यवैराग्यास्तत्कालम-
प्राप्तस्त्वत्रया मुक्ताः प्रत्येकबुद्धसिद्धाः । यथा
करकण्टद्विसुम्बनभिराजपिप्रभृतयः । निमित्तदर्शन-
मन्तरा बोधप्राप्तिपर्यन्तं कवलिनो मुक्तास्त्रयम्बुद्ध-
सिद्धाः । यथा कपिलादयः । उपदेशजन्यप्रतिबोधा
अप्राप्तस्त्वत्रया मुक्ताः बुद्धबोधितसिद्धाः । यथा
जम्बून्यामिप्रभृतयः ॥

इतरानयाप्तमुक्तिकैकममयावाप्तमुक्तिका एक-
सिद्धाः । यथा श्रीमहावीरस्वामिनः । एकस्मिन्
समयेऽनेकैस्सह मुक्ताः अनेकसिद्धाः । यथा श्रीशङ्ख
भट्टेयान् ॥

इति मायतत्त्वनिवृत्त्यम्

सम्यक्बुद्धा यथाशास्त्रं सविभागा सन्तरता ।
सन्नेपणं समाख्यानां व्यामोदायं विपश्चिताम् ॥

मतिश्रुतावधिमनःपर्यवकेवलानि ज्ञानानि ॥

एतान्येव प्रमाणानि । यथार्थनिर्णयः प्रमाणम् ।
तद्विधिं पारमार्थिकप्रत्यक्षं परोक्षञ्चेति ॥

तत्रावधिमनःपर्यवकेवलानि पारमार्थिकप्रत्यक्ष-
क्षाणि । मतिश्रुते परोक्षे ॥

परोक्षमपि साध्यवहारिकप्रत्यक्षस्मरणप्रत्यभि-
ज्ञातकानुमानागमभेदात् पद्विधम् ।

अध्यवहृतात्मद्रव्यमात्रसमुत्पन्नं ज्ञानं पारमा-
र्थिकप्रत्यक्षम् । तद्विधिं सकलं विकलञ्च । कृत्स्नाव-
रणक्षयात्केवलं ज्ञानं सकलम् । अशेषद्रव्यपर्या-
यविषयकसाक्षात्कारः कलम् । इदञ्च धानिकर्म-
क्षयाद्भवति । तद्वानेव सर्वज्ञः ॥

अवधिमनःपर्यवो तु तत्तदावरणक्षयोपशम-
जन्यत्वाद्विकलौ ॥

इन्द्रियसंयमनिरपेक्षो रूपिद्रव्यविषयकस्सा-
क्षात्कारोऽवधिः । स द्विविधो भवजन्यो गुणजन्य-
ञ्चेति । भवो जन्म, तस्माज्जन्यो यथा सुरनारकाणाम्,
गुणस्सम्यग्दर्शनादि तज्जन्यो यथा नरतिरश्चाम् ॥

अनुगाम्यननुगामिणीयमानवर्धमानप्रतिपाल्य-
प्रतिपातिभेदात् पद्विधो अवधिः । अवधिमत्पु-

स्वसहगमनस्यभावो अनुगामी । उत्पत्त्यवच्छे-
दकशरीरावच्छेदनैव विषयावभासकोऽनुगामी ।
स्वोत्पत्तित क्रमेणात्पविषयो लीयमानः । स्वो-
त्पत्तित क्रमेणाधिकविषयी वर्धमानः । उत्प-
त्त्यनन्तर पतनशील प्रतिपाती । तद्विपरीतोऽ-
प्रतिपानी ॥

सयमविशुद्धिहेतुक मनोद्वन्द्वपर्यायमाघसा-
क्षात्कारि ज्ञान मन पर्यत्र । म ऋजुमतिविपुल-
मतिभेदेन द्विविध । आग्रज्ञानवान् रुदाचित्प्रच्य-
यते । द्वितीयस्तु न कदापीत्यनयोर्वैषम्यम् ॥

व्यवहृतात्मद्रव्यजन्य ज्ञान परोक्षम् ।

इन्द्रियमनोजन्यो विशदावभासस्सान्ध्यवहारि-
कप्रत्यक्षम् । अनुमानादिभ्यो विशेषप्रकाशनात्
विशदत्वमस्य । तद्विविधेन्द्रिय मानसश्च । इन्द्रि-
यजन्य प्रत्यक्षेन्द्रियम् । मनोजन्य प्रत्यक्ष मानसम् ॥

तत्रेन्द्रिय द्रव्यमात्रभेदेन द्विविधम् । निर्वृत्त्यु-
पकरणभेदेन द्रव्येन्द्रिय द्विविधम् । निर्वृत्तिराकार ,
निर्वृत्तीन्द्रियमपि द्विविध ग्राह्याभ्यन्तरभेदात् ।
वायु गोलकादि । आन्तर कदम्बपुष्पाद्याकार ,
पुद्गलविशेष । आन्तरन्द्रियनिष्ठ स्वस्वार्थग्रहणमा-
मर्ग्यात्मकशक्तिविशेष उपकरणेन्द्रियम् । पुद्गल

शक्तिरूपत्वादस्य द्रव्यत्वम् । अस्योपेक्षते च निर्वृत्तीन्द्रियसत्त्वेऽपि नार्थग्रहः ॥

भावेन्द्रियमपि द्विविधम् लब्ध्युपयोगभेदात् । आत्मनिष्ठा इन्द्रियावरणक्षयोपशमरूपार्थग्रहणशक्तिर्लब्धिः । अर्थग्रहणनिमित्तं आत्मव्यापारपरिणामविशेष उपयोगः । अयमेव प्रत्यक्ष प्रति करणम् । समुदितान्येतानि शब्दान्तर्यं गृह्णन्ति, इन्द्रियव्यपदेशभाजि च ॥

तत्रेन्द्रियाणि चक्षुरसनघ्राणत्वक्श्रोत्ररूपाणि पञ्च ॥

रूपग्राहकमिन्द्रियं चक्षुः अप्राप्य प्रकाशकारि । रूपं श्वेतरक्तपीतनीलकृष्णरूपेण पञ्चविधम् ॥

रसग्राहकमिन्द्रियं रसनम् । प्राप्यकारि । रसश्चांलमदुरतिक्तकषायकटुभेदेन पञ्चविधः ॥

गन्धज्ञानासाधारणकारणमिन्द्रियं घ्राणम् । प्राप्यकारि । गन्धोऽपि सुरभिदुरभिभेदेन द्विविधः ॥

स्पर्शग्राहकमिन्द्रियं त्वक् प्राप्यप्रकाशकारिणी । शीतोष्णस्निग्धरूक्षमृदुकरुशगुल्मघ्नरूपेणाष्टविधः स्पर्शः ॥

शब्दग्राहकमिन्द्रियं श्रोत्रम् । प्राप्यकारि । सचित्तान्वितमिश्रभेदात् त्रिविधश्शब्दः ॥

मतिश्रुतविषयीभूतार्थज्ञानसाधनमनिन्द्रिय म-
नः । अप्राप्यप्रकाशकारि । इदमपि द्रव्यभावभेदेन
द्विविधम् । मनस्त्वेन परिणतमशेषात्मप्रदेशव्यापि
पौद्गलिक द्रव्यमनः । तदावरणक्षयोपशमजन्योऽर्थ
ग्रहणोन्मुख आत्मव्यापारविशेषो भावमनः ॥

साव्यवहारिकश्चावग्रहेहापायधारणाभेदेन चतु-
र्विधम् । विषयेन्द्रियमनोभिसम्बन्धजन्यदर्शनजनि-
तसत्तावान्तरसामान्यचद्वस्तुविषयकज्ञानमवग्रहः ।
यथाय मनुष्य इत्यादि । सत्तामात्रावगाहि ज्ञान
दर्शनमालोचनम् । यथेद किञ्चिदिति । योग्यतैवात्र
विषयेण चक्षुर्मनसो सम्बन्धः । मा चानतिदूरासन्न
व्यवहितदेशाद्यधम्यानरूपा । इतरेन्द्रियेषु संश्लेषः ॥

अवगृहीतधर्मिण्यवगृहीतसामान्यावान्तरवि-
शेषस्य पर्यालोचनमीहा । इयञ्चावगृहीतसामान्य-
धर्मावान्तरधर्मविषयसंशयाज्जायते । यथाऽय मनु-
ष्यः पौरस्त्यो वा पाश्चात्यो वेति संशयात् लक्षण-
विशेषेण पौरस्त्य एवाय भविष्यति इति ।

ईहाविषयविशेषधर्मोत्तानिर्णयोऽपायः । यथाऽ-
यं पाश्चात्य एवेति ॥ अयमेव प्रत्यक्षप्रमाणमुच्यते
न तत्रग्रहणौ तयोरनिर्णयरूपत्वात् ॥

स्मरणीत्पर्यनुकूलोऽवायो धारणा । इयञ्च स-

ख्येयासंख्येयकालवर्तिनी ज्ञानरूपा संस्कारशब्दवा-
च्या च । अवग्रहादयस्त्यान्तमौहर्तिका ॥ केचित्तु
आत्मशक्तिविशेष एव संस्कारशब्दवाच्योऽव्यवहि-
तिहेतुश्च नधारणा, क्षायोपशमिकोपयोगाना युगप-
द्भावविरोधात् । परम्परया तस्यास्तद्वेतुन्ये न किं-
चिद्वृणमिति प्राहुः ॥

एषाञ्च द्रव्यार्थिकनयापेक्षयैक्य, पर्यायार्थिकन-
यापेक्षया च भिन्नत्वम् ॥

तथाचाय क्रम इन्द्रियार्थयोयोंग्यताग्ये सम्म-
न्ये मति मन्मात्रज्ञान दर्शनारय प्रथमतः समुन्मी-
लति, इदं किञ्चिदिति । ततः केनचिज्जात्यादिनावग्र-
होऽयं मनुष्य इति । ततोऽनिर्गतरूपेण मशयोऽयं
पौरस्त्यो वा पाश्चात्यो वेति । ततो नियन्ताकारेण
मभायनात्मिकेहाऽयं पाश्चात्य एव भवितव्य इति ।
अनन्तरमीहिताकारेण निर्णयात्मकोऽपायोऽयं पा-
श्चात्य एवेति । ततः कालान्तरस्मृतिहेतुत्वेन धार-
णोदेतीति ॥ -

इन्द्रियमनोन्यतरजन्योऽभिलापनिरपेक्षस्फुटा-
वभासो मतिज्ञानम् । इदञ्च प्रत्येकेन्द्रियैर्मनसा
चावग्रहादिक्रमेण जायमानत्वाच्चतुर्विधशक्तिविधम् ।
रसनादीन्द्रियैश्चतुर्भिरेव चतुर्विधा व्यञ्जनावग्रहा

भवन्ति । न चक्षुर्मनोभ्या, विषयेन्द्रियसंश्लेषाभा-
वात् । स्पर्शनादीन्द्रियाणामुपकरणात्मकानां स्पर्शा-
वाकारेण परिणतपुद्गलानां च य परस्पर संश्लेषस्मा-
द्व्यजनेत्युच्यते । सोऽथ चतुर्विधो व्यञ्जनाग्रह-
इति मिलित्याष्टविंशतिविध मतिज्ञानम् । श्रुतज्ञाने-
तु नाग्रहादयो भवन्ति ॥

मतिज्ञानापेक्षो राक्ष्यवाचकभावपुरस्कारेण
शब्दसस्पृष्टार्थग्रहणविशेषः श्रुतज्ञानम् । तदनुकूलो-
पयोगोऽपि श्रुतम् । तथाक्षरानक्षरसङ्गमसि सम्प-
दमि/यात्वमाग्ननादिसपर्यवसिनापर्यवसितगमिका-
गमिकाद्ग्रन्थिष्ठानद्ग्रन्थिष्ठश्रुतभेदेन चतुर्दशविधम् ॥

सजाव्यजनलङ्घन्यतमवत् श्रुतमक्षरश्रुतम् ।
यथा क्रमेण लिपिविशेषः, भाग्यमाणाकारादि, त्र-
दमनो निमित्तक श्रुतोपयोगः । भावश्रुतहेतुरु-
च्छ्रयमितादिरनक्षरश्रुतम् । समनस्कृत्य श्रुतसजि-
श्रुतम् । तद्विपरीतमसजिश्रुतम् । मङ्गगदष्टीना श्रुत-
सम्पत् श्रुतम् । मिथ्यादष्टीना श्रुतमिथ्यात्वश्रुतम् ।
आदिमच्छ्रुतसादिश्रुतम् । इदं पर्यायाधिकनयापे-
क्षया । आदिशून्य श्रुतमनादिश्रुतम् । इदन्तु द्रव्या-
धिकनयापेक्षया । अन्तवच्छ्रुतमपर्यवसिनश्रुतम् ।
अनन्तवच्छ्रुतमपर्यवसिनम् । इमेऽपि तथैव । प्रायः

सहस्रपाठात्मकं श्रुत गमिकश्रुतम् । तद्विपरीतम-
गमिकम् । द्वादशाङ्गगतं श्रुतमद्गप्रविष्टम् । यथाऽऽ-
चाराद्गादि । तद्विन्न स्थविरकृत श्रुतमनद्गश्रुतम् ।
यथाऽऽवश्यकादि ॥

मतिश्रुतयोर्बहुवक्तव्यत्वेऽपि विस्तरभिया नो-
च्यते ॥

इति सान्यग्रहारिप्रत्यक्षम् ।

अनुभवमात्रजन्य ज्ञान स्मृतिः । यथा स घट
इत्यादि । अत्र प्रायेण तत्तोऽहिरयते । अनुभवोऽत्र
प्रमाणरूपः । आत्मशक्तिरूपसंस्कारो द्वारम् । प्र-
योध सहकारी । पूर्वानुभूतविषयिणीयम् । अर्था-
विसृष्टादकृत्वाद्यान्या प्रामाण्यम् ॥

इति स्मृतिनिरूपणम्

अनुभवस्मरणोभयमात्रजन्य ज्ञान प्रत्यभि ज्ञा-
नम् । इदं तत्तेदन्तोऽङ्गवनयोग्यमेकत्वंसादृश्यवैलक्ष-
ण्यप्रतियोगित्वादिविषयकं सङ्कलनज्ञानापरपर्याय-
मतीतवर्तमानोभयकालावच्छिन्नवस्तुविषयकञ्च । त-
त्रैकत्वविषयकं, स एवायं देवदत्त इत्यादि ज्ञानम् ।
सादृश्यविषयकं, गोसहस्रो गवय इत्यादि । अत्रैवो-
पमानस्यान्तर्भावः । वैलक्षण्यविषयकं, गोविसहस्रो

महिष इत्यादि । प्रतियोगित्वविषयकश्च, इदं तस्माद्
 दूरं समीपमल्पं महद्वेत्याद्युदाहरणानि बोध्यानि ॥

इति प्रथमभिज्ञानिरूपणम्

उपलम्भानुपलम्भादिजन्य व्याप्त्यादिविषयक
 ज्ञान तर्कः । यथा बहौ सत्येव धूमो भवति बहो
 वसति धूमो न भवत्येवेति ज्ञान व्याप्तिविषयकम् ।
 यथा ना घटजातीयशब्दो घटजातीयस्य वाचको
 घटजातीयोऽथा घटजातीयशब्दवाच्य इति ज्ञान
 वाच्यवाचकभावसम्बन्धविषयकम् । व्याप्तिविषयक-
 ज्ञानश्च व्याप्तिज्ञानकाले सकृदुपलम्भानुपलम्भाभ्या
 साक्षादेव जायते । क्वचित्तु पूर्वं असकृदुपलम्भा-
 नुपलम्भाभ्यामेव कालान्तरे साधनग्रहणप्राग्दृष्टसा-
 ध्यसाधनस्मरणप्रत्यभिज्ञापरम्परया जायते । उप-
 लम्भश्च साध्यमस्त्व एव हेतूपलम्भ इति । अनुपल-
 म्भश्च साध्याभावे हेतोरनुपलम्भ इति । साध्यसाध-
 नग्रहणात्मकायिमौ प्रमाणमाग्नेणाभिप्रेतौ ॥

वाच्यवाचकभावसम्बन्धज्ञानन्तु क्वचिदावापो-
 द्वापाभ्यां समुदेति । यथा प्रयोजकवृद्धप्रयुक्तगामा-
 नयेति वाक्यश्रवणसमनन्तरगवानयनप्रवृत्तिमत्प्रयो-
 ज्यवृद्धचेष्टाभिप्रेतः ।
 नयानयमित्यनुमानः ।

दर्शविशेष्यकनद्वारम्यघटिनतत्तत्पदचान्यत्वसंशय-
घनः कालान्तराप्रयोजकवृद्धप्रयुक्तगा नयाश्वमा-
नयेतिगोशब्दानयनशब्दविषयकावापोद्वापवद्वाक्य-
श्रवणजन्यप्रयोज्यवृद्धप्रवृत्तितो गोजातीयोऽर्थः गो-
शब्दस्य वाच्यो गोजातीयश्च शब्दो गोजातीयस्य
वाचक इत्येव रूपस्तरुं समुल्लसति । कचिद्याप्तपुरुष-
प्रयुक्तेन परार्थतरुंरूपेणैवगोऽर्थ ईदृशशब्दवाच्य
ईदृशशब्दश्चेदर्थस्य वाचक इति वाक्येन वाच्य-
वाचकभावप्रतिपत्तिः । तर्कं चानुभवं स्मृतिः प्रत्य-
भिज्ञानश्च कारणम् ॥

इति तर्कनिरूपणम्

हेतुज्ञानव्याप्तिस्मरणकारणकसाध्यविज्ञानमनु-
मानम् । यथा पर्यतो बद्धिमानिति विज्ञानम् ॥

निश्चितव्याप्तिमान् हेतुः । यथा बहो माभ्ये
धूमः । व्याप्तिमत्त्वमेव हेतो रूपं न तु पक्षमत्त्वसप-
क्षमत्त्वविपक्षासत्त्वात्मकं त्रिरूपं, असाधितत्वास्त-
त्प्रतिपक्षाभ्यां पञ्च रूपं वा । असाधारणत्वाभावात् ॥

हेतौ माभ्याभाववदवृत्तित्वं व्याप्तिः । इयमेवा-
न्यथानुपपत्तिप्रतिपत्त्यापिनाभावाशब्दैरुच्यते । बहि-
विना धूमस्यानुपपत्तेर्बहिसत्त्वं धूमोपपत्तेश्च बहि-
निरूपितान्यथानुपपत्त्यादिशब्दवाच्या व्याप्तिर्विमे

वर्तते । अतो धूमो न्याप्यो निरूपकश्च बहिर्व्यापकः ।
तथा च व्याप्यसत्त्वेऽयं व्यापकसत्त्वं, व्यापक-
सत्त्वं एव च व्याप्येन भवितव्यमिति व्याप्यव्याप-
कभावनियमः सिद्ध्यति ॥

सोऽयं व्याप्यपरपर्यायो नियमो द्विविधः ।
सहभावनियमः प्रमभावनियमश्चेति ॥

तत्र सहभावनियमः एकसामग्रीप्रसूतयो रूप-
रसयोर्व्याप्यव्यापकयोश्च शिंशपात्वष्टत्वयोर्भ-
वति ॥

प्रमभावनियमस्तु कृत्तिकोदयरोहिण्युदययो-
र्योत्तरभाविनो, कार्यकारणयोश्च धूमबहुभ्योर्भ-
वति ॥

प्रमाणायाधितमनिर्णानि सिष्याऽपिपित मा-
ध्यम् । यथा बहिमन्पर्जन । अस्त्यैव च पक्ष इति
नामान्तरम् । माध्यविशिष्टत्वेन धर्मिण एव सिष्या
धयिपितत्वात् । इदं चानुमानजन्यप्रतिपत्तिकाला
पेक्षया । व्याप्तिग्रहणवेत्याया तु बहुधादिधर्म एव
साध्यः ॥

धर्मिणश्च प्रसिद्धिः प्रमाणाद्विरूपादुभयतो
वा ज्ञेया । यथाऽस्मि सर्वज्ञ इत्यत्र धर्मिणः सर्वज्ञ-
स्य विरूपात् सिद्धिः । पर्वतो बहिमानित्यत्र पर्व-

तस्य प्रत्यक्षप्रमाणात्, शब्द. परिणामीत्यादौ कालत्र-
यवर्तिशब्दधर्मिण उभयात् ॥

हेतुर्द्विविधो विधिस्वरूपः प्रतिषेधस्वरूपश्चेति ।
तथा विधिस्वरूपो हेतुर्द्विधा विधिसाधको निषेधसा-
धकश्चेति । एव प्रतिषेधस्वरूपो हेतुरपि ॥

तत्र विधिसाधको विधिरूपो हेतुर्द्विधाऽप्यकार्य-
कारणपूर्वोत्तरमहत्तरभेदात् पोढा । विधिस्तु मद-
सदात्मके पदार्थे मदश, असदशश्च प्रतिषेधः । प्र-
तिषेधश्चतुर्धा प्रागभावप्रध्वसाभावान्योन्याभावा-
त्यन्ताभावभेदात् । यन्निवृत्तावेव कार्याविर्भावः स
प्रागभावः । यथा घट प्रति मृत्पिण्ड । यदुत्पत्तिनि-
बन्धन कार्यविघटन स प्रध्वसाभावः । यथा घट प्रति
कपालरुदम्बकम् । स्वरूपान्तरात् स्वरूपव्यवच्छेदोऽ-
न्योन्याभावः । यथा पटस्वभावाद्धटस्वभावस्य ।
कालत्रयेऽपि तादात्म्यपरिणतिनिवृत्तिरत्यन्ताभावः ।
यथा जीवाजीवयोः । मोऽय प्रतिषेधः रुधश्चिदधि-
करणाङ्गिन्नाभिन्नः ।

विध्यात्मको हेतु साध्याविरुद्धप्रतिषेध्यविरुद्ध-
भेदेन द्विधा । एव निषेधात्मकोऽपि ।

तत्र शब्द. परिणामी प्रयत्नानन्तरीयकत्वा-
दिति व्याप्यो विधिहेतुः । पर्वतो वह्निमान् धूमा-

दिति कार्यान्मरु । भविष्यति वृष्टिर्विलक्षणमेघोपल-
म्भादिति कारणात्मरु । उदेप्यति शकट कृत्तिको
दयादिति पर्वचर । उदिता चित्रा स्वात्युदयादित्यु-
त्तरचर । रूपवान् रमादिति सहचर इतीमानिन्य-
विन्दुविधिहेतोर्हृदाहरणानि ॥

त्रिन्दुविधिहेतुः प्रतिपेक्षमाधको प्रतिपेक्ष्यस्व-
भावाविन्दुः प्रतिपेक्ष्यस्य साक्षाद्व्याप्यादिभेदेन च
सप्तप्रकारः ॥

नास्त्येव सर्वैकान्तोज्जेकान्तोपलम्भादिति प्र-
तिपेक्ष्यस्य च स्वभावात् सर्वैकान्तान्तरत्वेन साक्षाद्वि-
न्दुो विधिहेतुः । नास्त्यनवनन्तनिश्चयस्तत्संज्ञादि-
ति प्रतिपेक्ष्यस्य नवनन्तनिश्चयस्य विरुद्धेनानिश्चयेन
व्याप्यः । नास्त्यत्र शीत धृमादिति प्रतिपेक्ष्यशीत-
त्रिन्दुव्यतिर्कार्यरूपः । न द्यवदत्ते सुगमस्ति हृदय-
शल्यादिति प्रतिपेक्ष्यसुगमविन्दुदुःखकारणरूपः ।
मुहूर्तान्ते नोदेप्यति शकट रेवत्युदयादिति प्रतिपे-
क्ष्यशकटोदयविन्दुाभिन्युदयपर्वचरः । मुहूर्तात्प्रा-
दनोदगाङ्गणि पुण्योदयादिति प्रतिपेक्ष्यभरणयुदय-
त्रिन्दुपुनर्गसूदयोत्तरचरः । नास्त्यस्य मिथ्याज्ञान
सम्यग्दर्शनादिति प्रतिपेक्ष्यमिथ्याज्ञानत्रिन्दुसम्य-
ज्ञानसहचर इति ॥

अविरुद्धनिषेधात्मको हेतुः प्रतिषेधमात्रे
स्वभावव्यापककार्यकारणपूर्वचरोत्तरचरसहचरभेदेन
सप्तधा ॥

भृतलेऽत्र कुम्भो नास्ति दृश्यत्वे सति तत्स्य-
भावानुपलम्भादिनित्यविरुद्धस्य भावानुपलब्धिरूपो
निषेधात्मको हेतुः । अत्र शिंशपा नास्ति वृक्षाभा-
वादित्यविरुद्धव्यापकानुलब्धिः । नास्त्यत्र सामर्थ्य-
वद्बीजमद्गुरानलोरुनादित्यविरुद्धकार्यानुपलब्धिः ।
नास्त्यत्र वृमो बहुभ्यभावादित्यविरुद्धकारणानुपल-
ब्धिः । न भविष्यति मुहूर्तान्ते शकटं कृत्तिकोदयानु-
पलब्धेरित्यविरुद्धपूर्वचरानुपलब्धिः । नोदगाङ्ग-
रणि मुहूर्तात्प्राग् कृत्तिकोदयानुपलम्भादित्यविरु-
द्धोत्तरचरानुपलब्धिः । नास्त्यस्य सम्यग्ज्ञानं सम्य-
ग्दर्शनानुपलम्भादित्यविरुद्धसहचरानुपलब्धिः ॥

विरुद्धनिषेधात्मको हेतुर्विधिप्रतीतौ कार्यकारण
स्वभावव्यापकसहचरभेदेन पञ्चधा ॥

अत्र शरीरिणि रोगातिशयो वर्तते नीरोगव्या-
पारानुपलब्धेरिति माध्यविरुद्धारोग्यकार्यव्यापारा-
नुपलब्धिरूपो निषेधहेतुः । अस्त्यस्मिन् जीवे कष्ट-
मिष्टसयोगाभावादिति साध्यविरुद्धसुखकारणानुप-
लब्धिः । सर्वं वस्त्वनेकान्तात्मकमेकान्तस्य भावानु-

पलम्भादिति साध्यविरुद्धस्य भावानुपलब्धि । अस्त्यत्र छाया औष्ण्यानुपलब्धेरिति साध्यविरुद्धता-पन्थापकानुपलब्धि । अस्त्यस्य मिथ्याज्ञान सम्यग्दर्शनानुपलब्धेरिति साध्यविरुद्धसम्यग्ज्ञानसहचरानुपलब्धि ॥

अनुमान द्विविध स्वार्थ परार्थश्च । वचननिरपेक्ष विशिष्टमात्रनात्माध्यविज्ञान स्वार्थम् । यथाहि वह्निधूमयोर्गृहीताग्निनाभाव पुष्प कदाचिद्बुधरा दिसमीपमेत्य तत्राविच्छिन्नधूमलेखा पठयन् यो यो धूमयान् स स ग्रहिमानिति स्मृत्यामिक पर्वतो वह्निमानिति प्रत्येति । इदमेव स्वार्थमुच्यते ॥

वचनमापेक्ष विशिष्टमाधनात् साध्यविज्ञान परार्थम् । उपचाराद्वचनमपि परार्थम् । वचनञ्च प्रति ज्ञाहेत्वात्मकम् । मन्दमतिमाश्रित्य तूदाहरणोप-नयनिगमनान्यपि ॥

अनुमेयधर्मविशिष्टधर्मिबोधकशब्दप्रयोग प्र-तिज्ञा । यथा पर्वतो वह्निमानिति वचनम् ॥

उपपत्त्यनुपपत्तिभ्या हेतुप्रयोगो हेतुवचनम् । यथा तथैव धूमोपपत्ते धूमस्यान्यथानुपपत्तेरिति च ॥ एकत्रोभयो प्रयोगो नावश्यक । अन्यतरेणैव साध्यमिद्वे ॥

दृष्टान्तयोधरुशब्दप्रयोग उदाहरणम् । साधर्म्य-
तो वैधर्म्यतो वा व्याप्तिस्मरणस्थान दृष्टान्तः । यथा
महानसादिर्हृदादिश्च ॥

दृष्टान्तप्रदर्शितसाधनस्य साध्यधर्मिण्युपसहा-
रवचनमुपनयः । यथा तथा चायमिति ॥

साध्यधर्मस्य धर्मिण्युपसहारवचन निगमनम् ।
यथा तस्मात्तथेति ॥

इति सद्वेतुनिरूपणम्

अभिद्विविरुद्धानैकान्तिकास्त्रयो हेत्वाभासाः ।
हेतुस्वरूपाप्रतीतिप्रयुक्ताप्रतीतव्याप्तिको हेतुरसिद्धः ।

स द्विविधः वादिप्रतिवाद्युभयामिद्वोऽन्यतरा
सिद्धश्चेति । तत्राद्यो यथा शब्दोऽनित्यश्चाक्षुपत्वा-
दिति । अत्र शब्दस्य चाक्षुपत्व नोभयस्य सिद्धम् ।

द्वितीये प्रतिवाद्यसिद्धो यथा वृक्षा अचेतना
मरणरहितत्वादिति । हेतुरयं वृक्षे जैनस्य प्रतिवा-
दिनोऽसिद्धः । प्राणवियोगरूपमरणस्य स्वीकारात् ॥

वाद्यमिद्वो यथा शब्दः परिणामी उत्पत्तिमत्त्वा-
दिति । अत्र शब्दस्योत्पत्तिमत्त्व वादिन साख्य-
स्यासिद्धम् ॥

साध्यधर्मविपरीतन्याप्तिको हेतुर्विरुद्धः । यथा

शब्दो नित्य कार्यत्वादिति । अत्र कार्यत्वमनित्यत्वं
व्याप्यम् ॥

सदिग्धव्याप्तिको हेतुरनैकान्तिक । स द्विविधः
सदिग्धविपक्षवृत्तिको निर्णानविपक्षवृत्तिकश्चेति ॥

आग्नौ यथा त्रिधादापन्नं पुरुषो न सर्वज्ञो वक्तु-
त्यादिति । अत्र विपक्षे सर्वज्ञे वक्तृत्वं सदिग्धम् ॥

द्वितीयो यथा पर्यतो बहिमान् प्रमेयत्यादिति ।
अत्र विपक्षे हृदादौ प्रमेयत्वं निर्णान्तम् ॥

पक्षाभासत्रिविधः । प्रतीतसाध्यधर्मविशे-
षणको निराकृतसाध्यधर्मविशेषणकोऽनभीप्सित
साध्यधर्मविशेषणकश्चेति ॥

आग्नौ यथा महानस बहिमदिति पक्षीकृते
महानसे बह्वे प्रमिद्वत्वादय दोषः । उदमेव मिद्व
साधनमपि ॥

द्वितीयो यथा बहिरनुष्ण इति प्रत्यक्षेण निरा-
कृतसाध्यधर्मविशेषणकः । अपरिणामी शब्द इति
पक्षः परिणामी शब्द इत्यनुमानेन तथा । धर्मोऽन्ते
न सुखप्रद इति धर्मोऽन्ते सुखप्रद इत्यागमेन तथा ।
चैत्र त्राण इति पक्षः त्रिगुणानाक्षिद्वयस्य चैत्रस्य
सम्यक् स्मरण स्मरणेन तथा । सदृशे वस्तुनि

तदेवेदमिति पक्षः. तेन तुल्यमिदमिति प्रत्यभि-
ज्ञया तथा । यो यो मित्रातनय स स इयाम इति
पक्षः, यो यः आकाश्याहारपरिणामप्रवृत्तमित्रातनय-
स्स इयाम इति तर्केण तथा । नरशिरःकपाल शुचीति
लोकेन तथा । नास्ति प्रत्यक्षातिरिक्तं प्रमाणमिति
पक्षीकुर्यन्तश्चार्वाकस्य पक्षोऽयं स्वयन्नेन तथा ॥

तृतीयो यथा शब्दस्यानित्यत्वमिच्छन्तशब्दो
नित्य इति पक्षस्तस्यानभीप्सितमाध्यधर्मविशेष-
णक इति ॥

पक्षाभासादिसमुद्भूतं ज्ञानमनुमानाभासम् ॥

अमत्या व्याप्तौ तर्कप्रत्ययस्तर्काभासः । यथा
यो यो मित्रातनय स स इयाम इति ॥

तुल्ये वस्तुन्यैक्यस्य, एकस्मिंश्च तुल्यतायाः
प्रत्यभिज्ञानं प्रत्यभिज्ञाभासः । यथा तदेवापध-
मिति, एकस्मिंश्च घटे तेन सदृशमिति ज्ञानम् ॥

जननुभूते तदिति बुद्धिः स्मरणाभासः ।
यथाऽननुभूतशुक्लरूपस्य पुरुषस्य तच्छुक्ल रूप-
मिति बुद्धिः ॥

मेघादौ गन्धर्वनगरादिज्ञान दुःखादौ सुखा-
दिप्रत्यक्षश्चेन्द्रियानिन्द्रियनिमित्तकसांन्यवहारिक-
प्रत्यक्षाभासः ॥

शिवराजपेरसरयातद्वीपसमुद्रेषु सप्तद्वीपसमु-
द्रज्ञानमवध्याभास ॥

मनःपर्यवकेवल्योस्तु नाभासत्वं सयमविशुद्धि-
जन्यत्वात् कृत्स्नावरणक्षयसमुद्भूतत्वाच्च ॥

आगमाभासस्तत्रैव वक्ष्यते ॥

दृष्टान्तवद्भासमानो दृष्टान्ताभास । स द्विविधः
साधर्म्यदृष्टान्ताभासो वैधर्म्यदृष्टान्ताभासश्चेति ।
साधर्म्यदृष्टान्तो नवविधः साध्यसाधनोभयविकल
सदिग्धसाध्यसाधनोभयानन्वयाप्रदर्शितान्यविप-
रीतान्वयभेदात् ॥

नित्यशब्दोऽमूर्तत्वादित्यत्र तु तस्य दृष्टान्त-
त्वे तस्यानित्यत्वेन साध्यधर्मविकलता, परमाणो-
र्दृष्टान्तत्वे मूर्तत्वेन तस्य साधनविकलता, घटस्य-
दृष्टान्तत्वे तूभयविकलता ॥

अयं चैत्रो रागी वक्तृत्वाद्देवदत्तवदित्यत्र देव-
दत्तं रागित्वस्य सदिग्धतया सदिग्धसाध्यधर्मा ।
अयं वक्ता रागित्वान्मैत्रवदिति सदिग्धसाधनधर्मा ।
अयं न सर्वज्ञो रागित्वात् मुनिवदिति दृष्टान्ते अ-
सर्वज्ञत्वरगित्वयोः सदिग्धत्वात्मदिग्धोभयधर्मा ॥

चैत्रोऽयं रागी वक्तृत्वान्मैत्रवदिति दृष्टान्ते

साध्यहेत्योः सत्त्वेऽपि यो यो वक्ता स स रागादि-
मानिति व्याप्त्यसिद्ध्या अनन्वयः ॥

अनित्यः शब्दः कार्यत्वात् घटवदित्यत्र अन्वय-
सहचारसत्त्वेऽप्यप्रदर्शनादप्रदर्शितान्वयः । तत्रैव
यदनित्यं तत्कृतं यथा पट इत्युक्तौ विपरीता-
न्वयः ॥

वैयर्थ्यदृष्टान्ताभामोऽपि नवविधः । असिद्ध-
साध्यसाधनोभयव्यतिरेकसदिग्धसाध्यसाधनोभ-
यव्यतिरेकाव्यतिरेकाप्रदर्शितव्यतिरेकविपरीतव्य-
तिरेकभेदात् ॥

अनुमानभ्रमः प्रमाणत्वात् यो भ्रमो न भवति
स न भवति प्रमाणं यथा स्वप्नज्ञानमिति दृष्टान्तः
स्वप्नज्ञाने भ्रमत्वनिवृत्त्यसिद्ध्या अमिद्धसाध्यव्यति-
रेकः । निर्विकल्पकप्रत्यक्षप्रमाणत्वात् यन्न प्रत्यक्षं
न तत् प्रमाणं यथानुमानमित्यत्रानुमानेऽप्रमाणत्वा-
सिद्ध्याऽमिद्धसाधनव्यतिरेकः । पटो नित्यानित्यः
सत्त्वात् यो न नित्यानित्यः न स सन् यथा पट इति
दृष्टान्तोऽमिद्धसाध्यसाधनोभयव्यतिरेकः ॥

रूपिलोऽसर्गजः अक्षणिकैकान्तवादित्यात् यन्नै-
वं तन्नैव यथा बुद्ध इति दृष्टान्तः स्यजत्वस्य बुद्धे
संदिग्धतया सदिग्धसाध्यव्यतिरेकः । चैत्रोऽग्राह-

वचन रागित्वात् यन्नैव तन्नैव यथा तथागत इति
 दृष्टान्तस्तथागत अरागित्वस्य संशयात्मदिग्धसा-
 धनव्यतिरेकः । बुधोऽप्य न सर्वज्ञ रागित्वादित्यत्र
 य सर्वज्ञ सो न रागी यथा बुद्ध इति दृष्टान्ते
 उभयस्य संशयात् सदिग्धसाध्यसाधनोभयव्य-
 तिरेकः ॥

धैर्योऽयमरागी वक्तृत्यान्यधैव तन्नैव यथा पापा-
 णशकलमिति दृष्टान्ते साध्यमाधनोभयव्यतिरेकस्य
 सत्त्वेऽपि न्याप्त्या व्यतिरेकासिद्धेरव्यतिरेकः ॥

अनित्यशब्द कृतकत्वाद्गगनवदिति दृष्टान्तो
 व्यतिरेकस्याप्रदर्शनादप्रदक्षितव्यतिरेकः ॥

तन्नैव यदकृतक तन्नित्य यथा गगनमित्युक्ते
 विपरीतव्यतिरेकः ॥

पर्वतो वह्निमान् धूमात् यो धूमवान्स वह्निमान्
 यथा महानस वह्निमाश्च पर्वतो धूमवानित्युपसर्परणे
 उपनयाभासः । तन्नैव तस्माद्धूमवान् पर्वतो वह्निम-
 न्महानसमिति निगमने निगमनाभास इति दिक् ॥

इत्याभासनिरूपण समाप्तञ्चानुमानम् ॥

यथार्थप्रयुक्तवचनसम्भूतमर्थविज्ञानमागमः ।
 अर्थविज्ञानहेतुत्वादातशब्दोऽप्यागम उपचारात् ।

यथा गोष्ठे गौरस्ति, धर्मसाध्यः परलोकोऽस्ती-
त्यादयः ॥

प्रक्षीणदोषो यथास्थितार्थपरिज्ञाता यथास्थिता-
र्थप्रख्यापको यथार्थवक्ता । अथ द्विविधो लौकिकः
पित्रादिः, लोकोत्तरस्तीर्थकरादिः ॥

शब्दश्च सङ्केतसापेक्षः स्वाभाविकार्यबोधजन-
कशक्तिमाश्च ॥

वक्तृगुणदोषाभ्याश्चास्य यावाद्यर्थायाथार्थ्ये ॥

सोऽयं शब्दो वर्णपदवाक्यरूपेण त्रिविधः ॥

भाषावर्गणात्मरूपरमाण्वारब्धो मूर्तिमानका-
रादिर्यर्णः । घटादिममुदायघटरूढवर्णानामपि प्रत्येक-
मर्थवत्त्वमेव । तद्व्यत्यये अर्थान्तरगमनात् ॥

स्वार्थप्रत्यायने शक्तिमान् पदान्तरघटितवर्णा-
पेक्षारहितः परस्परसहकारिवर्णसंवातः पदम् ॥

स्वार्थप्रत्यायने शक्तिमान् वाक्यान्तरघटितप-
दापेक्षारहितः परस्परसहकारिपदसमूहो वाक्यम् ॥

अनेकान्तात्मके पदार्थे विधिनिषेधाभ्यां प्रवर्त-
मानोऽयं शब्दः सप्तभङ्गी यदानुगच्छति तदैवास्य
पूर्णार्थप्रकाशकत्वात् प्रामाण्यम् । घटोऽस्तीत्यादि-

लौकिकवास्यानामर्थप्रापकत्वमात्रेण लोकापेक्षया
प्रामाण्येऽपि न वास्तविक प्रामाण्य, पूर्णार्थाप्रकाश-
कत्वात्, सप्तभङ्गीसमनुगमाभावाच्च ॥

तत्र प्रश्नानुगुणमेकधर्मिविशेष्यकाचिरद्विविधि-
निषेधात्मकधर्मप्रकारकयोऽयमनससत्तवाक्यपर्याप्तस-
मुदायत्त सप्तभङ्गीत्वम् ॥

वाक्यानि च स्यादस्त्येव घटः, स्यान्नास्त्येव
घटः, स्यादस्ति नास्ति च घटः, स्यादवक्तव्य एव,
स्यादस्ति चावक्तव्यश्च, स्यान्नास्ति चावक्तव्यश्च,
स्यादस्ति नास्ति चावक्तव्यश्चेति ॥

मत्तविधमष्टदृशप्रश्नवशात्सप्तवाक्यप्रवृत्ति प्रश्ना-
ना सप्तविधत्वतज्जिज्ञासायास्तत्तथात्वात्, सप्तधात्य-
जिज्ञासाया सप्तधा सशयोदयात्, मशयाना सप्त-
धात्य तु तद्विषयधर्माणा मत्तधातनाद्विज्ञेयम् ॥

ते च धर्माः कथञ्चित्मत्त, कथञ्चिदसत्त्व प्रमा-
र्पिताभय, कथञ्चिदवक्तव्यत्व, कथञ्चिदसत्त्वविशि-
ष्टावक्तव्यत्व, कथञ्चिदसत्त्वविशिष्टावक्तव्यत्व, क-
मापिनोभयविशिष्टावक्तव्यत्व ॥

तत्र प्रथमे मङ्गे सत्त्वस्य प्रधानतया भान, द्वि-
तीयेऽसत्त्वस्य प्राधान्येन, तृतीये कमार्षितसत्त्वा-

सत्त्वयोश्चतुर्थऽवक्तव्यत्वस्य पञ्चमे सत्त्वविशिष्टाव-
क्तव्यत्वस्य षष्ठेऽसत्त्वविशिष्टावक्तव्यत्वस्य सप्तमे तु
क्रमार्पितमत्स्यासत्त्वविशिष्टावक्तव्यत्वस्य । अस-
त्त्वादीनां तु गुणभावेन प्रतीतिः ॥

क्रमार्पितसत्त्वामत्सरूपो धर्मः कश्चिन्मत्त्वाद्य-
पेक्षया भिन्नः, प्रत्येकघकाराद्विवर्णापेक्षया षट्पद-
वत् । अवक्तव्यत्वञ्च महार्पितास्तित्वनास्तित्वयो-
स्मर्त्तव्या वक्तुमशक्यत्वम् ॥

एष सप्तभङ्गी सकलादेशविकलादेशाभ्यां द्विधा ।

तत्र एकधर्मविषयकबोधजनकं सत् यौगपत्येन
अभेदवृत्त्याऽभेदोपचारेण वा तद्धर्माभिन्नानेकयाव-
द्धर्मात्मकपदार्थयोऽजनकवाक्यं सकलादेशः ॥

क्रमेण भेदप्राप्त्यान्येन भेदोपचारेण वा एक धर्मा-
त्मकपदार्थविषयकबोधजनकवाक्यं विकलादेशः ॥

अभेदवृत्त्यभेदोपचारौ कालस्वरूपार्थसम्बन्धो-
पकारगुणिदेशससर्गशब्दैरष्टाभिर्ग्राह्यौ ॥

तथाहि स्यादस्त्येव घट इत्यादौ अस्तित्वात्म-
कैरुधर्मबोधजनकत्वं वर्तते तथा एककालावच्छिन्न-
काधिकरणनिरूपितवृत्तित्वैकगुणिगुणत्वैकाधिकरण-

घृत्तित्वैकसम्बन्धप्रतियोगित्वैकोपकारकत्वैकदेशाव-
च्छिन्नघृत्तित्वैकससर्गप्रतियोगित्वैकशब्दवाच्यत्व-
धर्म अस्तित्वेनाभिन्ना अनेके य धर्मास्तदात्मकप-
दार्थयोधजनकत्वमपीति । सम्यन्धे कथञ्चित्तादात्म्य-
लक्षणे अभेद प्रधान भेदो गौण , ससर्ग त्वभेदो
गौण भेद प्रधानम् । तथा च भेदविशिष्टाभेद-
सम्यन्ध अभेदविशिष्टभेदस्ससर्ग इति विवेकः ।
अयञ्च पर्यायार्थिकनयस्य गुणभावे द्रव्यार्थिकनयस्य
प्रधानभावे युज्यते ॥

द्रव्यार्थिकस्य गौणत्वे पर्यायार्थिकस्य प्रधान्ये
त्वभेदस्योपचारः कार्योऽभेदासम्भवात् ।

तथा हि नैकश्रैकदा विरुद्धनानागुणानामभेद-
सम्बन्धो धर्मभेदात्, नापि स्वरूपेण, प्रतिगुण स्व-
रूपभेदात् । नाप्यधन, स्वाधारस्यापि भेदात् । नवा
सम्यन्धेन, सम्बन्धिभेदेन सम्बन्धभेदात् । नाप्यु-
पकारेण, तत्तज्जन्यज्ञानाना भेदात् । नापि गुणिदे-
शेन, तस्यापि प्रतिगुणमनेकत्वात् । नापि ससर्गण,
समर्गिभेदेन भेदात् । नापि शब्देन, अर्थभेदेन तस्य
भेदादिति । तस्मादभेदमुपचर्य तद्वर्माभिन्नानेकया-
वद्वर्मात्मकवस्तुयोधजनकत्व वाक्यानामिति ॥

घटस्यादस्त्येवेति प्रथम वाक्यमितरधर्माप्र-

तिपेक्षमुत्प्रेन विधिविषयक बोध जनयति । अत्र स्या-
च्छब्दोऽभेदप्राप्त्यान्वेनाभेदोपचारेण वा सामान्यतः
अनन्तधर्मवन्तमाह । अस्तिशब्दोऽस्तित्वधर्मवन्त-
माह । एवकार अयोग्यवच्छेदमाह, तथा चाभेद-
प्राप्त्यान्वेनाभेदोपचारेण वा सामान्यतोऽनन्तधर्मा-
त्मको षट्. प्रतियोग्यसमानाधिकरणघटत्वसमा-
नाधिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगिस्वद्रव्याद्यवच्छि-
न्नास्तित्ववानिति बोधः ॥

षट्: स्यान्नास्त्येवेति द्वितीय वाक्यमन्यधर्मा-
प्रतिषेधमुत्प्रेन निषेधविषयक बोध जनयति । अत्रापि
तादृशो घट प्रतियोग्यसमानाधिकरणघटत्वसमा-
नाधिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगिपरद्रव्याद्यवच्छि-
न्नास्तित्ववानिति बोधः ॥

स्यादस्ति नास्ति च घट इति तृतीय वाक्य तादृशो
घटे क्रमार्पितस्वपररूपान्यवच्छिन्नास्तित्वनास्तित्वा-
द्यवच्छिन्नत्व बोधयति । तथा च तादृशो घटः क्रमा-
र्पितस्वपररूपान्यवच्छिन्नास्तित्वनास्तित्वोभयधर्म-
वानिति बोधः ॥

स्यादवक्तव्य एव षट् इति चतुर्थ वाक्य युगपत्
स्वरूपपररूपादीनामपेक्षणे वस्तु न केनापि शब्देन
वाच्यमिति बोधयति । तथा च तादृशो घटः सत्त्वा-

दिरूपेण वक्तव्य एव सन् युगपत्प्राधानभूतसत्त्वास-
त्त्वोभयरूपेण प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावाप्रति-
योग्यवक्तव्यत्ववानिति बोधः ॥

स्यादस्ति चावक्तव्यश्च घट इति पञ्चमवाक्येन
द्रव्यापेक्षया अस्तित्वविशिष्टो युगपद्रव्यपर्याया-
पेक्षयाऽवक्तव्यत्वविशिष्टो घटो बोध्यते। तथा चाभे-
दप्राधान्येनाभेदोपचारेण वा सामान्यतोऽनन्तधर्मा-
त्मको घट प्रतियोग्यसमानाधिकरणघटत्वसमाना-
धिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगिद्रव्याद्यवच्छिन्नास्ति-
त्वविशिष्टयुगपत्स्वपरद्रव्याद्यवच्छिन्नसत्त्वासत्त्वो-
भयविषयकावक्तव्यत्ववानिति बोधः ॥

स्यान्नास्ति चावक्तव्यश्चेति पष्ठं वाक्य परद्रव्या-
पेक्षया नास्तित्वविशिष्ट युगपत्प्राधान्येन स्वपर-
द्रव्याद्यपेक्षया अवक्तव्यत्वविशिष्ट घट प्रतिपाद-
यति। तथा च तादृशो घट प्रतियोग्यसमानाधिक-
रणघटत्वसमानाधिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगिपर-
द्रव्याद्यवच्छिन्ननास्तित्वविशिष्टयुगपत्स्वपरद्रव्याद्य-
वच्छिन्नसत्त्वासत्त्वविषयकावक्तव्यत्ववानिति बोधः ॥

स्यादस्ति नास्ति चावक्तव्यश्च घट इति सप्तमं,
वाक्यन्तु क्रमार्पितस्वपरद्रव्यादीन् सहापितस्वप-
रद्रव्यादीनाश्रित्यास्तित्वनास्तित्वविशिष्टावक्तव्य-

त्वचद्वयमाह । तथा च नादृशो ऽदृशः प्रतियोग्य-
समानाधिकरणघटत्वममानाधिकरणात्यन्ताभावा-
प्रतियोगिकमार्पितस्वपरद्रव्यान्वयवच्छिन्नास्तित्वना-
स्तित्वोभयविशिष्टसहार्पितस्वपरद्रव्यान्वयवच्छिन्ना-
स्तित्वनास्तित्वोभयधर्मविषयकावक्तव्यत्ववान् ऽदृश-
इति बोध्यः ॥

अत्र सर्वत्र घटस्य स्वरूप अयं घट इति ज्ञानी-
यप्रकारताश्रयान्मृदानानतिप्रसक्त घटत्वमेव, तादृश-
प्रकारत्वानाश्रय विशेष्यावृत्ति च ऽदृशदिक पर-
रूप, न तु तद्विन्नत्वमात्र, द्रव्यत्वादीनां पररूपत्वा-
पत्तेः । ऽदृशादीनां च पररूपादीनां सत्त्वे पदार्थत्व-
व्याघातप्रसङ्गः, स्वरूपप्रवृत्तव्यवच्छेदाभ्यां हि
पदार्थत्व व्यवस्थाप्यम् ॥

एव तन्निष्ठा स्थौल्यादिधर्मवर्तमानकालीनपर्या-
यपृथुधनोदराग्राकाररूपादिगुणवदनक्रियाकर्तृत्वा-
दयः स्वरूपा अन्ये पररूपा बोध्याः ॥

एव शुद्ध मृद्द्रव्य ऽदृशस्य स्वद्रव्य, तद्विन्न स्व-
र्णादि परद्रव्यम् । तद्रूपेणापि ऽदृशादीनां सत्त्वे द्रव्य-
स्य प्रतिनियमो न स्यात् ॥

एव ऽदृशस्य निज क्षेत्रं भूतलादि परक्षेत्रं तद्विन्न

कुल्यादि । स्वक्षेत्रे इव परक्षेत्रेऽपि सत्त्वे क्षेत्रनिय
मानुपपत्तिप्रसङ्गः ॥

एव चर्तमानकाल एव घटस्य कालस्तद्विधाती-
नादि, परकाल । स्यकालवत्परकालेऽपि घटस्य सत्त्वे
प्रतिकालनियमानुपपत्ति प्रसज्येन ॥

इति सप्तमद्वौनिरूपणम् ॥

अनाप्तपुरुषप्रणीतउचनसम्भूतमयधार्थशाब्द-
ज्ञानमागमाभाम् ॥ तद्वचनमप्यागमाभामम् ॥

अनाप्तमागमनिरूपणम् ॥

ज्ञानस्य प्रामाण्य प्रमेयाव्यभिचारित्यमेव ।
स्यानिमित्तग्राह्यापेक्षया प्रमेयव्यभिचारित्य ज्ञान
स्याप्रामाण्यम् । सर्वन्तु ज्ञान स्यापेक्षया प्रमाणमेव ।
ग्राह्यापेक्षया तु किञ्चित्प्रमाण किञ्चिदाप्रमाणम् ॥

प्रामाण्याप्रामाण्ये च स्वरकारणवृत्तिगुणदोषापे-
क्षयोत्पत्तां परत एव । ज्ञातां त्वनभ्यामदशापन्ने
परतोऽभ्यामदशापन्न च स्यत एवेति ॥

परिच्छेदप्रसङ्गस्य प्रमाणस्य सामान्यप्रतिशेपाद्यने
कान्तात्मक वस्तु । तत्र सामान्य द्विविध निर्घर्मा-
मान्यमूर्धनासामान्य चेति । यत्किपु सदृशी परिण
निस्तिर्यक्सामान्य । यथा शुरुकृष्णादिगोन्यक्तिपु

गौर्गौरिति प्रतीतिमाक्षिको गोत्वादिधर्मः । प्रमाण
चात्र गौर्गौरिति प्रत्ययो विशिष्टनिमित्तनिबन्धनः
विशिष्टबुद्धित्वादिति ॥

प्रवोत्तरपरिणामानुगाभि द्रव्यमृध्वतासामा-
न्यम् । यथा रुद्रककरुणादिपरिणामेषु काश्चनमिति
प्रतीतिसाक्षिक काश्चनद्रव्यम् ॥

विशेषोऽपि द्विविधो गुणः पर्यायश्चेति ॥

सहभावी गुणः यथा जात्मन उपयोगादयः
पुङ्गवस्य ग्रहणगुणो धर्मास्त्रिकायादिनाञ्च गतिहे-
तुत्वादयः ॥

क्रमभावी पर्यायः । यथा सुगन्धुः ग्रहर्षविषा-
दादयः ॥

अभिन्नकालवर्त्तिनो गुणाः, विभिन्नकालवर्त्ति-
नस्तु पर्यायाः ॥

अत्र य एव सुगन्धादयो गुणास्त एव पर्याया इति
रुध भेद इति नो वाच्यम् कालभेदेन तद्वेदस्यानु-
भवात् ॥

प्रमाणजन्य फल द्विविधमनन्तर परम्परमिति ।
अज्ञाननिवृत्तिरनन्तरफलम् । केवललिनामपि प्र-
तिक्षण अशेषार्थविषयाज्ञानेन निवृत्तिरूपपरिणतिर-

स्त्येव । अन्यथा द्वितीयादिमध्ये नदनभ्युपगमे अज्ञ-
त्यप्रसङ्गः ॥

केवलज्ञानस्य परम्परफल माध्यस्थ्य एानोपादा-
नरूपाया अभावात् । तीर्थकरन्वनामोदयात्तु हितो
पदेशप्रवृत्तिः । सुगन्तु न केवलज्ञानस्य फल, अशो-
पकर्मक्षयस्य फलत्वात् ॥

नङ्गिप्रमाणानान्तु एानोपादानोपेक्षानुद्भय
फलम् ॥

फलञ्च प्रमाणात् निष्ठाभिन्न, प्रमाणतया परि-
णतस्यैवात्मन फलत्वेन परिणमनात्तयोः कथञ्चि-
दभेदः । कार्यकारणभावेन प्रतीयमानत्वाच्च कथ-
ञ्चिदभेदः ॥

इति समाप्त प्रमाणनिरूपणम् ॥

प्रमाणञ्च निश्चयात्मकमेव, आरोपविरोधित्वात् ।

अतत्प्रकारके वस्तुनि तत्प्रकारकतयज्ञानमारोपः ।
स त्रिधा विपर्ययसंशयानध्ययसायभेदात् ॥

अन्यथास्थितवस्त्वेककोटिमात्रप्रकारकनिश्चयो
विपर्ययः, यथा शुक्ताग्निद रजतमिति ज्ञानम् ॥

अत्र हि स्मरणोपदौक्तिर रजत तद्देशतत्काल-
योरविद्यमानमपि दोषमस्मिन्ना सन्निहितत्वेन भा-

सत इति विपरीताख्यातिरूपमिदम् । स्मरणश्च चार्कचिरूपादिसमानधर्माणां शुक्तौ दर्शनाद्भवति ॥

एव चाप्यबूलीपटलादौ ब्रूमभ्रमाद्वहिविरहिते देशे बह्वधनुमानमय देशो बहिमानिति । क्षणिकाक्षणिके वस्तुनि यौद्धागमात्सर्वथा क्षणिकत्वज्ञान, भिन्नाभिन्नयोद्वेष्ट्यपर्याययोर्नैयायिकद्वेशेपिकशास्त्रत एकान्तभेदज्ञान, नित्यानित्यात्मके शब्दे मीमामकशास्त्रत एकान्तनित्यत्वज्ञानमित्यादीनि विपरीतोदाहरणानि ॥

अनिश्चितनानाशत्रिपयक ज्ञान सशयः । यथा स्थाणुर्वा पुरुषो वेति ज्ञानम् । इदञ्च स्थाणुत्वपुरुषत्वान्यतरनिश्चायकप्रतिषेधरूपप्रमाणाभावादारोहपरिणाहात्मकमाधारणधर्मदर्शनात्कोटिद्वयविषयकस्मरणाच्च ममुन्मिपति । अयं प्रत्यक्षधर्मिकः सशयः । परोक्षधर्मिप्रियको यथा क्वचिद्वनप्रदेशे दृष्टमात्रदर्शनेन किं गौरय गवयो वेति सशयः ॥

विशिष्टविशेषास्पर्शि ज्ञानमनध्यवसायः । यथा गच्छता मार्गे किमपि मया स्पृष्टमिति ज्ञानम् । अयमनध्यवसायः प्रत्यक्षविषयः । परोक्षविषयस्तु गोजातीयपगिज्ञानविधुरस्य विपिननिकुञ्जे सास्त्रमात्रदर्शनेन मामान्यतः पिण्डमात्रमनुमाय प्रदेशेऽ-

स्मिन् कोऽय प्राणीति विशेषानुल्लेखि ज्ञानम् । अनि-
श्चिनानेककोटिविषयक सशय । सर्वथा कोट्यवि-
षयकाऽनध्यवसाय इत्यनयोर्भेदः । तथा अनवस्थि-
तानेकाशाप्रकारके वस्तुनि अनवस्थितानेकाशप्रका-
रकत्वावगाहनात्सशय आरोपरूपः । अनध्यवसा-
यस्य सशयविपर्ययात्मकारोपेण सहायधार्थपरिच्छे-
दकत्वसाम्यादारोपरूपत्वमुपचारवृत्त्या भाव्यम् ॥

इत्यारोपनिरूपणम्

श्रुतारयप्रमाणयोधिताशग्राहकोऽनिराकृतेतरा-
गो वचुरभिप्रायविशेषो नय । यथार्थवस्त्वैकदेश-
ग्राहकत्वाद्यस्य यथार्थनिर्णयत्वरूपप्रमाणत्व ना-
स्त्येय । अत एव च नाप्रमाणत्वम् । अपि तु प्रमाणा-
प्रमाणाभ्या मिश्र ज्ञानान्तरमेव ॥

न च नैगमसङ्गद्वयवहारजुस्तुत्रशब्दसमभिरू-
ढैवम्भूतभेदात्सप्तविध ॥

आद्यास्त्रयो द्रव्यार्थिकनया , परे चत्वार पर्या-
यार्थिकनया । द्रव्यमात्रविषयकत्वात्पर्यायमात्रवि-
षयकत्वाच्च । गुणाना पर्यायेऽन्तर्भाव । ऊर्ध्वतासा-
मान्यस्य द्रव्येऽन्तर्भाव , निर्यकसामान्यस्य तु व्य-
ञ्जनपर्यायरूपस्य पर्यायेऽन्तर्भाव । स्थूला काला-
न्तरशायिन शब्दाना सकेनत्रिषया व्यञ्जनपर्याया-
इति प्रायचनिकप्रमितिः । अनो नाधिकनयशङ्का ॥

तत्र गौणमुख्यभावेन धर्मद्वयार्मिद्वयधर्मधर्म्यु
भयान्यतमविषयक विवक्षणं नेगमनघ' । यथा
पर्वते पर्वतीयवह्निरिति । अत्र बहुधात्मको धर्मः
प्रधान विशेष्यत्वात् पर्वतीयत्वरूपव्यञ्जनपर्यायो
गौणो वह्निविशेषणत्वात् । अस्मिनित्यज्ञानमात्मनः,
उदे नील रूपमित्यादयो धर्मद्वयविषयकदृष्टान्ता
भाष्याः ॥

काठिन्यवद्द्रव्यं पृथिवीत्यादौ पृथिवीरूपधर्मिणो
विशेष्यत्वान्मुग्यत्वात् काठिन्यवद्द्रव्यस्य विशेषण-
त्वाद्गौणत्वम् । यद्वा काठिन्यवद्द्रव्यस्य विशेष्यत्वा-
न्मुग्यता पृथिव्या विशेषणत्वाद्गौणता । तत्र रूप-
वद्द्रव्यं मूर्तं, पर्यायवद्द्रव्यं अस्तित्यादीनि धर्मिद्वय-
विषयकप्रियक्षणे उदाहरणानि ॥

रूपज्ञानं उद इत्यत्र तु उदस्य धर्मिणो विशे-
ष्यत्वात्प्रधानता, रूपस्य धर्मस्य तद्विशेषणत्वाद्गौ-
णता । इत्थं ज्ञानवानात्मा नित्यसुखी मुक्तः क्षणि-
कसुखी प्रियामक्तजीव इत्यादीनि धर्मधर्म्युभय-
विषयकविवक्षणे निदर्शनानि ॥

स्वव्याप्ययावद्विशेषेत्प्रादासीन्यपूर्वकं सामा-
न्यविषयकमिष्टविशेषः सद्वत् । स द्विविधः
परापरभेदात् ॥

स्मिन् कोऽयं प्राणीति विशेषानुद्देशेऽपि ज्ञानम् । अनि-
श्चिन्तानेककोटिविषयक सञ्ज्ञाय । सर्वत्र कोट्यवि-
षयकोऽनध्यवसाय इत्यनयो भेदः । तथा अनवस्थि-
तानेकाशाप्रकारके उस्तुनि अनवस्थितानेकाशप्रका-
रकत्वावगाहनात्सञ्ज्ञाय आरोपरूप । अनध्यवसा-
यस्य सञ्ज्ञाविषययात्मकारोपेण महायथार्थपरिच्छे-
दकस्य साम्यादारोपरूपत्वमुपचारवृत्त्या भाव्यम् ॥

इत्यारापनिरूपणम्

श्रुताख्यप्रमाणलोचिनाशग्राहकोऽनिराकृतेतरा-
शो घचतुरभिप्रायविशेषो नयः । यथार्थवस्तुैकदेश-
ग्राहकत्वाद्यस्य यथार्थनिर्णयत्वरूपप्रमाणत्वं ना-
स्त्येव । अत एव च नाप्रमाणत्वम् । अपि तु प्रमाणा-
प्रमाणाभ्यां भिन्न ज्ञानान्तरमेव ॥

स च नैगमसङ्घट्टव्यवहारजुस्तत्रशब्दसमभिरू-
हैरम्भृतभेदात्समविधेः ॥

आद्यास्त्रयो द्वयार्थिकनया, परे चत्वार पर्या-
याधिकनया । द्वयमात्रविषयकत्वात्पर्यायमात्रवि-
षयकत्वाच्च । गुणानां पर्यायेऽन्तर्भावः । ऊर्ध्वतामा-
मान्यस्य द्वयेऽन्तर्भावः, निर्यक्रसामान्यस्य तु व्य-
ञ्जनपर्यायरूपस्य पर्यायेऽन्तर्भावः । स्थूला काला
न्तस्थापिन शब्दानां सकलविषया व्यञ्जनपर्याया
इति प्रायचनिकप्रसिद्धिः । अतो नाधिकनयशङ्का ॥

तत्र गौणमुख्यभावेन धर्मद्वयधर्मिद्वयधर्मधर्म्युभयान्यतमविषयकं विवक्ष्यते नेगमनयः । यथा पर्वते पर्वतीयवहिरिति । अत्र बहुयात्मको धर्मः प्रधान विशेष्यत्वात् पर्वतीयत्वरूपव्यञ्जनपर्यायो गौणो वहिरिषेपणत्वात् । एवमनित्यज्ञानमात्मनः, घटे नील रूपमित्यादयो धर्मद्वयविषयकदृष्टान्ता भव्याः ॥

काठिन्यद्रव्य पृथिवीत्यादौ पृथिवीरूपधर्मिणो विशेष्यत्वान्मुख्यतः काठिन्यद्रव्यस्य विशेषणत्वाद्गौणत्वम् । यद्वा काठिन्यद्रव्यस्य विशेष्यत्वान्मुख्यतः पृथिव्या विशेषणत्वाद्गौणता । एव रूपद्रव्य मूर्तं, पर्यायद्रव्य चम्पित्यादीनि धर्मिद्वयविषयकविवक्षणे उदाहरणानि ॥

रूपवान् घट इत्यत्र तु घटस्य धर्मिणो विशेष्यत्वात्प्रधानता, रूपस्य धर्मस्य तद्विशेषणत्वाद्गौणता । इत्थं ज्ञानवानात्मा नित्यसुखी मुक्तः क्षणिकसुखी विषयामक्तजीव इत्यादीनि धर्मधर्म्युभयविषयकविवक्षणे निदर्शनानि ॥

स्वस्वाप्नयाद्विशेषेणैवादासीन्यप्रवृत्तं सामान्यविषयकाभिप्रायविशेषः सङ्ग्रहः । स द्विविधः परापरभेदात् ॥

परसामान्यमवलम्ब्य विधायौदासीन्य तद्विशेषेषु अर्थानामेकतया ग्रहणाभिप्रायः परसङ्ग्रहः । यथा विश्वमेकं सदविशेषादिति । अनेन वस्तुत्रभिप्रायेण सत्त्वरूपसामान्येन विश्वस्यैकत्वं गृह्यते । एवं शब्दानामप्रयोगाच्च विशेषेषूपदासीनता प्रतीयते ॥

अपरसामान्यमवलम्ब्य तथाभिप्रायोऽपरसङ्ग्रहः । यथा धर्माधर्माकाशकालपुद्गलजीवानामैक्य, द्रव्यत्वाविशेषादिति ।

अनेनाप्यभिप्रायेण द्रव्यत्वरूपापरसामान्येन प्रतिषेधपरिहारेण सङ्ग्रहविषयीभूतार्थविषयकविभागप्रयोजकाभिप्रायो व्यवहारनयः । यथा सत्त्वधर्मणैकतया सगृहीतस्य सत् द्रव्यपर्यायाभ्यां विभागकरणाभिप्रायो यत्सत् तद्विधा द्रव्यपर्यायश्चेति । एवं द्रव्यत्वेन सङ्गृहीतस्य द्रव्यस्य धर्मादिरूपेण पौदा विभागकरणाभिप्रायो यद्द्रव्यं तद्दर्मादिरूपेण पौदेति ॥

द्रव्यं गौणीकृत्य प्राधान्यतया वर्तमानक्षणवृत्तिपर्यायमात्रप्रदर्शनाभिप्रायविशेषः ऋजुसूत्रनयः । यथा सम्प्रति सुखपर्यायोऽस्ति दुःखपर्यायोऽस्ति, द्वेषपर्यायो वास्तीत्यभिप्रायाः । अत्र हि सद-

प्यात्मद्रव्य नार्थ्यने सुखादिपर्यायास्तु प्रधानेन प्र-
काश्यत इति ॥

कालकारकलिङ्गसख्यापुरुषोपसर्गाणां भेदेन स-
न्तमप्यभेदमुपेक्ष्यार्थभेदस्य शब्दप्राधान्यात्प्रदर्श-
काभिप्रायविशेष शब्दनय । यथा बभूव भवति
भविष्यति सुमेरुरिति काल भेदेन सुमेरुभेद, करोति
कुम्भ क्रियते कुम्भ इत्यादौ कर्तृत्वकर्मत्वरूपका-
रभेदात्कुम्भभेद, पुण्यस्तारका इत्यादौ लिङ्गभेदे-
नार्थभेद, आपोऽम्भ इत्यादौ सख्याभेदेन जलस्य
भेद, एहि मन्ये रयेन यास्यसि नहि यास्यसि या-
तस्ते पितेत्यादौ मध्यमोत्तमरूपपुरुषभेदेनार्थभेद,
मन्तिष्ठनेऽवतिष्ठत इत्यादावुपसर्गभेदेन चार्थभेद
प्रतिपादयति शब्दनयः कालादिप्राधान्यात् । अभेद
पुनर्न तिरस्करोति अपि तु गौणीकरोति ॥ पर्याय-
भेदे तु नार्थभेदमभ्युपैति नयोऽयम् ॥

निर्यचनभेदेन पर्यायशब्दानां विभिन्नार्थाभ्युप-
गमाभिप्रायस्तमभिरूढनयः । यथा इन्दनादिन्द्रः
शकनाच्छकः पृथारणात्पुरन्दर इत्यादयः । अत्र हि
परमैश्वर्यवत्त्वसमर्थत्वामरपुरवि भेदकत्वरूपप्रवृत्ति-
निमित्तमाश्रित्यैषां शब्दानां भिन्नार्थत्वाभ्युपगमः
अस्य नयस्य विषयः । अत्राप्यभेदस्य न निरासः ॥

तत्तत्क्रियाविधुरस्यार्थस्य तत्तच्छब्दवाच्यत्वमप्र-
तिक्षिपन् शब्दानां स्वस्वप्रवृत्तिनिमित्तक्रियाविशि-
ष्टार्थाभिधायित्वाभ्युपगम एवम्भूतनयः । यथा पर-
मेश्वर्यप्रवृत्तिविशिष्ट इन्द्रशब्दवाच्य सामर्थ्यक्रि-
याविशिष्टदृशकपदयोश्च, असुरपुरभेदनक्रियावि-
शिष्ट पुरन्दरशब्दवाच्य इत्येव रूपाभिप्रायाः ॥

तत्राद्याश्चत्वारो नया अर्जनया अर्थप्रधानत्वात्
अन्तर्प्रेषयस्तु शब्दनया शब्दवाच्यार्थविषयत्वात् ॥

नैगमो भावाभावविषयकः, सद्गृहस्तर्षभाव-
विषयकः, व्यवहार कालत्रयप्रवृत्तिकतिपयभावप्रका-
शप्रकाशकः, वर्तमानक्षणमात्रस्थापिपदार्थविषय-
कञ्चसूत्र, कालादिभेदेन विन्नार्थविषयश्च शब्दनयः,
व्युत्पत्तिभेदेन पर्यायशब्दानां विभिन्नार्थनाममर्थन-
परः समभिरूढः, क्रियाभेदेन विभिन्नार्थनानिरूपण-
पर एवम्भूतनय इत्युत्तरोत्तरनयापेक्षया पूर्वपूर्वनयस्य
महाविषयत्व बोध्यम् ॥

धर्मद्वयधर्मिद्वयधर्मधर्मिद्वयानां सर्वथा पार्थक्या-
भिप्रायो नैगमाभासः यथा वह्निपर्वतप्रवृत्तित्वयो-
रनित्यज्ञानयो रूपनैतययो आत्मप्रवृत्तिसत्त्वचैत-
न्ययो काठिन्यवद्रव्यप्रवृत्तिव्यो रूपवद्रव्यमूर्तयो
पर्यायवद्रव्यवस्त्वो ज्ञानात्मनो नित्यसुखमुक्तयोः

क्षणिकसुग्राविषयासक्तजीवयोश्च सर्वथा भेदाभि-
प्रायः । वैशेषिकनैयायिकयोर्दर्शनमेतदाभाम एव ॥

परमामान्यमपरमामान्य वाभ्युपगम्य तद्विशे-
पनिराकरणाभिप्रायः सङ्ग्रहणयाभामः । यथा जग-
दिदं सदैव तद्व्याप्यधर्मानुपलम्भादिति । अद्वैत-
सांख्यदर्शने एतदाभासरूपे । एव द्रव्यमेव तत्त्व
तद्विशेषाणामदर्शनादित्यादयोऽभिप्रायविशेषाः ॥

कार्त्तपनिकद्रव्यपर्यायाभिमन्ता व्यवहाराभा-
सः । यथा चार्वाकदर्शनम् । तत्र हि कार्त्तपनिकभूत-
चतुष्टयमात्रविभागो दृश्यते । प्रमाणसपन्नजीवद्र-
व्यपर्यायादिविभागस्तिरस्क्रियते ॥

कालत्रयस्याधिपदार्थव्युदसनपूर्वकं वर्तमानक्ष-
णमात्रवृत्तिपर्यायावलम्बनाभिप्रायः कजुसूत्रनया
भामः । यथा त्रैलोक्यदर्शनम् । बुद्धो हि क्षणमात्रस्या-
यिनमेव पदार्थप्रमाणतया स्वीकरोति तदनुगासिप्र-
त्यभिज्ञाप्रमाणमिदमेक स्थिरभूत द्रव्य नाभ्युपैति ॥

कालादिभेदेन शब्दस्य भिन्नार्थवाचित्वमेवेति
अभेदव्युदसनाभिप्रायः शब्दनयाभामः । यथा उभूच
भयति भविष्यति सुमेरुरित्यादौ भूतवर्तमानभवि-
ष्यत्कालीनान् भिन्नभिन्नान् प्रमाणविद्धान् रत्न-
सानून्भिद गति तत्तच्छब्दा इत्यान्यभिप्रायः ॥

पर्यायशब्दानां निरुक्तिभेदेन भिन्नार्थत्वं न
 त्वर्थगतोऽभेदोपीति योऽभिप्रायः, स ममभिन्द-
 नयाभाम् । यथा शक्रपुरन्दरेन्द्रशब्दानां भिन्नाभि-
 धेयत्वमेव भिन्नशब्दत्वादित्यभिप्रायः ॥

प्रवृत्तिनिमित्तक्रियाविरहितमर्थं शब्दवाच्यनया
 सर्वधानस्यपगच्छन्निभिप्रायविशेष एवम्भूतनयाभा-
 सः । यथा घटनादिप्रियाविरहितघटादंघटादिशब्द-
 वाच्यत्वज्युदासाभिप्राय इति ॥

नयस्येदृशस्य यस्त्यैकदेशस्याज्ञाननिवृत्तिरनन्त-
 रफलम् । परम्परफलन्तु यस्त्यैकदेशप्रियकहानोषा
 दानोपेक्षाबुद्धयः । उभयप्रिधमपि फलं नयात्कथं
 भित्तिं भिन्नाभिन्नं विज्ञेयम् ॥

इति तथतिरूपणम् ॥

स्वपरपक्षसाधनदूषणप्रियं तत्त्वनिणयविजया
 न्यतरप्रयोजनं यच्चनं वादः । सा ज्ञातमकं दूषणात्म-
 कञ्च यच्चनं स्वस्वाभिप्रेतप्रमाणरूपमेव स्यात् । तदन्य-
 स्य प्रमाणाभामत्वात्निर्णायकत्वानुपपत्तेः । जल्पवि-
 तण्टयोन्तु न कथान्तरत्वं वादेनैव चरितार्थत्वात् ॥

कथारम्भकस्तु जिगीपुस्तत्त्वनिर्णिनीपुञ्च । अ-
 ङ्गीकृतधर्मसाधनाय साधनदूषणवचनैर्विजयमिच्छु-
 जिगीपुः ॥

स्वीकृतधर्मस्थापनाय साधनदूषणवचनैस्तत्त्व-
मस्थापनेच्छुः तत्त्वनिर्णिनीपुः । अथ स्वस्य मंदेहादि-
सभवे स्वात्मनि तत्त्वनिर्णय यदेच्छति तदा स्वात्मनि
तत्त्वनिर्णिनीपुर्भवति । परानुग्रहार्यं परस्मिन् तत्त्वनि-
र्णय यदेच्छति तदा परात्मनि तत्त्वनिर्णिनीपुर्भवति ॥

स्वात्मनि तत्त्वनिर्णिनीपुः जिग्यसन्नम्रचारिसु-
हृदादयः । परस्मिन् तत्त्वनिर्णिनीपुश्च शुर्वादिः ।
अयं ज्ञानावरणीयकर्मणः क्षयोपशमात् समुत्पन्नम-
त्यादिज्ञानवान् केवलज्ञानवान् वा भवति । स्वात्मनि
तत्त्वनिर्णिनीपुस्तु क्षायोपशमिरुज्ञानवान् । जिगी-
पुरप्येवमेव ॥

एवमेव प्रत्यारम्भकोऽपि विज्ञेयः ॥

तथा च आरम्भको जिगीषु स्वात्मनि तत्त्वनि-
र्णिनीपुः क्षायोपशमिरुज्ञानवान् केवली चेति चतु-
र्विधः सम्पन्नः, एव प्रत्यारम्भकोऽपि ॥

यदोभावपि जिगीषू, जिगीषुक्षायोपशमिरुज्ञा-
निनौ, जिगीषुकेवलिनौ वा वादिप्रतिवादिनौ भवतः,
तदा वादिप्रतिवादिसंभ्यसर्भापतिरूपाणि चत्वार्य-
ज्ञान्यपेक्षितानि ॥

यदा स्वात्मनि तत्त्वनिर्णिनीपूर्वादीं प्रतिवादी-

च परत्र तत्त्वनिर्णिनीषु क्षायोपशमिकज्ञानवान्
तदा समर्थश्चेत्प्रतिवादी वादिप्रतिवादिरूपाद्द्वय-
मेवापेक्षितम् । अममर्थश्चेत् सम्भ्येन सद्वाद्वयमपे-
क्षितम् । केवली चेत्प्रतिवादी तदाऽद्द्वयमेव ॥

यदा क्षायोपशमिकज्ञानवान् परत्र तत्त्वनि-
र्णिनीषुर्वादी प्रतिवादी च जिगीषुस्तदा चत्वार्यङ्गानि,
स्यात्मनि तत्त्वनिर्णिनीषु क्षायोपशमिकज्ञानवान्
परत्र तत्त्वनिर्णिनीषुर्वा प्रतिवादी तदा असमर्थत्वेऽ
द्द्वय समर्थत्वे च अद्द्वय, केवली चेत्प्रतिवादी तदा
अद्द्वयमपेक्षितम् ॥

यदा तु केवली वादी जिगीषुश्च प्रतिवादी तदा
चत्वार्यङ्गानि, स्यात्मनि तत्त्वनिर्णिनीषु क्षायोपश-
मिकज्ञानवान्वा प्रतिवादी तदाऽद्द्वयमेवापेक्षितम् ॥

जिगीषुस्यात्मतत्त्वनिर्णिनीष्वो, स्यात्मतत्त्व
निर्णिनीषुजिगीष्वो, स्यात्मतत्त्वनिर्णिनीष्वोरुभयो
रुभयोश्च केवलिनोर्वादिप्रतिवादि भावासम्भवाच्च
वाद प्रवर्तते ॥

प्रथम वादारम्भको वादी । तदनु तद्विरुद्धारम्भक,
प्रतिवादी । एतौ स्वपरपक्षस्थापनप्रतिषेधौ प्रमाणत
कुर्यायाताम् ॥

उभयसिद्धान्तपरिज्ञाता धारणावान् बहुश्रुतः

कृतिमान् क्षमी मध्यस्थः सभ्यः । वादोऽयं त्रिभिः
सभ्यैरन्योनो भवेत् ॥

सभ्यैरेतैः यथायोगं वादिप्रतिवादिनोः प्रतिनि-
तयादस्थाननियमनं, कथाविशेषनियमनं, पूर्वो-
क्त्यादनिर्देशः, तद्वचनगुणदोषावधारणं, तत्त्वप्र-
माणेन यथासमयं वादविरामः, जयपराजयप्रका-
शनञ्च कार्यम् ॥

प्रज्ञाऽऽज्ञामम्पत्तिममताक्षमालङ्घितः सभा-
निः । अनेन च वादिप्रतिवादिभ्यां सभ्यैश्च प्रति-
दितस्यार्थस्यावधारणं, तयोः कलहनिराकरणं त-
द्वचनगुणपराजितस्य शिष्यत्वादिनियमनं
तोपिकादिचिन्तनञ्च कर्तव्यम् ॥

इति वादनिरूपणम् ।

१०० गममान् पुरश्चर्य भेदलक्षणनो दिशा ।

१०१ यदित्प्रकाशाय सम्यक्सचित्प्रकाशिता ॥

क्षमामार्दराजवशौचमत्यसयमतपस्त्यागाकिञ्च-
न्यग्रहचर्याणि श्रमणधर्मा दश ॥

सति सामर्थ्ये सहनशीलता क्षमा । मापराधि-
न्यपुपकारमुद्विरवडयभावित्त्रमनिरपायेषु, क्रोधा-
दिषु दुष्टफलकत्पञ्जान, आत्मनिन्दाश्रवणेऽप्यवि-
द्वृतमनस्कृत्य क्षमैवात्मधर्म इति बुद्धिश्च क्षमा-
यामुपकारिका ॥

गर्वपरादुमुगस्य श्रेष्ठेष्वभ्युत्थानामनादिभिर्वि-
नयाचरण मार्दवम् । जातिरूपैश्वर्यकुलतपःश्रुतलाभ-
वीयाग्रहभायो मार्दवविरोधी । अतस्ततो निवर्तेत ॥

कालुष्यविरहशौचम् । तद् द्रव्यभावभेदा-
दिभिः । शास्त्रीयविधिना यतिजनशरीरगतमहाघ्र-
णादिजालनमात्रम् । रजोहृग्णादिष्वपि ममतावि-
रहो द्वितीय, ममत्वमत्र मनःकालुष्यम् ॥

यथायसि यतार्थप्रतिपत्तिकर स्वपरहितं वचः
सत्यम् ॥

इन्द्रियदमन सयम । तपस्तु पूर्वमेवोक्तम् ॥

वाल्याभ्यन्तरोपधिगरीरान्नपानादिपिपयकभा-
वदोषपरित्यजन त्याग ॥

शरीर रमोपकरणदिषु मूर्च्छाराहित्यमाकिञ्च-
न्यम् ॥

चरणकरणभेदेन द्विविध सम्यक् चरणम् ।

उत्तश्रमणधर्मसयमवैयाधृत्यब्रह्मचर्यगुप्तिज्ञाना
दितप क्रोधनिग्रहरूपेण नवग्रिधोऽप्यग्रान्तरभेदत-
स्तत्प्रतिविध चरणम् ॥

हिंसावृत्तस्तेयाब्रह्मपरिग्रहेभ्यो विरमणरूपाणि
पञ्च व्रतानि ॥

प्रमादमहकारेण कायादिन्यापारजन्यद्रव्यभा-
वात्मकप्राणव्यपरोपण हिंसा तस्मात्तन्मयाज्ञान-
श्रद्धानपूर्विका निवृत्ति प्रथम व्रतम् ॥

अलङ्घति तत्प्रकारकमप्रियमपञ्च वचनम-
नृत, तस्मात्तथा विरतिर्द्वितीयं व्रतम् । असत्य
चतुर्विध भूतनिह्वाभ्रतोद्वायनार्थान्तरगर्हभेदात् ।
आय आत्मा पुण्य पापं वा नास्तीत्यादिकम् । आत्मा
मर्त्यगण इत्यादि द्वितीयम् । गद्यश्चत्यवचन तृतीयम् ।
क्षेत्र रूप काण प्रति काण इत्यादि वचन तुर्यम् ॥

स्वाम्याद्यदत्तवस्तुपरिग्रहण स्तेय तस्मात्तथा
विरतिस्तृतीय व्रतम् ॥

औदाग्निक्रैकियशरीरविलक्षणसयोगादिजन्य
विषयानुभवनमब्रह्म, तस्मात्तथा विरतिस्तुर्य व्रतम् ॥

मचित्ताचित्तमिश्रेषु द्रव्येषु मूर्च्छा परिग्रहस्त-
तश्च तत्र विरति पञ्चम व्रतम् ॥

क्षमामार्दराजवशौचसत्यसंयमतपस्त्यागाकिञ्च-
न्यप्रह्वयर्थाणि श्रमणधर्मा दश ॥

सति सामर्थ्ये सहनशीलता क्षमा । मापरात्रि-
न्यप्युपकारबुद्धिरवश्यमायित्वमतिरपायेषु, क्रोधा-
दिषु दुष्टफलकत्वज्ञानं, आत्मनिन्दाश्रवणेऽप्यवि-
वृतमनस्कत्वं क्षमैवात्मधर्म इति बुद्धिश्च क्षमा-
यामुपकारिका ॥

गर्भपराङ्मुखस्य श्रेष्ठेऽवभ्युत्थानासनादिभिर्वि-
नयाचरणं मार्दवम् । जातिरूपैश्वर्यकुलनपःश्रुतलाभ-
रीपाग्रहभावो मार्दवविरोधी । अतस्ततो निवर्तेत ॥

कालुष्यविरहश्चौचम् । तद् द्रव्यभावभेदा-
दिषा । शास्त्रीयविधिना यतिजनशरीरगतमहाव्र-
णादिक्षालनमाद्यम् । रजोहरणादिवपि ममतावि-
रहो द्वितीय, ममत्प्रमत्त मनःकालुष्यम् ॥

यथाप्रतिष्ठितार्थप्रतिपत्तिकर स्वपरहितं वचः
सत्यम् ॥

इन्द्रियदमनं सयमम् । तपस्तु पूर्वमेवोक्तम् ॥

यात्याभ्यन्तरोपधिशरीरान्नपानादिविषयकभा-
वदोषपरित्यजनं त्यागम् ॥

शरीरधर्मोपकरणादिषु मूर्च्छार्तराहित्यमाकिञ्च-
न्यम् ॥

कप्रवृत्त्युभयरूपो वाक्संयमः । अभिद्रोहादिनिवृ-
त्तिपूर्वकधर्मध्यानादिप्रवृत्तिर्मनस्संयमः ॥

पुस्तकाद्यजीवकायसंयम उपकरणसंयमः ।

शास्त्रोदितविधिना गौरवजनकक्रियानुष्ठान-
प्रवृत्तिर्यैयावृत्यम् । तच्च आचार्योपाध्यायतपस्वि-
शिक्षकग्लानगणकुलसङ्घसाधुसमनोजसम्यन्धित्वा-
दशविधम् ॥

ज्ञानाद्याचारे प्रधान आचार्यः । स पञ्चविधः
प्रवाजको दिगाचार्यः श्रुतोद्देष्टा श्रुतसमुद्देष्टाऽऽम्ना-
यार्थवाचकश्चेति ॥

सामायिकादिप्रतारोपयिता प्रवाजकः । सचि-
त्ताचित्तमिश्रवस्त्वनुज्ञायी दिगाचार्यः । प्रथमत आ-
गमोपदेष्टा श्रुतोद्देष्टा । उद्दिष्टगुर्वान्यभावे हि
परिचितकारयितृत्वेन सम्यग्धारणानुप्रवचनेन च
नस्यैवागमस्य समुद्देष्टा अनुज्ञाता वा श्रुतसमुद्देष्टा ।
आम्नायस्योत्तमर्गापवादात्मकार्थप्रवक्ता आम्नाया-
र्थवाचकः ॥

आचारविषयविनयस्य स्वाध्यायस्य वाऽऽचा-
र्यानुज्ञया साधूनामुपदेशक उपाध्यायः ।

किञ्चिदूनपणमासान्तोग्रतपोऽनुष्ठाता तपस्वी ।
अनारोपितविविक्तव्रत शिक्षायोग्यदशैक्षिकः । अ-

व्रतपरिपालनाय ज्ञानाभिवृद्धये कषायपरिपा-
पाकाय च शुश्रूष्यत्वमो ब्रह्मचर्यम् ॥

मनियम शरीरवाट्मनोनियमहम्मयम । स च
सप्तदशविधः पृथिव्यक्षेत्रजोग्रामुधनस्पतिकायद्वित्रि
चतु पञ्चेन्द्रियप्रेक्ष्योपेक्ष्यापहत्यप्रमृज्यकायवाट्मन-
उपकरणसयमभेदात् ॥

तत्र पृथिवीकायिकादारभ्य पञ्चेन्द्रिय यावद्ये
नवविधा जीवा तेषां करणत्रये कृत्तकारितानुम-
निभि सप्तद्वपरितापन्यापत्तिपरिहारः पृथिवीका
यादि सयमो नवविधो ज्ञेयः ॥

शानादीन् विलोम्य क्रियाचरण प्रेक्ष्यसयम ।
साधुप्रभृतीन् प्रयत्नोदितक्रियासु व्यापारयत्त
स्वस्वक्रियासु व्यापारयत्त गृहस्थादीनुपेक्षमाणस्य
सयम उपेक्ष्यसयम ॥

चरणानुपकारकस्तुनिग्रहो विधिना च प्राणि-
समक्त भक्तपानादिपरित्यजनमपहत्यसयमः ॥

दृषिदृष्टस्थण्डिलवस्त्रादीनां त्रिणिष्टप्रदेशगमने
रजोऽवगुण्ठितपादादीनाञ्च रजोहरणादिना प्रमार्जनं
प्रमृज्यसयमः ॥

धावनादिदुष्टक्रियानिवृत्तिशुभमि-
यरूप कायसयम । हिंस्रपरुषादिनिवृत्ति-

वप्रवृत्त्युभयरूपो वाक्सयमः । अभिद्रोहादिनिवृ-
त्तिर्पुण्यधर्मध्यानादिप्रवृत्तिर्मनस्संयमः ॥

पुस्तकाद्यजीवकायसयम उपकरणसंयमः ।

शास्त्रोदितविधिना गौरवजनकक्रियानुष्ठान-
प्रवृत्तिर्येषावृत्त्यम् । तच्च आचार्योपाध्यायतपस्वि-
शिक्षकगलानगणकुलसङ्घसाधुसमनोजसम्पन्धित्वा-
दशविधम् ॥

ज्ञानाद्याचारे प्रधान आचार्यः । स पञ्चविधः
प्रब्राजको दिगाचार्य श्रुतोद्देष्टा श्रुतसमुद्देष्टाऽऽम्ना-
पार्थवाचरुश्चेति ॥

मामायिकादिव्रतारोपयिता प्रब्राजक । सचि-
त्ताचित्तमिश्रवस्त्यनुजायी दिगाचार्यः । प्रथम आ-
गमोपदेष्टा श्रुतोद्देष्टा । उद्दिष्टगुर्वान्यभावे हि र-
परिगिनकारयितृत्वेन सम्यग्धारणानुप्रवचनेन च
तत्सैवागमस्य समुद्देष्टा अनुजाना वा श्रुतसमुद्देष्टा ।
आम्नायम्योत्सर्गापवादात्मकार्यप्रवक्ता आम्नाया-
पार्थवाचक ॥

आचारविषयविनयस्य स्वाध्यायस्य वाऽऽचा-
र्यानुजया साधूनामुपदेशक उपाध्यायः ।

किञ्चिदूनपणमासान्तोऽनपोऽनुष्ठाना नयस्वी ।
अनारोपितविविक्तजन शिक्षायोऽप्यद्वैतिक । अ-

पटुर्गोप्याक्रान्तो मुनिर्ग्लान । श्रुतस्यविरपरम्प-
 रानुगार्थी गण । एकजातीयानेकगच्छसमूह कुलम् ।
 ज्ञानदर्शनचरणगुणवान् श्रमणादिः सङ्ग । ज्ञाना-
 दिपांगपयशक्तिभिर्मोक्षसाधक साधुः । एकसमा-
 चारीनमानरणपरस्साधुस्समनोज ॥

यसतिरुगानिपत्येन्द्रियकुट्यन्तरपूर्वक्रीडितप्र-
 णीनानिमात्राहारभूषणगुप्तिभेदेन ब्रह्मचर्यगुप्तिर्न-
 धया ॥

स्त्रीपण्डादिग्रामस्थानवर्जन यसतिगुप्ति । रागा-
 नुपनिधस्त्रीमलापचरित्रवर्जनपरित्याग कथागुप्ति ।
 स्त्र्यामनपरिवर्जन निषयागुप्ति । रागप्रयुक्तम्यद्रो-
 पाङ्गविलोकनत्यजनमिन्द्रियगुप्ति । एककुट्यान्तरि-
 तमैगुनशब्दध्वनस्थानपरित्याग कुट्यन्तरगुप्तिः ।
 प्राशननतत्प्रीडास्मरणबंधुर्यं पूर्वक्रीडितगुप्ति । अति-
 स्निग्धमधुरागाहारपरितार प्रणीतगुप्तिः । मानाधि-
 पातागपरिवर्जनमतिमात्राहारगुप्ति । स्नानविलेप-
 नादिशरीरशुश्रूषावर्जन भूषणगुप्तिः ॥

ज्ञानदर्शनचरणभेदतो ज्ञानादि त्रिविधम् ।

कर्मक्षयोपशमसमुत्थायबोधनद्वेतुद्वादिशास्त्रा-
 न्यनरत ज्ञानम् । नत्त्वश्रद्धान दर्शनम् । पापव्या-
 पारेभ्यो ज्ञानश्रद्धानपर्यङ्क्यिरतिस्मरणम् ॥

वाद्याभ्यन्तरभेदेन द्वादशविधानि तपासि पूर्व-
मेवोक्तानि ॥

उदीर्णक्रोधादिचतुष्टयनिग्रहः क्रोधनिग्रहः ॥

इति चरणनिरूपणम् ॥

पिण्डविशुद्धिममिनि भावनाप्रतिमेन्द्रियनिरोध-
प्रतिलेखनागुप्यभिग्रहभेदेनाष्टविधमपि करणमवा-
न्तरभेदात्सप्ततिविधम् ॥

सर्वदोषरहिताऽऽहारोपाश्रयस्रपात्रपग्निग्रा-
त्मिकाश्चनम्रः पिण्डविशुद्धयः ॥

साध्याचरणे ग्राम्भोदितविधिना सम्पदप्रवृत्तिः
समितिः । सा चेत्यादिरूपा यत्रचित्ता पूर्वमेवोक्ता
वेदितव्या ॥

धर्माय चित्तस्थिरीकरणहेतुर्विचारो भावना ।
द्वादशविधा सा चेत्यम् ॥

नाद्यान्तरनिखिलपदार्थेष्वनित्यत्रचिन्तनमनि-
त्यभावना । अनया चैषा सयोग आसक्तिर्विप्रयोगे
च दुःखमपि पुरुषस्य न स्यात् ॥

जन्मजरामरणादिजन्यदुःखपरिवेष्टितस्य जन्तो-
स्समारे कापि अहंज्ञासनातिरिक्त किमपि शरण
न विद्यत इति भावनाऽशरणभावना । एव भाव
यत सामारिकेषु भावेषु वैराग्य ममुत्पद्येत ॥

द्विविधोऽपि स पञ्चविधः । ज्ञानदर्शनचरणतपो
यथासूक्ष्मभेदात् ॥

ज्ञानदर्शनचरणतपसां वैपरीत्येनाऽऽमेयकाश्च-
त्वारः प्रतिसेयनाकुशीलाः । शोभनतपस्वित्त्वप्रश-
साजन्यमन्तोपयाद् यथासूक्ष्मप्रतिसेवनाकुशीलः ॥

सञ्जलनत्रोधादिभिः ज्ञानदर्शनतपसा रूपाभि-
प्रेतत्रिपद्ये व्यापारयिता ज्ञानादित्रिविधरूपायकु-
शीलः । रूपायाकान्तः शोभनप्रदः कुशीलश्चारित्ररू-
पायकुशीलः । मनसा त्रोधादिकर्ता कुशीलो यथा
सूक्ष्मरूपायकुशीलः ॥

निर्गतमोहनीयमात्ररूपां चारित्री निर्ग्रन्थः । स
चोपशान्तमोहो क्षीणमोहश्चेति द्विविधः ॥

सकामणोद्धर्तनादिकरणायोग्यतया व्यग्रस्थापि
तमोहनीयकर्मोपशान्तमोहः । क्षपितसर्वमोहनीय-
प्रकृतिको निर्ग्रन्थः क्षपितमोहः ॥

द्विविधोऽपि स प्रथमाप्रथमचरमाचरममसय
यथासूक्ष्मभेदात् पञ्चविधः ॥

अन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणे निर्ग्रन्थकालसमयराशौ प्रथ-
मसमय एव निर्ग्रन्थत्व प्रतिपद्यमानः प्रथमसमय-

निर्ग्रन्थः । अन्यसमयेषु विद्यमानोऽप्रथमसमय-
निर्ग्रन्थः ॥

अन्तिमसमये विद्यमानश्चरमसमयनिर्ग्रन्थः ।
शेषेषु विद्यमानोऽचरमसमयनिर्ग्रन्थः । आद्यौ पूर्वा-
नुष्ठ्या अन्त्या च पश्चानुष्ठ्या व्यपदिष्टौ । प्रथ-
मादिममयाविश्रया सर्वेषु समयेषु वर्तमानो यथा-
सूक्ष्मनिर्ग्रन्थः ॥

निरस्तघातिकर्मचतुष्टयः स्नातकः । स सयो-
ग्ययोगिभेदेन द्विप्रियः । मनोवाशायन्यापारवा-
न्स्नातकः सयोगी । सर्वथा समुच्छिन्नयोगन्यापार-
वान्स्नातकोऽयोगी ॥

सयमश्रुतप्रतिसेवनातीर्थलिङ्गलेङ्गोपपातस्थानै-
रिचार्या गते ॥

पुलाकचक्रप्रतिसेवनाकुशीला, सामायिकस-
यमे छेदोपस्थाप्ये च वर्तन्ते । कपायकुशीलाः परि-
हारिशुद्धौ सूक्ष्मसपराये च । निर्ग्रन्थाः स्नातकाश्च
यथाख्यात एव ॥

पुलाकचक्रप्रतिसेवनाकुशीला उत्कर्षेणानूनै-
काक्षराणि दशपूर्वाणि श्रुतानि धारयन्ति । कपाय-
कुशीला निर्ग्रन्थाश्च चतुर्दशपूर्वपरा । जघन्येन

पुलाकानां श्रुतमाचारवस्तु । वक्रशकुशीलनिर्ग्रन्थ-
नामष्टौ प्रवचनमातर । स्नातकास्तु श्रुतरहिताः के-
वलज्ञानयस्यात ॥

अथा भोजनविरतिसहिनपक्षमूलगुणानामन्य-
तम बलान्कारण प्रतिसेवते पुलाकः । वक्रशो मूल-
गुणाविराधक उत्तरगुणाशो विराधकः । प्रतिसेव-
नाकुशीलो मूलगुणाविराधक उत्तरगुणेषु काश्चिद्वि-
राधना प्रतिसेवते । रूपायकुशीलनिर्ग्रन्थस्नात-
कानां प्रतिसेवना नास्ति ॥

पुलाकादयस्सर्वे सर्वेषां तीर्थकृता तीर्थेषु भ-
वन्ति ॥

ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूप भावलिङ्गानि सर्वेषां स्युः ॥
रजोहरणादिद्रव्यलिङ्गानि तु रूपाश्रित्मर्मादेव भव-
न्ति केषाञ्चित्कदाचित् केषाञ्चिन्नैव भवन्ति ॥

पुलाकस्योत्तरास्तिश्रो लेख्या । वक्रशप्रतिसे-
वनाकुशीलयोः षट्पि । परिहारविशुद्धिस्थरूपाय
कुशीलस्योत्तरास्तिश्र । मूढमसपरायस्थस्य तस्य
निर्ग्रन्थस्नातकयोश्च केवला गुहा लेख्या । अयोगस्य
शैलेगीप्रतिपक्षस्य न काचिदपि भवति ॥

पुलाकस्योपपात आम्हस्वार वक्रशप्रतिसेवना-

कुशीलयोर्नगमदशमदेवलोकयोः कपायकुशीलनि-
र्ग्रन्थयोस्तु सर्वार्थसिद्धे । सर्वेषामपि जघन्यः पल्यो-
पमपृथक्स्थितिके मौधर्मे । स्नातकस्य निर्वाणे ॥

पुलाककपायकुशीलयोर्लब्धिस्थानानि सर्वजग-
न्यानि । तौ युगपदसंख्येयानि स्थानानि गच्छन्तः ।
ततः पुलाको व्युच्छिद्यते । कपायकुशीलस्तु गच्छ-
त्यसंख्येयस्थानान्येककः । ततः कपायकुशीलप्रति-
सेवनाकुशीलवरुणा युगपदसंख्येयानि सयमस्था-
नानि गच्छन्ति । ततो वक्रुशो व्युच्छिद्यते ततोऽस-
ंख्येयस्थानानि गत्वा प्रतिसेवनाकुशीलो व्युच्छिद्यते
ततोऽसंख्येयानि स्थानानि गत्वा कपायकुशीलो
व्युच्छिद्यते । अत ऊर्ध्वमकपायस्थानानि निर्ग्रन्थ-
प्रतिपद्यते । सोऽप्यसंख्येयस्थानानि गत्वा व्युच्छि-
द्यते, अत ऊर्ध्वस्थानं गत्वा स्नातको निर्वाण-
प्राप्नोतीति दिक् ॥

जिह्वासूना यथाशास्त्रं सम्यक्चरणमीरितम् ।

स्य रूपेण विधानेन सम्यग्ज्ञानाभिपृच्छये ॥

इति श्रीमद्विजयकमलधारीश्वरचरणनलिनरिन्य-
स्तात्मभक्तिभरेण विजयलब्धिधरिणा वि-
निर्मितः तत्त्वन्यायविभाकरम्यमाप्तः ।

श्रीगुरुचरणसमर्पणम् ।

गयातश्रीतपगच्छपुष्परमणेरानसूरीक्षितु-

दुर्वादिद्विपदपभञ्जनसृगाधीशस्य शान्तात्मन ।

पटालद्वतसूरिवर्यकमलाचार्यस्य तपोनिधे

पादाम्भोजमधुप्रतेन वृत्तिना तत्पट्टिद्योतिना ॥

इत्थ मद्गतस्तवाहंतमतप्रयाततस्त्राक्षितो

मन्व श्रीगुरुवर्यपादरमले श्रीलक्ष्मिसूरीन्दुना ।

न्यस्तस्त्वम्भपुरे सत्ता वितनुता मोद चतु र्यां विधौ

पौषे शुक्लदशेऽब्धितत्त्रयमूर्ध्वं पुषे वैक्रमे ॥

